

PROTESTÁNS. NÉPISKOLAI KÖNYVEK TÁRA. VII. SZÁM

UČEBNICA
A
ČÍTANKA

pre vyššie triedy ľudových škôl ev. a. v.

SOSTAVIL

JÁN BELLA

učiteľ v B.-e

Ára kőtve: 1 kr.

UČEBNICA

A

Č Í T A N K A

PRE

VYŠŠIE TRIEDY LUDOVÝCH ŠKÔL EV. A. V.

OBSAH.

I. Náboženská časť. — II. Mravnopoučená časť. — III. Prírodoveda.
IV. Prírodopis a hospodárstvo. — V. Zdravoveda. — VI. Zemepis.
VII. Silozpyt. — VIII. Dejepis kresťanskej cirkve. — IX. Dejepis
Uhorska. — Slovenská mluvnica a pravopis.

SŔSTAVIL

JÁN BELLA,
učiteľ v B.Čabe.

F. Solc
0-218

BUDAPEST,

TLAČOU A NÁKLADOM VIKTORA HORNÝANSZKEHO.

1909.

Pedagogická knižnica J. A. Komenského
<i>021149</i>
<i>27/9/50</i>
Šeťte knih! Neypisujte do nich poznámek, nepodtrhujte a nezastružujte v nich nič, neboť tím se knihy poškozují!

Recepcia
953

451.01(15)(072)

Slovenská pedagogická knižnica Bratislava
Sign. <i>W</i>
Pr. č. 148206

W

I.

CASŤ NÁBOŽENSKÁ.

1. Modlitby.

Ve jméno Boha Otce i Syna i Ducha
Svatého. Amen.

Kannia.

Děkuji tobě, můj Otče nebeský, skrze Ježíše Krista,
Syna tvého milého, že si mne této noci od všelikého
neštěstí a nebezpečství zachovati ráčil. J prosím
tebe, abys mne také tohoto dne od hříchův i od všeho
zlého oštrihal; aby se tobě všichni moji skutkové, i
všechen můj život dobře líbiti mohli. Neboť já sebe,
své tělo i duši, i všechno v ruce tvé poroučím. Tvůj
svatý anjel buď se mnou, aby ďábel žádné moci na
mne nenalezl. Amen.

Před jedením.

Oči všeho tvorů doufají v tebe Pane, a ty
dávaš jim pokrm jejich v čas příhodný. Otvíráš
ruku svou a naplňuješ každé živočich požehnáním.
O Bože Otče náš nebeský! požehnej nás i těchto darů,
které z tvé štědrosti přijímati budeme, skrze Ježíše
Krista Pána našeho. Amen.

Bo jedení.

Bože, přijmiž naše chvály za to, co sme požíwali; nebo každé dobré dáni máme z tvého smilování! Dej nám i nyní cítiti, že nebude člověk žiti samým chlebem, než i slovem zjaveným v duchu Kristowem. Amen.

Wečernia.

Děkuji tobě, můj Otče nebeský, sřze Ježíše Krista, Syna tvého milého, že si mne tohoto dne svým milostným milosrdenstwím ostríhati ráčil. I prosím tebe, abys mi ráčil wšsecky hříchů mé odpustiti, kteréž sem nepravě spáchal, a ráčiž mne také této noci svou milostí dobrotiwě ostríhati. Neboť já sebe, své tělo i duši, i wšsecko w ruce tvé poroučím. Tvůj swatý anjel budiz se mnou, aby ďábel žádné moci na mne nenalezl. Amen.

Před učením.

My tvé dítky, o Ježíši! prosíme Tě srdečně: dej pokoj křesťanské říši a učit se bezpečně. Dej rodičům požehnání, posilňuj učitelů, nahraď jejich uštáwání, učiň z nás tvých ctitelů. Popřej nám Ducha swatého, obdar prawou moudrošti, dej pomoc, ať z daru tvého učíme se s pilností Boha Otce i Tě znáti Spasitele nasseho, a při prawdě setrwati až do skonání swého. Přitom ráč nás zachowati od bludného mámení, a nedej odstupowati od prawého učení. Chraň nás od wšseliké zlosti, towaryšstwa škodného, i od každé bezbožnosti wšjudy, času každého. Ale drž nás w tvé milosti, nedej nám pochybiti, by sme w prawé pobožnosti mohli žiti, zemřiti. O učiň to, Jezu Kriste, Synu Boha živého, tať budeme dítky jistě Boha Otce nasseho. Amen.

Bo učení.

Pomáhals nám Otče milý! Když pravě sme se cwičili w swatém, welikém umění, znáti twůrce i stwoření. Suffit, bychom tebe ctili za darowanou nám chwíli, za zdraví, chut i schopnosti, za dary ctnosti, známosti. — Radlé w srdce nasse síme ochraně twé poroučíme, nech ho twá zachowat ráci ruka, dobrý rozsewaci! — Dobrodince i přátele, rodiče a učitele, delníky na twojí roli, chrámy poswatné a školy ráč hájiti twá ochrana, pro Krista Ježíše Pána! Amen.

Sláva budiž Bohu Otci i Synu i Duchu Swatému; jakož byla na počátku, tak buď i nyní i wždycky i na wěky wěkůw. Amen.

2. Wýpowede z přísloví Salamúnových.

Bázeň Hospodinowa jest počátek umění. R. 1, 7.

Poslouchej, synu můj, cwičení otce swého, a neopouštěj naučení matky swé. R. 1, 8.

Synu můj! jestližebý tě namlouwali hříšníci, nepřivoluj. R. 1, 10.

Hospodin dáwa moudrost, z ust jeho pochází umění a opatrnost. R. 2, 6.

Doufej w Hospodina celým srdcem swým; na rozumnost pak swou nespolehej. R. 3, 5.

Nebýwej moudrý sám u sebe; boj se Hospodina a odstup od zlého. R. 9, 7.

Bloucení Hospodinowo jest w domě bezbožníka; ale přibytku spravedlivých zehná. R. 3, 33.

Jdi k mrawenci, lenochu! shlédni cesty jeho, a nabuď moudrosti. Dokudž lenochu, ležeti budeš? škoroliz wstaneš

ze sna svého? Maličko pospíš, maličko zdrímeš, maličko složíš ruce, aby poležel; w tom přijde jako pocestný chudoba twá, a nouze twá, jako muž zbrojný. R. 6, 6. 9. 10. 11.

Syn moudrý obweseluje otce; ale syn bláznivý zármutkem jest matce své. R. 10, 1.

Památka spravedlivého bhwa požehnaná; ale jméno bezbožných smrdí. R. 10, 7.

Požehnání Hospodinowo zbohacuje, a to beze wšeho trápení. R. 10, 22.

Bázeň Hospodinowa přidáwa dnům; léta pať bezbožných ufrácena býwají. R. 10, 27.

Wáha falešná ohavností jest Hospodinu; ale záwazí pravé líbí se jemu. R. 11, 1.

Člowek štedrý bhwa bohatší; a kdož swlažuje, tať sám bude zawlažen. R. 11, 25.

Dobrý nalezá lásku u Hospodina; ale muže nešlechetrného potupí Bůh. R. 12, 2.

Řtové prawdomluvní utvrzeni budou na wěky; ale na kratičko potrwá jazyl žiwý. R. 12, 19.

Štěstí stíha neštěstí; ale spravedlivým odplatí Bůh dobrým. R. 13, 21.

Spravedlnost zwysšuje národ; ale hřích jest ku pohanení národům. R. 14, 34.

Na wšelikém místě oči Hospodinowy spatrují dobré i zlé. R. 15, 3.

Šepší jest maličko s bázní Hospodinowou, než poklad veliký s nepokojem. R. 15, 16.

Wzdálen jest Hospodin od bezbožných; ale modlitbu spravedlivých wyslýchá. R. 15, 29.

Šepši jest maličko se spravedlností, než množství důchodů nespravedlivých. R. 16, 8.

Šepší jest kus chleba suchého s pokojem, nežli dům plný nabitých howad se swárem. R. 17, 1.

Kdo se posmívá chudému, útržku činí stvořiteli jeho.
K. 17, 5.

Kdo oplacuje zlým za dobré, neodejdeť zlé z domu jeho.
K. 17, 13.

Také ten, kdož jest nedbalý w práci své, bratr jest mrhace. K. 18, 9.

Swědek falešný nebude bez pomsty: a kdož mluví lež, neuteče. K. 19, 5.

Kdo udeľuje chudému, půjčuje Hospodinu; a onť za dobrodiní jeho odplatí jemu. K. 19, 17.

Wnučuje Bůh spravedlivého na domě bezbožného, kterýž wyvráćí bezbožné pro zlosti. K. 21, 12.

Není žádné moudrosti, ani opatrnosti, ani rady proti Hospodinu. K. 21, 30.

Wzácnější jest jméno dobré, než bohatství veliké. K. 22, 1.

Nenasleduj lidi zlých, aniž žádej býwati s nimi. K. 24, 1.

Moudrostí wzdělán býwa dům, a rozumností upewněn.
K. 24, 3.

Neodpovídej blázně podle bláznovství jeho, aby i ty jemu nebyl podobný. K. 26, 4.

Nechť se dnem zítřejším; nebo newíš, coť ten den přinese. K. 27, 2.

Nechť tě chwálí jiní a ne ústa tvá; cizí, a ne rtové tvoji. K. 27, 1.

Kdo loupí otce svého a matku svou, a říká, že to není žádný hřích, tovaryš jest vražedník. K. 28, 24.

Chudoby neb bohatství nedávej mi Pane; žiw mne pokrmem wedle potřeby mé. Abych snad nasycen jja tě nezapřel a netřel: kdo jest Hospodin? a abych zchudna nekrabl, a nebral na prázdno jména Hospodina Boha svého. K. 30, 8—9.

3. Výpověde z knihy Sirach.

Kdož ctí otce, bude dlouholetý, a poslušný Pána, odpočinutí spůsobí matce své. — Kdož se bojí Pána, ctíti bude otce, a jako pánům sloužiti bude rodičům svým. — Skutkem i slovem cti otce svého i matku, aby došlo na tě požehnání od lidí. — Dobrořečení zajisté otcovo utvrzuje domy dětí, prokletí pak matčino z kořene vyvrácí základy. — Nechť se z pohanění otce svého; nebo není tobě ku poctivosti pohanění otce. — Synu! pomáhej v starosti otci svému, a nepřivozuj ho k zármutku, dokud jsi živ; a sňáží-li na rozumu, snášej ho, a nečiň mu lehkosti, podle nejvyšší možnosti své. Nebo milosrdenství tvé otci učiněné nepřijde v zapomenutí, a proti hříchům obranu míti budeš. Sirach. 3, 6—14.

Čím jsi větší, tím se více ponižuj, a nalezněš milost před Pánem. Sir. 3, 18.

Při všech věcech svých pamětliv buď na poslední věci své, a na věky nezhřešiš. Sir. 7, 40.

Kdo se dotýká smoly, zmaže se od ní, a kdo tovaryšší s pyšným, bude podobný jemu. Sir. 13, 1.

Lepe se má chudý, zdravý a silný, nežli bohatý na tele svým ztrápený; zdraví a čerstvost lepší jest nad všeliké zlato, a telo silné, nežli zboží nesčíslné. Není bohatství lepšího nad zdraví těla, a není poťšení nad radost srdce. — Lepší smrt, než bídný život aneb nemoc dlouhá. Sir. 30, 15—18.

4. Výpovede z knihy Žalmow.

Zákon Hospodinův jest dokonalý, očeršující duši. Ž. 19, 8.

Hospodin světlo mé a spasení mé, kohož se budu báti? Ž. 27, 1.

Učkoli otec můj a matka má mne opustili, Hospodin vsáť mne k sobě přivine. Ž. 27, 10.

Oči Hospodinovy obrácené jsou k spravedlivým, a usší jeho k volání jejich. Ž. 34, 16.

Dotkej se Hospodina, a čin dobré; přebývej na zemi, a žij se spravedlivě. — Těš se v Hospodinu, a dá tobě žádosti srdce tvého. — Uval na Hospodina cestu svou a slož v něm naději; onť zajisté vsěcko dobře spraví. Ž. 37, 3—5.

Wžývej mne v den soužení, vytrhnu tě, a ty mne budeš slawiti. Ž. 50, 15.

Srdce čisté stvoř mi, ó Bože! a ducha přímého obnow u wnitřnostech mých. Ž. 51, 12.

Naučiz nás počítati dnůw našich, abychom uwodili moudrost v srdce. Ž. 90, 12.

Dobrořeč duše má Hospodinu, a nezapomínej se na vsěcka dobrodini jeho. Ž. 103, 2.

Jakož se slitowává otec nad dítkami: tak se slitowává Hospodin nad těmi, kteříž se ho bojí. Ž. 103, 13.

Jakým způsobem očistí mládenec stezku svou? Takovým, aby se chowal wedlé slova Hospodinowa. Ž. 119, 9.

A dobrémuť jest mi to, že sem pobyl v trápení, abych se naučil ustanowením Páně. Ž. 119, 71.

Hospodine, ty si mne zkoušil a seznal. Ty znáš sednutí mé, i powstání mé, rozumíš myšlení mému

zdáleka. Chození mé i ležení mé ty obsahuješ, a všech mých cest povědom jsi. Prvé, než jistě mám na jazyku slovo, an, Hospodine, již ty to všecko víš.

Kamžbych tedy zafšel od ducha tvého? aneb kamžbych před tváří tvou utekl? Jestližbych vstoupil na nebe, tam jsi ty; pakližbych sobě uštlal v hrobě, an, přítomen jsi. Všakližbych třídla záře jitřní, abych bylil při nejdalším moři: Š tamtby mne ruka tvá provedla, a pravice tvá by mne popadla. Ž. 139, 1—10.

Nauč mne činiti vůle tvé, nebo ty jsi Bůh můj; duch tvůj dobrý vediž mne jako po rovné zemi. Ž. 143, 10.

Blížky ješ Hospodin všechněm, kteříž ho vzhývají; všechněm, kteříž ho vzhývají v pravdě. Ž. 145, 18.

5. Napomenutie Tobiášovo.

Synáčku, když umru, neměj v nevážnosti matky své, cti jí po všechy dny života svého, a čím, což se jí líbí, aniž jí zarmucuj. Pomni, že mnohá nebezpečnství trpěla pro tebe v životě!

Po všechy dny, synáčku, na Pána Boha nasseho pamatuj, a zúmyslně nehřeš, a nepřestupuj přikázání jeho, ale spravedlnost čím po všechy dny života svého, a nechod cestami nepravosti; nebo když budeš činiti právě, šťastnět se dariti bude v skutech tvých, i všechněm činícím spravedlnost. Dpatrně se měj ve všech skutech svých; a čehož nenávidíš, žádnému nečti.

6. Wypowede Nowého Zátona.

Wšeliký dům ustaven býwa od něhoho: ten pať, kdož wšedčy tyto věci ustawěl, Bůh jest. Žid, 3, 4.

Alle my máme jediného Boha Otce, z něhož wšedčo a my w něm; a jednoho Pána Jezisse Krista, sťrže něhož wšedčo a my sťrže něho. 1. Kor. 8, 6.

Tať Bůh milowal swět, že Syna swého jednorozeného dal, aby kažďý, kdož wěří w něho, nezahynul, ale měl žiwot wěčný. Jan. 3, 16.

Žjewilat se zajiště ta milost Boží, sťpašitedlná wšedčnem lidem; wyučující nás, abychom odřeknouce se bezbožnosti a swětstých žádostí, sťřízliwě a sťprawedliwě a pobožně živi byli na tomto swětě. Tit. 2, 11—12,

Tať swět swětlo waffe před lidmi, ať widí sťkutky waffe dobré, a slawí Otce waffeho, kterýž jest w nebesích. Mat. 5, 16.

Sľeďte nejprw králowstwi Božího a sťprawedlnosti jeho, a jiné wše bude wám přidáno. Mat. 6, 33.

Milujte nepřátely swě, dobrořečte těm, kteriz wás proflínají, dobře čiňte nenáwidicim wás, a modlete se za ty, kteriz wás utiskují a wám se protiwí; abysťte byli synowé otce waffeho, kterýž jest w nebesích; nebo slunci swému welí wzhoditi na dobré i na zlé, a dešť dáwa na sťprawedliwé i na nesťprawedliwé. Mat. 5, 44—45.

A protož wšedčo, cožbysťte chtěli, aby wám lidé činili, tať i wy čiňte jim; toť zajiště jest záton i proroci. Mat. 7, 12.

Ne kažďý, kdož mi říká: Pane, Pane! wejde do králowstwi nebesťského: ale ten, kdož činí wůli Otce mého, kterýž w nebesích jest. Mat. 7, 21.

Co jest platno člowěku, by wšedčen swět získal, swé pať dusťi by uffodil? aneb, kterou dá člowěk odměnu za dusťi swou? Mat. 16, 26.

Totoť jest pať wěčný žiwot, aby tebe samého prawého

Boha, a toho, kteréhož si poslal, Ježíše Krista, poznali. Jan. 17, 3.

Totot jest přikázání mé, abyšste se milovali wespolet, jako já milowal sem wás. Wětššího milování nad to žádný nemá, než aby dušsi swou položil za přátely své. Jan. 15, 12—13.

Bo tomť poznají wšickni, že ste moji učedlníci, budete-li míti lásku jedni k druhým. Jan. 13, 35.

Reflexi by kdo; Milují Boha, a bratra swého nenáwiděl by, lhár jest: nebo kdož nemiluje bratra swého, kteréhož widěl, Boha, kteréhož newiděl, kterak může milowati? — A totot přikázání máme od neho, aby ten, kdož miluje Boha, milowal i bratra swého. 1. Jan. 4, 20—21.

Kdo umí dobře činiti a nečiní, hřích má. Jak. 4, 17.

Nemýlste se, Bůh nebude posmíván; nebo cožbykoli rozšíwal člověk, toť bude i žiti. — Nebo kdož rozšívá tělu swému, z těla žiti bude porušení; ale kdož rozšívá duchu, z ducha žiti bude život wěčný. Galat. 6, 7—8.

Služebník pať ten, kterážby znal vůli pána swého, a nebyl hotow, a nečinil podle vůle jeho, bit bude welmi. — Ale kteráž neznal, a činil věci hodné trestání, bit bude méne; od každého pať, komuž jest mnoho dáno, mnoho bude požádáno; a komuž mnoho poručili, wíceť požádají od neho. Luk. 12, 47, 48.

Kdo jest wěrný w mále, i we mnoze wěrný jest; a kdož w mále jest nepravý, i we mnozet nepravý jest. Luk. 16, 10.

Bych jazyky lidskými i anjelskými mluwil, a lásky křibych neměl, učiněn sem měš zwučící aneb zwonec znející. 1. Kor. 13, 1.

Ó hlubokosti bohatství moudrosti i umění Božího! jak jsou nezpytatelni soudowé jeho, a nemystřizitelne cesty jeho. Nebo kdo poznal mysl Pánie? aneb kdo jemu radil? Nebo kdo prwé dal jemu a budeť mu odplaceno? Nebo z něho, a

stře něho, a w něm jsou vsedky věci: jemuž sláva na věky, amen. Rim. 11, 33—36.

Každě dáni dobré a každý dar dokonalý s hůry jest zstupující od Otce světél, u něhož není proměnění, ani pro obrácení se jinam zastínění. Žač. 1, 17.

Polovní buďte správciim svým a poslušní, nebo oni bdějí nad dušsemi vašimi, jako ti, kteříž počet mají vydati; aby to s radostí činili, a ne se stýškáním; neboťby vám to nebylo užitečné. Žib. 13, 17.

Protož buďte milosrdní, jako i Otec váš milosrdný jest. — Nesuďte, a nebudete souzeni; nepotupujte, a nebudete potupeni; odpouštějte, a budeť vám odpuštěno. Luk. 6, 36—37.

Žádný zajisté z nás není sám sobě živ, a žádný sobě sám neumírá. Nebo buď že jsme živi, Pánu živi jsme; buď že mřeme, Pánu mřeme; a tať buď že jsme živi, buď že umíráme, Páně jsme. Na toť zajisté Kristus i umřel, i z mrtvých vstal; i ožil, aby nad živými i nad mrtvými panoval. Rim. 14, 7—9.

Slowo Kristowo přebývejž we vás bohatě se vsí moudrostí, učice a napomínající sebe wespoleť žalmy a zpěvy a písničkami duchovními, s milostí zpívající w srdci svém Pánu. Kolos. 3, 16.

Nebe a země pominou! ale slova má nikoli nepominou. Mat. 24, 35.

7. Kázanie Ježíšowo na hore.

Widiac Ježiš, že velké zástupy idú za ním, aby ho slyšali, — wstúpiac na horu posadil sa tam a učil ich howoriac:

„Blahoslavení chudí duchem, nebo jejich jest králowství nebeské. Blahoslavení lkající, nebo oni

potěšeni budou. Blahoslavení tišší, nebo oni dědictví obdrží na zemi. Blahoslavení, kteříž lačněji a žízneji spravědnosti, nebo oni nasyceni budou. Blahoslavení milosrdní, nebo oni milosrdenství důjdou. Blahoslavení čistého srdce, nebo oni Boha widěti budou. Blahoslavení pokojní, nebo oni synové Boží slouti budou. Blahoslavení, kteříž protiwenství trpí pro spravědnost, nebo jejich jest králowství nebeské. Blahoslavení budete, když wám zlorečiti budou a protiwenství činiti, a mluwiti wšsecko zlé o wás lhouce; pro mne. Radujte se a weselte se, nebo odplata wásse hojná jest w nebesích.

Nedomniwejte se, žebych přišel ruffiti zákona aneb prorokůw. Nepřišel sem ruffiti, ale naplniti. Amen zajisté prawím wám: Dokudž nepomine nebe i země, jediná literka aneb jeden punktík nepomine ze zákona, až se wšsecky wěci stanou.

Slyšeli ste, že říkáno jest starým: Nezabiješ; pakliby kdo zabil, powinen trpěti soud. Ale jáť prawím wám: že každý kdož se hněwá na bratra swého bez přičiny, musí trpěti soud.

Pilně se warujte, abyšste almužny swé nedáwali před lidmi proto, abyšste widiní byli od nich, jinak nebudete míti odplaty u Otce swého, kterýž jest w nebesích. Ale když almužnu dáwáš, nechť newí lewice twá, co činí prawice twá; aby almužna twá byla w skrytě. Otec pak twůj, kterýž widí w skrytě, odplátí tobě zjewně.

Neskládejte sobě pokladůw na zemi, kdež mol a rez káží, a kdež zloději vykopávají a kradou: ale skládejte sobě poklady w nebi, kdež ani mol ani rez nekáží, a kdež zloději nemykopávají ani nekradou.

Nepečujte o život svůj, co byste jedli a co pili, ani o tělo své, čím byste se odívali; nebo toho všeho pohané hledají. Wit zajisté Otec váš nebeský, že toho všeho potřebujete. Ale hledejte nejprw království Božího a spravedlnosti jeho, a toto vše bude wám přidáno.

Nesudte, abyste nebyli souzeni; nepotupujte, a nebudete potupeni; odpouštějte, a budeť wám odpouštěno. Aterakž pak widíš mrvu w oku bratra svého, a w oku svém břevna neznamenáš? A protož všecko, jakžbyste chtěli, aby wám lidé činili, tak i wy činite jim.

Bilne se warujte falešných prorokůw, kteříž přicházejí k wám w rouše owčím, ale wnitř jsou wlcí hltaví. Po owoci jejich poznáte je.

Každého, kdož slyší slova má tato a plní je, připodobním muži moudrému, kterýž ustawěl dům svůj na skále. I spadl přival a přišly řeky, a wáli wětrowé a oborili se na ten dům, ale nepadl; nebo založen byl na skále. Každý pak, kdo slyší slova má tato a neplní jich, připodobněn bude muži bláznu, kterýž ustawěl dům svůj na písku. I spadl přival a přišly řeky, a wály wětrowé a oborily se na ten dům; i padl, a byl pád jeho veliký.

BIBLICKÉ HISTORIE.

8. O Jonášowi.

Riekol Boh prorokowi Jonášowi: „wstaň, choď do mesta Ninive, a oznám jeho obywatelom, že ich zničím, lebo veľmi rozmohla sa u nich neselechtnosť.“ Jonáš ale neposlúchnul Hospodina, a cele druhou cestou vybral sa do inej krajiny, aby ušiel od twári Hospodinovej za more. Hospodin ale wzbudil na mori veľiký wietor. Š strhla sa náramná búrka a plawci domnievali sa, že sa loď ztroskocce. A bojac sa, wolali jedenkaždý k swojmu Bohu a wyhadzowali náklad z lode do wody, aby si tým polahčili. Jonáš ale bol siffiel k bokom lode a lahnúc si — tvrdo spal. Widiac to správca lode zobudil ho a riekol mu: „čo robíš ospalce? wstaň, wolaj i ty k twojmu Bohu, azda shliadne na nás, aby sme nezahynuli.“ Potom riekli plawci medzi sebou: „podme, fahajme losy, aby sme zmedeli, pre koho prisslo toto zlé na nás.“ Metali tedy losy, a los padnul na Jonáša, ktorý riekol im: „pre moju neposlušnosť k Bohu stworitelowi neba i zeme, ktorého ja wzhwam zastihla wás táto búrka, preto wrhnite ma do mora a ono utichne.“ Plawci ale dozwediac sa takto, že je Jonáš sluzobník Hospodinow, — báli sa to urobiť, preto esse i dalej namáhali sa dostať loď ku brehu. Keď sa ale more esse i dalej wždy wiac a wiac búrilo — modlili sa Bohu wolajúc: „Prosime ťa ó Hospodine, nedaj nám zahynúť pre smrť cłoweka tohoto, a newyhľadawaj na nás krwe newinnej.“ — Š wezmúc Jonáša, wrhli ho do mora, a to prestalo sa búriť. — Hospodin ale nastrojil bol veľikú rybu, ktorá prehltila Jonáša; a bol Jonáš wo wnútornostach tej ryby za tri dni a tri noci. Po troch dňoch, — na rozkaz Boží — wywrhla tá ryba Jonáša na

breh. — Wtedy riekol mu Hospodin po druhý raz: „chod do mesta Ninive a kaž proti nemu to, čo ti ja rozkazujem.“ Siel tedy Jonáš do Ninive, ktoré bolo mesto bohaté a krásne, a tak rozfiadle, že len za tri dni bolo ho možno obísť.“ Prijdúca ta, oznamoval po ulicach: „Po štyridsiatich dňoch bude mesto Ninive wymrátené!“ I uverili Ninivetski slovam prorokovým, báli sa a postili sa vssetci. Tiež i sám kráľ oblečúc sa do rúcha pôstneho dal vyhlásiť: „Nech postia sa ludia ba i statok, a nech volá každý k Bohu o smilovanie a odvráti sa každý od svojej zlej cesty; kto zná, či neodvráti Boh od nás toto neskastie.“ I widel Boh, že odvrátili sa Ninivetski od zlej cesty, preto slutowal sa nad nimi a nedopúštil na nich zkažu, ktorú im bol dal oznámiť.“

Jonáš ale vyšiel bol z mesta a pripraviac si tam búdku, sedel pod ňou w tóni, aby widel, čo bude sa diať s tým mestom. Keď presslo 40 dní, mrzela Jonášsa tá dlhohowiewajúcnosť Božia, i howoril reptajúc: „Gla, preto som Hospodine utekal preč od twári tvojej, lebo som wedel, že si ty Boh milostiwý a lútošiwý, showiewawý a hojný w milosrdenstwe: lepsiie bolo by mi tedy teraz umret nežli žiť.“ I pristrojil Hospodin brečtan, ktorého tónou chránený bol Jonáš pred úpekou slnečným, a radowal sa z toho welmi. Na druhý deň ale nastrojil Boh čerwa, ktorý ranil ten brečtan, tak že uschnul. Keď sluce znou páliło Jonášsa na hlavu, že až omdliewal, znou žiadal si umret. Wtedy riekol mu Hospodin: „Je to dobre, že sa tak hnemáš pre ten brečtan? tebe je lúto za brečtanom, ktorý si ty ani nesadil ani nepoliowal, a ktorý za jednu noc zriastol a za jednu noc zahynul; a ja aby neslutowal som sa nad mestom tak welikým, w ktorom býwa wiac než stowadsattisíc ľudí a dobytku mnoho?“

Kamžbych tedy zassel od ducha twého? atš. Žalm 139, 7—10. Nebo ty jsi, Pane, dobrotiwý a lútošiwý, a hojný, w milosrdenstwi te wšsechném, kteříž tě wzywaji. Žalm 86; 5.

9. Eli a Samuel.

Eli, akožto najvyšší kňaz bol spolu i sudcom w Izraeli a spravoval národ za 40 rokov. Býval w Silo, kde opatrovaná bola w dome božom i truhla úmluvy, t. j. skryňa, w ktorej uschované byly tie dve kamenné tabule, na ktoré Boh svojich 10 príkazani bol napísal. Sám Eli bol muž bohobojný, ale jeho synovia Ofny a Finesz wiedli život neschetný a hreslili esťte i w chráme pred Hospodinom. Eli domluwal im a napomínal ich síce často, majúc ich ale veľmi rád — netrestal ich, preto tito ani nedbali na napomínanie otcovo.

W dome Eliho vychovávaný bol i mládenček menom Samuel, ktorého si jeho matka Anna od Boha bola vyprofila, a ktorého esťte pred jeho narodením Bohu na službu obetovala. I prísluhowal Samuel pri Elm w chráme Hospodinowom a posluchoval i synom Eliho. Zlým príkladom týchto nedal sa ale swiešť na cestu hriecha. — Raz w noci, keď Samuel spal w chráme, kde stála truhla úmluvy, zawolal Boh na Samuela. Tento myslíac, že ho Eli wolá, wstal a postavil sa pred neho. On ale riekol: „Nemolal som ta, id a ľahni si spať.“ Keď ale ozwal sa hlas Hospodinow k nemu druhý i tretí raz, srozumel Eli, že sám Boh wolá Samuela a preto riekol mu: „Bude-li ta znouwu wolat, ohlás sa a riekni: Mluw Hospodine, lebo slyšší ta tvoj sluha!“ — I príšiel Hospodin zase a zwolal: „Samuel, Samuel!“ a on odpovedal: „Mluw Hospodine, lebo slyšší ta sluha tvoj!“ I riekol Hospodin: „Ujhra! ja učiním takú wec w Izraeli, ktorú ktokolwek uslyšší, znieť mu bude w oboch ussiach. Súdit budem dom Eliho pre neprá-

wość jeho synow, o ktorej on wedel, ale nebránil im w tom.“ — Keď Samuel ráno oznámil Elimu té reči, riekol tento: „Hospodin je, nech učini, čo ráci.“ Samuel ale riasťol a Boh bol s nim.

Božuta, ktorú Boh sťrže Samuela oznámil Elimu, prišla skutočne na toľoto. Powstala totiž wojna medzi Izraelskými a Filistinskými, w ktorej boli Izraelski premoženi a padlo ich takmer štyritisíc. Keď sa na to znouu proti Filistinským strojili, riekli starši Izraelski: „Wezmime s sebou zo Sílo do tábora i truhlu úmluwy Hospodinowej, nech príde medzi nás a wyslobodí nás z ruk nepriateľských“. Eli tedy dwaja synowia Eli s truhlou do tábora. Hospodin ale odwrátil twár swoju od Izraelských a dopustil, že boli porazení a padlo ich tridsattisíc. Nepriateľ odobral im i truhlu úmluwy a oba synowia Eliho tiež boli zabiti. — Keď toto Elimu oznámili, a keď počul, že nepriateľ wzał i truhlu úmluwy — spadnul zo stolca, zlomil krč a umrel.

Bo smrti Eliho Samuel súdil a spravowal lud Izraelský. Bo siedmich mesiacoch poslali síce Filistinski truhlu úmluwy dobrowolne nazpät, ponewác trestal ich Boh rozličnými ranami, panowali ale nad Izraelom esse za dwadsat rokow. Len keď sa lud príčinením Samuelovým znouu k pravému Bohu obrátil, pomohol im Boh proti Filistinským. Tito nebojowali wiac proti Izraelským, a bol pokoj w zemi za celh čas panowania Samuelowho.

Syn moudrý obweseluje otce; ale syn bláznivy zármuťkem jest matce své. Prisl. 10, 1. — Tresci syna swého, dokudž jest o něm nádeje; a k zahynuti jeho neodpoušťej jemu duše twá. Prisl. 19, 18. — Ditky poslouchajte rodičů we všem, nebo to jest dobře líbé Pánu. Kolos. 3, 20.

10. Prošba Salamúnova.

Salamún, syn Dawida kráľa bol w čase, w ktorom žil, najbohatšii a najslávnejšii medzi wšsetkými kráľmi. Pod jeho panovaním žil lud Izraelský w pokoji, winice a role svoje obrábal si pri úplnej bezpečnosti majetku, a nemal nedostatku w ničom. Wáčšia bola wšak Salamúnova múdrosť než jeho bohatstvo. Keď esšte bol mladý, tedy na začiatku jeho panovania — obetujúcemu raz na wšifine Gabaon zjawiľ sa Boh wo snách a riekol mu: „Pros ma, o čo chceš, a dám ti to.“ Ž riekol Salamún: „Ty, Bože Hospodine, ustanovil si ma za kráľa miesto mojho otca Dawida nad národom tak veľkým, že ho ani sčítat nemožno; ja ale som esšte mladý a nezkušeny. Daj mi tedy prosím srdce rozumné, aby som mohol súdiť lud twoj a wedel rozoznávať dobré od zlého.“ Ž líúbilo sa to Hospodinu a preto riekol mu: „Ponewádz žiadal si si takéto meci a neprosil si ani dlhý žiwot pre seba, ani bohatstvo, ani moc ku zničeniu twojich nepriateľow, — ale žiadal si si rozumnosť: tedy toto hľa, učinil som dla žiadosti tworej. Lebo dal som ti srdce mudré a rozumné, tak že tebe rovného nebolo pred tebou. K tomu dám ti i to, o čo si ma neprosil, totiž bohatstvo a sláwu, zebý rovného tebe nebolo medzi panovníkmi po celý čas twojho žiwota. Nad to, jestliže budeš chodiť po cestách mojich, zachowámajúc moje ustanowenia a prikazy, ako zachowával ich twoj otec Dawid, — predžim i dni twojho žiwota.“ — Ž zachowával Salamún prikázania Hospodinowe, panujúc nad národom Izraelským rozumne a sprawedliwe za 40 rokov. — Powešť o jeho múdrosti a bohatstwe rozšširila sa na wšsetky strany, a z dalekých krajín prichádzali k nemu esšte i kráľowia, aby wideli sláwu a slyššali múdrosť jeho.

Gledejte najprw kráľowstwi Božho a sprawedlnosti jeho, a jine wšfe bude wám pridáno. Mat. 6, 33. Wázeň Hospodinowa jest počátek umění. Písl. 1, 7. — Moudrosťi wzdelán býwa dům, a rozumnosťi upewněn. Písl. 24, 3.

11. Podobienstwo o owci a grossi.

Približovali sa k Ježišowi rozliční publikáni a hriessnici, aby ho počuli. Farizeovia a zákonníci ale reptali proti nemu howoriac: tento hriessnikow prijíma a jie s nimi. Š powedal im toto podobienstwo:

Keby niekto z wás mal što owjéc, a ztratil by jednu z nich, či nenechalby dewäťdesiatdewäť na púšsti a nassiel by za tou ztratenou, kýmby ju nenassiel? A najdúc ju, wzałby si ju na ramená s radoštou; a prijdúc domow swolalby priateľow a súsedom rečúc im: Radujte sa so mnou, lebo nassiel som owcu, ktorá sa mi bola ztratila. Howorím wám, že tak je radošť w nebi nad jedným hriessnikom pokánie činiacim wäčšsia, než nad dewäťdesiatdewäť spravedliwými, ktorí nepotrebujú pokánia. — Alebo žena majúca desäť grossow, keby z nich ztratila jeden, či nezažne swiecu a nebude zametať dom a hľadať pilne, došial ho nenajde? A najdúc ho, swolá priateľkyne a súsedy howoriac: Radujte sa so mnou, lebo nassla som gross, ktorý som bola ztratila. Tak howorím wám, že je radošť pred anjelmi Božími nad jedným hriešnikom činiacim pokánie.

Nebo priffel Syn čloweka, aby hľadal a spasil, což bylo zahynulo. Luk. 19, 10.

12. O delníkoch na winici.

Podobné je kráľovstvo nebeské hospodárovi, ktorý vyšiel na úsvite, aby najal delníkov na winicu svoju. Pojednajúc sa s nimi, že dostane každý z nich jeden peniaz denného nájmu, odoslal ich na winicu svoju. A vyjdúc okolo tretej hodiny, zazrel iných ako stoja na rynku a zahálajú; aj tým riekol: choďte i vy na winicu, a čo bude spravедlivé, dam vám. A oni šli. Zase vyšiel okolo šiestej a deviatej hodine a urobil to isté. Konečne vyšiel ešte o jedenástej a našiel iných stáť a zaháľat. Š riekol im: Prečo tu stojíte celý deň zahálajúc? A oni odpovedali: Lebo nás nikto nenajal. Riekol im tedy: choďte i vy na winicu, a čo bude spravедlivé, dostanete.

Večer potom riekol pán winice svojmu šľachárovi: Zavolaj delníkov a zaplat im počnúc od posledných až po prvých. Prišli tedy najprv tí, čo boli o jedenástej hodine najatí a dostali po peniazu. Prijdúc potom tí prví, domnievali sa, že dostanú viac; vyplátili ich ale tiež len po peniazi. Začali tedy reptat proti hospodárovi a hovorili: Tito poslední pracovali len jednu hodinu, a rovnými si ich učinil nám, ktorí sme snáď museli tarchu dňa i horúcosť. On ale odpovedajúc riekol jednemu z nich: Priateľu! nerobím ti krivdu; či nezjednal si ja so mnou za denný plat? Wezmi tedy, čo ti patri a choď; ja ale chcem tomuto poslednému dať toľko, koľko i tebe. Alebo nemôžem ja robiť vo svojom čo chcem? A či snáď oťo tvoje závišťlivé je, že som ja dobrý? Tak budú poslední prví a prví poslední; lebo mnoho je povolaných, ale málo vyvolených.

Ne je skutkom spravедlnosti, ktoréž bychom my činili, ale podle milosrdenství svého spasil nás. Tit. 3, 4.

13. Pán uzdraví desiatich malomocných.

Stalo sa, keď sa Ježiš ubieral do Jeruzalema, šiel cez Samariu a Galileu. A keď vchádzal do akéhosi mestiečka postretlo ho desať mužov malomocných, ktorí zďaleka veľkým hlasom volajúc hovorili: Ježiš! prikazatelu, smiluj sa nad nami! Ktorýchžto vidiac Ježiš, riekol im: Idte, ukážte sa knazom. I stalo sa, keď šli, že esťte na ceste stali sa čistými. Jeden z nich, vidiac sa byť uzdraveným, navrátiac sa veľkým hlasom velebil Boha. A padnúc k nohám Ježišovým ťakoval mu: a ten bol Samaritán. Ježiš odpovedajúc mu riekol: Či nie desiatich holi očistení, a kde je tých deväť? Nenassli sa, aby navrátiac sa, vzdali chválu Bohu, jedine tento cudzozemec! I riekol tomuto: Vstaň a chod, wiera tvoja sa uzdravila.

Bližký jest Hospodin wssechném, kterž ho wzhwají w prawdě. Wúli těch, kterž se ho bojí, čini, a křik jejich slyši, a spomáha jim. Zalm. 145, 18—19.

II.

ČASŤ MRAVNOPOUČNÁ.

1. Zlatá abeceda.

Ak ty iným — i Boh tebe
Pomôže v núdzi, v potrebe.

Boh velí: „miluj bližného
Tak, ako seba samého“.

Ctnosť prináša čistú radosť;
Hriech, — len omrzlosť a žalosť.

✓
Co ty od iného čakáš,
To mu i sám vždy činiť máš.

Daj každému, čo je jeho,
Nikdy nežiadaj cudzieho.

Ešte lepšie groša nemá —
Než bližného preň oklamať.

Falošníka nemiluje
Ani ten, kto s ním obcuje.

Groš je ťažko vypracovať;
Preto si ho máš varovať.

Hojnosť keď máš, nezabudni
Pomáhať tým, čo sú núdzni.

Idešli do spoločnosti
Nezabúdaj na slušnosti.

Jedlo, pitie, to požívaj;
Lež na miernosť nezabývaj.

Keď si myslíš, že si sám, —
Pozor! i Pán Boh je tam.

Lenivec je k obtížnosti
Sebe, ľudskej spoločnosti.

Marnotratník nešanuje,
Za čím pozdejšie banuje.

Nevrav mnoho, viac počúvaj;
Hlupstvom múdrych neunúvaj.

Oko Božie všade vidí, —
I do srdca hriešnych ľudí.

Pyšný dobre neobstojí:
Jemu sa pád, posmech strojí.

Rada dobrá mnoho platí;
Kto ju nechce, veľa ztrati.

S Bohom začni, s ním dokonaj;
Tak od neho zdaru čakaj.

Šťastný je, kto vždy prestáva
Na tom, čo mu Pán Boh dáva.

Taký, čo nechce pracovať, —
Musí tiež nechtiac — hladovať.

Uč sa pilne kým si mladý;
Na starosť nebude kedy.

Varuj sa hnevu a zlosti;
Tak ujdeš mnohej trpkosti.

Zajtra, zajtra — leňoch vraví;
Pilný si prácu dnes zbaví.

Žobrákovi keď dáš chleba,
Nahradí to Pán Boh z neba.

2. Modliace sa dieťa.

Istá chudobná vdova takto riekla jedného rána svojim piatim deťom: „Moje drahé dietky, dnes nemám vám čo dať jesť! Nemám chleba, ani múky ba ani len vajca v dome. Toľko mám za neprázdenenia s vami, že temer nič nestihnem zahľadať. Proste dobrého Pána Boha, aby nám pomohol. Veď je on bohatý a všemohúci; jemu

snadno je udeliť nám pomoci. A on nám svoju pomoc i prisľúbil, keď dľa svatého Písma takto hovorí: „Vzývej mne v den soužení, vytrhnu tě!“

Malý šesťročný Miško vybral sa tedy lačný do školy, a bol veľmi smutný. Cesta viedla ho popri chráme. Vidiac ho otvorený, vošiel dnu, kľaknul na kolená, a keď v kostole nikoho nebadal, modlil sa hlasne takto: „Milý Otče nebeský! My deti nemáme dnes čo jiesť. Naša dobrá matka nemá ani chleba, ani múky ba ani len jedno vajce v dome; daj nám voľačo jiesť, aby sme nemuseli hladom zomrieť. Ach pomôž nám! Veď si ty bohatý a mocný, a ľakho môžeš nám pomôcť. Ty si nám to sľúbil, iste to i splníš“.

Takto pomodlil sa Miško v svojej detinskej úprimnosti a šiel potom do školy. Keď sa okolo poludnia domov navrátil, zazrel ležať na stole veľký chlieb, za misu múky a za košík vajec. „Ach, chvála Bohu!“ zvolal naradovaný — „Pán Boh vyslyšal moju modlitbu. Mamička, či nám to dáky anjel čez oblok sem doniesol?“ „Nie“ povie matka, ale Pán Boh vyslyšal tvoju modlitbu. Keď si sa ty v kostole modlil, sedela pani úradníčka vo svojej mriežkovej stoliči pri stĺpe. Ty si ju nemohol vidieť, ona ale ťa videla, tvoju hlasnú modlitbu počula, a potom nám toto všetko poslala. Ona bola ten anjel, skrz ktorého nám Pán Boh pomohol. Preto teraz, deti moje, ďakujte

Bohu, radujte sa, a v celom vašom živote neza-
búdajte na tú peknú výpoveď:

„Dúfaj v Boha, on je pomoc hotová,
On ťa v každom nedostatku zachová“.

---

3. Boh je neviditeľný.

Istý pohanský cisár raz takto oslovil jedného židovského biskupa: „Ty učíš, že je váš Boh všadeprítomný. Ukážže mi ho, rád by som ho videl“. Biskup namiesto odpovede poprosil cisára, aby šiel s ním na chvíľku von do zahrady. Cisár išiel. — Bol práve krásne-jasný deň, slnce svietilo rozosielajúc čarovné svoje lúče po širom svete. — Keď vyšli von, rečie biskup cisárovi: „Pozri a hľad do tamtoho krásneho slnca, najdeš v ňom koho hľadáš“. Cisár nemohol zavela do slnca hľadeť; preto onedlho odvrátil sa od neho. Vtedy mu povie biskup: „Vidíš, Velkomocný Pane! Toto slnce je len *dielo rúk* toho neviditeľného Boha, a už sú tvoje oči prislabe, aby do jeho blesku hľadely; ty ale predsa chceš by si vidieť toho, ktorý to slnce a všetko na svete stvoril. Boh je všade prítomný, lež naše oči sú prislabe, aby do jeho jasnej tvári hľadeť mohly“.

---

4. Nezlorec!

Istý vojenský dôstojník (oficier) sťažoval sa raz pred slova b. kazateľom, že ako ťažko je pri vojsku byť súčasne dobrým kresťanom a dobrým dôstojníkom. Jestli si chce vojakov v poriadku držať, temer nemožno mu je vraj obísť sa bez kliatby a zlorečenia. Na toto riekol mu kazateľ: „Ja predsa viem o jednom dôstojníkovi, ktorý nikdy neklial a ktorého vojaci predsa vždy poslúchali“ . . . „Ozaj, kto to mohol byť?“ — spytuje sa dôstojník — „toho by som veru ľúbil poznať!“ Odpovedá mu kazateľ: „Ten dôstojník bol istý rimanský stotník v Kafarnaume, o ktorom je reč u Lukáša v 7-mej kapitole. — Ten zachodil so svojimi vojakmi vlúdne a otcovsky. Preto, keď niektorému riekol: Id! ten šiel; a inému: Vykonaj toto! a ten vykonal. — Ja myslím, že čo mohol stotník pohan pri vojakoch pohanoch, udržať totiž poriadok bez zlorečenia: tým viac malo by to byť možno teraz vo vojsku kresťanskom“.

Ohrešný kaprál a ohrešný gazda hospodár, oba rovnako hrešia proti 3-mu Božiemu prikázaniu.

---

5. Čo Bůh činí, vše dobré jest.

Kedysi, keď ešte železníc nebolo, cestovali bohatší ľudia na kočoch alebo na koňoch. — Raz jeden kupec, cestujúci koňmo, prišiel neskoro večer k hostincu, ktorý stál v hore o samote. Mienil v ňom prenocovať; ale hostinec bol už zatvorený, a hoc za dlhú chvíľu klopal a búchal na vráta, nepustili ho dnu. Pre veľkú tmu netrúfal si pustiť sa ďalej horou; zostal tedy hoc i lačný a smädný neďaleko hostinca pod holým nebom. Koňa priviazal za uzdu ku stromu, zažal si lampášik a sadnul si pod strom chtiac tak dočkať rána; že bol ale ustatý, dosť skoro obklíčil ho tvrdý sen. — Onedlho strhnul sa vietor a shasil mu svetlo; hladný kôň pretrhnul uzdu a šiel sa pást.

Asi po polnoci sa kupec prebudil a spozoroval, že sviečka v lampáši nehori; cítiac ale silný vietor nerozžal ju viac a spal ďalej. Keď na svitaní znovu precítnul, koňa pri strome nevidel. Šiel ho tedy hľadať, ale našiel z neho už iba ohryzené kosti. Beží k hostincu, tam najde vráta otvorené, dom vyrabovaný a hostinského i jeho ľudí pobitých. — Užasnutý nad tým, takto riekol sám k sebe: „Tu mienil som pod strechou v pokoji prenocovať; a hľa, teraz ležal by som už medzi tymito mrtvými. Boh dopustil, že strhnul sa vietor a shasil mi svetlo, pri ktorom by zbojníci i mňa boli zbadali; Božím dopustením stalo sa, že odtrhnul sa mi kôň a že sožrali ho vlci; lebo by ma rehotom snadno bol zbojníkom prezradil. Ďakujem Ti, Pane Bože, a verím: že čo Ty činíš, vše dobré jest“.

---

6. Nevďačné deti.

Istý otec počestne si vychoval svojich šestero detí. Keď počal ostarievať, podelil medzi ne všetko čo mal: dom, role, vinice i peniaze; pevne veriac, že ho té deti za to do smrti svedomite doopatrujú.

I býval najprv u najstaršieho syna. Tento onedlho zunoval si otca a takto mu riekol: „Apko! minulej noci narodil sa mi chlapček. Vidíte sami, že je naša izba veru tesná, tak že nieto pre kolísku miesta, iba ak tam, kde vaša pohovka stáva: či neprešli by ste ku mladšiemu bratovi? ten má beztak priestranšie bývanie“.

Otec prešiel k mladšiemu synovi, a býval uňho za čas. Ale zunoval si otca i ten a riekol mu: „Apko! vy radi máte dobre teplú izbu, mňa ale od tepla vždy hlava rozbolí. Nemali by ste vôľu prejsť bývať k bratovi pekárovi? Tam bolo by vám vždy teplo“. I presťahoval sa chudák otec k najmladšiemu synovi; ale i tomu dosť skoro začal byť na obťaž, následkom čoho riekol mu syn: „Apko môj, u mňa sa ustavične mnoho ľudí premáva; tu si nemôžete po obede ani len pokojne podriať, ako ste to od dávna zvykli. Či nebolo by vám lepšie prejsť k sestre Katke, ktorá v tichšej ulici býva?“ Neborák otec dobre cítil, že sa ho syn len pekným spôsobom sprostíť chce, neriekol ale nič, len si pohútal: „Dobre,

pôjdem ďalej, oprobujem ešte u dcér; ženské i tak majú nežnejšie srdce.“

Keď za čas u Katky pobudnul, zunovala ho i tá; preto každú chvíľu opakovala: „Ako trápi ma a bolí, keď sa vy, apko môj, či do kostola alebo kamkoľvek idúc, vždy hore a dolu tymito schodmi musíte ustávať! U sestry Marky by sa vám nebolo treba po schodoch unúvať, lebo tá v prízemí býva.“

Starček, pre pokoj, nedal na sebe ani znať, že bolí ho taká nevďačnosť vlastnej dcéry a riekol len: „Pravdu máš! moje staré nohy cífa veru tó chodenie hore dolu schodami: viem že mi u Marky lepšie bude. — Ale i u tej nedalo sa mu za dlhší čas bývať, lebo Marka už o pár dní počala mu vysvetľovať, že aké je jej bývanie vlhké a nezdravé, zvlášte pre takého chorľavého človeka, ako je i on; najmladšia sestra Zuzka, čo je za hrobárom vydatá, má vraj dobrú suchú hospodu.“ Starček si pomyslel, že hádam Marka môže mať pravdu a presťahoval sa k Zuzke, ktorá bývala pri tamojšom cintoríne.

Ešte iba dva dni tam strávil, keď sa mu malý chlapček Zuzkin takto prihovril: „Starý otec! mama včera to povedala tetke Márke, že by pre Vás najlepšia hospoda bola v takej komôrke, aké môj otec kopáva.“ Keď úbohý starček této reči počul, puklo sa mu od žiaľu srdce, tak

že naskutku zomrel. Od toho času má už tichú podzemnú hospôdku, z ktorej ho nikto z ľudí nevytvorí. Z tejto rozprávky ale vidno: že ľahšie opatrí jeden otec šesť detí, nežli šesť detí jedného otca.

*Synu! pomáhej v starosti otci svému, a nepri-
vozuj ho k zármutku, dokud jsi živ. Sirach. 3, 12.*

7. Solon a Krózus.

Chýrny grécky mudrc *Solon*, cestujúc v Malej Asii, navštívil tam kráľa *Krózusa*. Tento kráľ bol tak bohatý, že ho pre jeho poklady po celom svete spomínali. Keď Solonovi všetky svoje poklady poukazoval, nasledovne sa mu prihovril:

„Milý Solone! vidíš, že sa mi v bohatstve nikto nevyrovná, povedz mi tedy úprimne: či videl si už kedy šťastnejšieho človeka než som ja?“

„Áno, videl, — istého *Tellusa* v Athénach. Ten mal zdarne vychované deti a mnoho úprimných priateľov. Milujúc všetkých a starajúc sa o všeobecné dobro, bol od každého ctený a milovaný. Preto viedol život pokojný a príjemný až do smrti. Zomrel v hrdinskej obrane vlasti a smútok za ním bol všeobecný. Takto môcť žiť a takto zomrieť je väčším šťastím, než akékoľvek poklady.“

„Ty teda *Tellusa* šťastným menuješ?“ rečie kráľ Solonovi. „Ovšem, odpovedá Solon, „lebo toho videl som šťastného zomrieť; pred smrťou je ale nikto nie šťastný. Ľudský život je ustavičným premenám vystavený; preto nikto nemôže vedieť dnes,

čo stane sa s ním zajtra. Ty kráľu si dnes ovšem bohatý a slávny; kým ťa ale na konci tvojej zemskej púti nevidím, šťastným ťa pomenovať nemôžem“.

Onedlho stalo sa, že Krózus sviedol vojnu s perským kráľom Cyrusom, a bol od neho premožený, zajatý a na smrť odsúdený. Vtedy rozpomenul sa na slová Solonove, a zvolal hlasne po tri razy: „Solon, Solon, Solon! pravdivé byly tvoje slová. *„Pred smrťou nik je nie šťastný.“* Ná otázku Cyrusovu, čo by té slová znamenaly, — vyrozprával mu Krózus svoj nekďajší rozhovor so Solonom. Pravdivosť slov Solonových dojala Cyrusa veľmi. Nahliadnuc premenlivosť a nestálosť osudu, daroval Krózusovi život, a prijal ho za svojho stáleho priateľa a radcu.

8. Kto bol statočnejší?

Kedysi bývaly vojny ešte ukrutnejšie vedené, než v novejších časoch. Nepriateľ kam prišiel, mordoval, pálil a bral čo len našiel, zvlášte peniaze, ktorých kedysi menej bývalo, a preto mali aj väčšiu hodnotu ako teraz. Z tej príčiny v čas blížiacej sa vojny ukrývali si ľudia svoje cenné veci a peniaze na miesta bezpečné.

V tých časoch stalo sa, že istý hospodár zaniesol svoj poklad do hustej hory a ukryl ho tam pod jedným značným dubom — a odišiel. — Nezadlho prišiel ťa tým istým úmyslom i druhý

človek, a prídúc k tomu istému dubu, riekol sám k sebe: „Toto miesto je značné a hlboko v hustej hore, sem skryjem si môj poklad.“ Kopúc k tomu potrebnú jamu s podivením videl, že sú tam už aj iné peniaze uschované. „Ej“, pomyslí si, „toto musí byť predsa len bezpečné miesto, keď si už i niekto iný svoj poklad tu ukryl.“ Možno, že mu ani len nenapadlo, že veď by on té cudzé peniaze vziať, a spolu so svojimi inde ukryť mohol.“ — Uložil jednoducho svoje k tým cudzím a pokojný i ubezpečený odišiel.

Keď vojna pominula, vybral sa najprv ten prvý do hory pre svoje ukryté peniaze. Otvoriac skrýšu videl, že tam už ktosi iný chodil. lebo zazrel tam krem svojich ešte aj iné peniaze. V prvom okamžení nadišlo ho temer pokušenie privlastniť si aj té druhé peniaze, — lebo veď by o tom nik nevedel; — v druhom okamžení ale už riekol sám k sebe: „nie, nedotknem sa ich, lebo by to bol hriech. — Nechcem byť horší než ten druhý, ktorý keď svoje peniaze sem skrýval, bez prekážky bol by si mohol moje odniesť. Budem ale predsa dávať pozor, aby mu jeho poklad náhodou niekto iný nenašiel a nevzal.“ Po malej chvíli prišiel skutočne i ten druhý, ktorý vidiac, že sa v skrýši už iba jeho peniaze nachodia temer s podivením riekol: „no to bol iste statočný človek, čo tu predo mnou chodil —

lebo ktoby bol o tom vedel, keby si bol so svojim pokladom i môj odniesol?“ Vtedy vystúpil z húštavy ten prvý, a hľa, — boli to dobrí známi, ktorí teraz už s pokojným svedomím, každý so svojim šťastne zachráneným majetkom spolu sa domov vrátili.

9. Príslovia a porekadlá.

1. *Človek mieni; Pán Boh mení.* — 2. *Čas platí; čas trati.* — 3. *Čo ta nepáli, nehas.* — 4. *Čím menej spíš, tým dlhšie žiješ.* — 5. *Dobre je pri kope klásky sbierať.* — 6. *Dobrá studňa v suchu vodu dáva: dobrý priateľ sa v rúdzi poznáva.* — 7. *Dokiaľ železo žeravé — kuj!* — 8. *Daj pozor na zadné kolesá!* — 9. *Dva razy meraj, — raz strihaj.* — 10. *Aký kto sám, s takým rád obcuje.* — 11. *Jedna prašivá ovca celé stado nakazi.* — 12. *Keď prútik neohýbaš, strom ťažko ohneš.* — 13. *Neopúšťaj cestu pre chodník.* — 14. *Na zajtra kto okladá, nedosiáhne čo hľadá.* — 15. *Ani strom sa na jeden úder nesvalí.* — 16. *Niekdy sa i dobrý kôň potkne.* — 17. *Proti veku nieto lieku.* — 18. *Proti svej krvi bojuje, kto svoj národ nemiluje.* — 19. *Poznáš po vrave, kto má čo v hlave.* — 20. *Pán Boh je najlepší lekár.* — 21. *Pýcha pred pádom chodíva.* — 22. *S každým pekne, nie s každým dôverne.* — 23. *Tvrdé drevo, tvrdý klin.*

— 24. Všade dobre, doma najlepšie. — 25. Mrcha to vták, čo si do hniezda trúsi. — 26. Z mnohých kvapák býva prívál. — 27. Z malej vody, malé ryby. — 28. Z malej iskry býva veľký oheň. — 29. Kto do mlyna chodí, ľahko sa zamúči. — 30. Kto si svoje neváži, nech po cudzom nebaží. — 31. Kto v lete nerobí, ten v zime nedrobí. — 32. Kto do teba kameňom, ty do neho chlebom. — 33. Kto nemá v hlave, má v nohách. — 34. Keď sa ti nechce, prisil' sa. — 35. Lepší rozum, nežli peniaze. — 36. Lepšie: varuj sa! nežli: neboj sa! — 37. Lepšie pozde, nežli nikdy.

III.

PRIRODOVEDA.

---

1. Nesmier. Príroda.

Boh stvoril nebo i zem, to jest *celý svet*. Keď v slobodnom pozreme nad seba a rozhľadíme sa na ďaleko i široko — všade vidíme nebo čiže oblohu, t. j. veľiký nesmierny priestor, ktorý preto, že sa premerať nedá, *nesmierom* menujeme. Tam vidíme vo dne slnce, v noci mesiac a hviezdy. To sú takzvané *nebeské* alebo *svetové tvory* čiže *telesá*. Naša zem je tiež takéto nebeské čiže svetové teleso, lebo i ona vznáša sa v tom nesmiernom nebeskom priestore.

Nebeské telesá spolu so zemou a všetkým čo sa na nej nachodí, menujú sa jedným slovom *prírodou*. Prírodu poznávať učí nás veda, ktorá sa volá *prírodovedou*.

---

2. Zem. Obzor.

Hľadiacim na oblohu zdá sa nám, akoby sa ona svojím okrajom kol do kola zeme dotýkala. Obloha nemá však krajov, a preto sa ani nimi

niečoho dotýkať nemôže. Nám sa preto len tak zdá, akoby obloha k zemi priliehala, pretože vo väčšej diaľke ani sama zem, a síce pre jej okrúhlu podobu, celá vidieť sa nám nedá. Ten priestor oblohy, ktorý zrakom koldokola vidieť, teda obzrieť možno, — vŕlá sa *obzor*.

---

3. Strany sveta.

Po obzore môžeme pozeráť alebo ísť rozličným smerom v rozličné strany. Keď sa obrátíme tvárou v tú stranu, kde ráno slnce vychodí, máme pred sebou *východ* a za sebou západ. Keď sa na pravé poludnie obrátíme tvárou k slncu, máme pred sebou *poludnie* čiže *juh*, a za sebou *polnoc* čiže *sever*. Východ, západ, sever a juh sú *štyri hlavné strany sveta*. — Medzi severom a východom je *severovýchod*; medzi severom a západom je *severozápad*; medzi juhom a východom je *juhovýchod*; medzi juhom a západom je *juhozápad*. To sú štyri *pobočné strany sveta*.

---

4. Podoba zeme.

Vidíme, že slnce a mesíc sú okrúhlejšej podoby. Už z toho samého dá sa zatvárať, že aj naša zem — čo svetové teleso — musí byť tiež okrú-

hla. Že je ona skutočne taká, to vieme i z nasledujúceho :

1. Ľudia zem našu už mnoho ráz *oplavili*, t. j. po mori okolo nej obišli. Zem tedy dá sa obísť, t. j. keď cestovateľ pustil by sa na pr. smerom východným a šiel vždy napred, kraja zeme by veru nikde nenašiel, ale by sa z cele opačnej strany — totiž od západu — domov navrátil.

2. Cestujúc na mori alebo veľkej roviny — vidíme z ďaleka najprv len najvyššie čiastky vysokých predmetov, ako sú na príklad na mori sťažne lodí, na zemi veže a vrcholce hôr, — a len pozdejšie, keď sa totiž k nim blížime — ukážu sa nám aj ich dolnie čiastky, — tedy na mori loď, na suchu kostol a okolité nižšie staviská, taktiež i celé hory. A to je preto, že následkom okružnosti zeme, ležia nám té predmety skutočne akoby za vrškami.

3. Vieme, že akej podoby je ktorý predmet, takú podobu má i jeho tóna. Pri zátmení mesiaca ale zreteľne vidíme, že tóna zeme, ktorá v ten čas na mesiac padá — je okrúhla.

---

5. Pohyb zeme. Deň a noc.

Zem nestoji, ale pohybuje sa ustavične na dvojaký spôsob: *okolo seba* a spolu *okolo slnca*.

Okolo seba pohybuje vlastne vrtí sa zem, ako vrtí

sa na príklad rozohnaté obyčajné koleso okolo svojej osy. Predstavme si, ako čoby od jedného bodu zeme čez jej prostriedok k druhému oproti stojacemu bodu os bola pretiahnutá. Okolo tej myslenej osy vrtí sa naša zem neprestajne smerom vychodným, a zvrtné. t. j. otočí sa tak vždy za 24 hodín jeden raz. Konce tej myslenej osy menujú sa *točny*. Dĺžka tejto osy čini 12.800 kilometrov. Následkom takéhoto pohybovania sa zeme má jej k slncu obrátená strana *deň*, druhá ale vtedy *noc*.

My síce takýto pohyb zeme necítíme, pochopiť ho ale snadno môžeme. Keď vezú nás rýchle na voziku alebo parovoze, a my mimo seba na zem hľadíme. — nuž sa nám tak zdá, akoby sme na mieste stáli a zem nám v ústrety utekala. A predsa dobre vieme, že pohybujeme sa s vozom napred my, a nie zem oproti nám. — Tak je to i so zemou a slncom. Len zem sama sa pohybuje, a síce tisíc a tisícraz rýchlejšie než parovoz, — slnce ale stojí. Ponevác so zemou spolu pohybujeme sa napred i my; preto sa nám zdá, akoby slnce oproti nám vychádzalo a za nami zapadalo.

---

6. Čas. Rok.

Ako krúti sa vozné koleso nielen okolo svojej osy, ale sa s ňou spolu i napred pohybuje; tak pohybuje sa i zem súčasne okolo seba a aj napred putujúc — okolo slnca.

Zem vykoná cestu okolo slnca vždy jeden raz za 365 dní a 6 hodín t. j. za *rok*. Obyčajne rátame do roka len 365 dní; tých zvyšných 6 hodín každého roku ale učini za 4 roky vždy jeden celý deň, ktorý sa potom ku každému štvrtému roku pričíta. Vtedy má taký rok

366 dní, a zvyšujúci ten deň pridáva sa k mesiacu februáru, ktorý má vtedy 29 dní. Taký o jeden deň dlhší rok volá sa *priestupný rok*.

7. Čiastky roka.

Zem koná svoju cestu okolo slnca v podlhovatom kruhu, a tak nie vždy v rovnakej vzdialenosti od neho. Jej myslená os v istých pravidelných dobách nakloňuje sa tak, že zdanlivý pohyb slnca deje sa v podobe nie rovnako dlhých *oblukov*, následkom čoho povstáva i nerovná postupne sa meniaci dĺžka dní a nocí. 21. decembra vidíme slnce vychádzať a zapadať najďalej južne; jeho obluk je vtedy najkratší, a deň o polovicu kratší než noc. Slnce je na oblohe najnižej, a preto i jeho lúče padajú na nás smerom veľmi nakloneným a zahrievajú zem najmenej. Vtedy máme začiatok hvezdárskej *zimy*. Poznenáhla začne sa slnce k severu sblížovať, a vyššej na nebi vystupovať. Dni sa dĺžia a noci sa krátia, až 21. marca nastúpi *jarná rovnodennosť*, t. j. deň tak dlhý ako noc. Vtedy je začiatok *jary*. — Po jarnej rovnodennosti vystupuje slnce smerom k severu zase vždy vyššej a vyššej, jeho lúče svieta čo deň kolmejším smerom, a preto i zem viac zahrievajú; dni sú zas značne dlhšie, až 21. júna vyjde už slnce najbližšej k severu. Vtedy je jeho obluk najdlhší a lúče svieta nám temer kolmo na hlavu. To je začiatok *leta*, v ktorom máme dni raz tak dlhé, ako noci. Potom sa slnce akoby nazpät vráti, preto sa ten deň volá *letný slnovrat*. Od toho času níži sa slnce smerom k juhu vždy viac a viac, dňa ubúda, noci ale pribúda; lúče padajúce už zase naklonenejším smerom, vysielajú na zem čo deň menej tepla,

až 23. septembra nastúpi *jasenná rovnodennosť*, t. j. deň tak dlhý ako noc. To je začiatok *jasene*. — Od toho dňa vychodí a zapadá slnce vždy južnejšie, jeho lúče zem už len veľmi slabo zahrievajú a 21. decembra počne sa znovu v zpiatočnom severnom smere pohybovať a to menujeme *zimným slnovratom*. Takto povstávajú u nás 4 hlavné čiastky roka: jar, leto, jaseň a zima.

V blízkosti točien trvá noc v zime za týždne ba i za mesiace a v lete bývajú tiež tak dlhé dni, t. j. slnce nezapadá tam za týždne alebo mesiace, — dľa toho, ako je ktorý kraj od točien vzdialený. Na samých točnách ale je vždy za polroka deň a za druhého pol roka noc, s tým rozdielom, že keď je na pr. na severnej točne deň, na južnej je vtedy noc a na opak

---

8. Zemepásma.

Predstavme si v mysli čiaru v rovnej vzdialenosti od točien okolo zeme ťahanú. Tá čiara menuje sa *rovník*, preto že delí zem na dve rovné polovice, totižto na severnú a na južnú *pologuľu*. Rovník podelený je na 360 stupňov, z ktorých každý má niečo vyše 113 kilometrov dĺžky. Dĺžka rovníka obnáša tedy asi 40,700 kilometrov.

Po oboch stranách rovníka myslenými čiarami lebo pásmami delíme zem na *pásma* čiže *zemekruhy*. Tieto menujú sa aj *kruhmi šírky*, lebo slúžia k určeniu zemepisnej šírky t. j. vzdialenosti niektorého miesta v smere od rovníka k točnám.

Rozoznávame hlavne päť takých pásem: *horúce pásmo* medzi oboma *obratníkmi*, t. j. tými najkrajšími bodmi poľažne čiarami, pri ktorých

sa slnce v dňoch 21. júna a 21. decembra akoby pristavuje a znovu nazpäť obracia, a ktoré sú po oboch bokoch rovníka každý $23\frac{1}{2}$ stupňa od neho vzdialené; 2 *mierne pásma*, severné a južné po oboch bokoch obratníkov až k *točnovým kruhom*, ktoré kruhy sú zas každý od svojej točny na $23\frac{1}{2}$ stupňov vzdialené. Za točnovými kruhmi sú 2 *studené pásma*. My bývame pod severným miernym pásmom.

Keď myslíme a predstavíme si čiary okolo zeme ťahané tak, že prechodiac čez všetky stupne rovníka na oboch točnách sa križujú, — máme tak zvané *poludníky*. Poludníkmi menujú sa preto, že pod jedným poludníkom bývajúci majú všetci v jednom a tom istom čase poludnie a taktiež i polnoc. Každý taký poludník delí zem našu na východnú a západnú pologuľu. — Pomocou poludníkov určuje sa zemepisná dĺžka, t. j. vzdialenosť niektorého miesta na východ alebo západ.

9. Podnebie.

V blízkosti rovníka padajú slnečné lúče na zem temer vždy kolmo. Následkom toho vyvíňuje sa tam najviac tepla, ako to badáme na príklad i u nás, keď nám slnce na poludnie temer nad hlavami svieti. — Čím ďalej od rovníka, — tedy od prostriedku zemegule, — tým naklonenejšie padajú té lúče na jej povrch, a v tom pomere ubúda i teploty, až na točnách temer celkom prestáva. Preto je na točnách večitý ľad a zima a z tej príčiny rozoznávame i rozličné podnebie. Pod

rovníkom je horúce, v miernych pásmach mierné, v studených ale studené podnebie.

Rozličné podnebia majú rozličný vplyv na vývin živočíšstva a rastlinstva. V horúcom podnebí sú živočíchy, zvlášte cicavce a obojživelné väčšie, dravejšie; vtáky rozmanitejšej farby; stromy mohutnejšie a ich ovocie sladšie; ba i kvety sú krajšie a voňavejšie než v podnebí miernom. V studenom podnebí je živočíšstva najmenej a rastlinstvo biedne, zakrpatené.

10. Povrch zeme.

Viac ako dve tretiny zeme pokryté sú vodami, a len menšia tretina je suchá zem. Tě vody volajú sa *mora*. Suchá zem volá sa aj *zemskou pevninou*. Mora sú nie priepadné, lebo majú dno a na ňom vrchy, výšiny a doliny. Z mora vyčnievajúce výšiny volajú sa *ostrovy*. Ostrov je tedy kol do kola vodou obtočený kus suchej zeme. Morská voda má chuť horkoslanú, na pitie nesúcu. Preto ale žijú v nej milliony rýb a množstvo iných prepodivných živočíchov a rastlín. Po mori cestujú ľudia na loďach.

More nikdy nestojí ticho, ale sa ustavične pohybuje. Tie pohyby sú dvojaké: *pravidelné* a *nepravidelné*. Pravidelné pohyby mora pozostávajú v tom, že sa jeho vody vždy pravidelne za jedných 6 hodín zdvíhajú a jakoby pribúdajú, v nasledujúcich šiestich hodinách ale upadajú a jakoby odbúdajú. Také pribúdanie mora volá sa *prítok*, a jeho ubúdanie *odtok*. Za každých 24

hodín býva tedy dva razy prítok a dva razy odtok mora. Príčinou prítoku a odtoku je príťažlivá sila mesiaca . a z čiastky i slnca. — Nepravidelnými pohybmi mora menujeme jeho *vlnenie* a *vlnobitie*, ktoré vetrom zapríčinené býva.

Zemská pevnina je nie všade rovná a plochá, lebo sú na nej nepočetné vyvýšeniny, ktoré jedným menom zovieme *vrchami*. Kraje, t. j. brehy pevniny sú tiež nerovné, ale akoby vyzubené, tak že na niektorých miestach veľké kusy suchej zeme i na viac kilometrov do mora sa ťahajú. Zo troch strán obtočené sú vodou, a len na jednej strane spojené sú s pevninou. To sú *polostrovy*. Na iných miestach sú brehy tak vymyté, že more na viac kilometrov dĺžky a šírky do pevniny zabieha. To sú morské *zálivy* alebo *zátoky*. — Taký úzky pás zeme, ktorý dve pevniny spojuje, volá sa *úžinou zemskou*; taký pás vody ale, ktorý dve morá spojuje, volá sa *úžinou morskou*.

Pevnina zemská nie je všade suchá, lebo krem mnohých jazier nachodí sa na nej množstvo *riek*, ktoré na niektorých miestach tvoria menšie ostrovy čiže *sihote*.

---

11. Sopky.

Sú na zemi vrchy, ktoré sa s časom na čas dymia, kádia, — sypúc zo seba popol a vyvrhujúc spolu s plameňom, roztopené a aj celé kusy kamenia. Také vrchy menujú sa *sopky*. Pôvod sopiek nedal sa sice dosiaľ dokonále vyzkúmať, vsvetľujú ho ale nasledovne: Stred,

čiže jadro našej zeme pozostáva zo samej ohnivej tekutiny, ktorá vodu cez kôru zemskú do vnútra presiakajúcu vždy okamžite na pary premeňuje. Takto množiace sa pary, sú rozťažlivé — potrebujú mnoho priestoru, a preto tlačia veľkou silou na kôru zemskú tak, že sa táto niekedy až zatrasie ba i rozpukne. To voláme *zemetrasením*. Taktiež tá ohnivá tekutina rozpúšťa a roztápa ustavične do nej padajúce čiastky kôry zemskej, až niekedy i prekypí, — a vtedy vyteká tá rozpustenina otvorom sopky na povrch, kde pomaly vychladne a stvrdne. Tá rozpustenina volá sa *láva*.

Na temer celom zemskom povrchu žijú ľudia, živočíchy a rastliny.

---

12. Slnce.

Zem naša je samo v sebe tmavé teleso. Dostáva ale svetlo od *slnca*, ktoré ju spolu i zahrieva. Slnce je velikánske nebeské teleso, majúce svoje vlastné svetlo. Malým zdá sa nám byť len preto, že je na 20 millionov míľ, t. j. 148 millionov kilometrov od nás vzdialené. Priemer slnca je 108 krát väčší, než priemer zeme, obnáša tedy asi 1.380,000 kilometrov, a celé slnce zaujíma 1.270,000 krát väčší priestor nežli naša zem. Slnce pohybuje sa len okolo vlastnej osy, a k jednému otočeniu sa potrebuje 25 dní a 6 hodín.

---

13. Mesiac.

Mesiac, nemajúc vlastného svetla, dostáva ho od slnca. Týmto akoby požičaným svetlom osvetľuje v noci našu zem. Diaľku do mesiaca vypočítali hvezdári na 370 tisíc kilometrov. Mesiac je 50 krát menší než naša zem. Pohybovanie mesiaca je trojaké: okolo vlastnej osy, okolo zeme a s touto spolu okolo slnca. Cestu okolo zeme prekoná mesiac vždy za 29 dní a hodín, a za ten samý čas otočí sa jeden raz i okolo svojej osy.

14. Mesačné štvrte.

Následkom pohybovania sa mesiaca okolo jeho osy a okolo zeme, povstávajú na ňom isté premeny, ktoré *mesačnými štvrt'ami* menujeme. Keď mesiac na svojej ceste okolo zeme príde medzi slnce a zem, vtedy je tmavá jeho strana k nám obrátená. To sa volá *nov* mesiaca. Ako ďalej v ceste pokračuje, ukáže sa nám najprv jeho osvetlený kraj, a síce v podobe kosáka, ktorého konce čiže rožky sú k východu obrátené. Ten kosák zväčší sa za sedem dní až na štvrtinu celej plochy, a to je *prvá štvrť* mesiaca. O sedem dní na to zmení sa už poloha mesiaca natoľko, že sa zem nachodí medzi slncom a mesiacom, a

vtedy vidíme jeho celú osvietenú polovicu. To je *spln* mesiaca, a ubúda ho za sedem dní v tom pomere, ako ho po nove pribúdalo. Keď prejde tretú štvrtinu svojej dráhy, vidíme ho zas v podobe kosáka, len že sú vtedy jeho rožky k západu obrátené. To je *ostatná štvrt'* mesiaca. Konečne ztratí sa nám ten osvetlený kosák úplne a po siedmich dňoch máme druhý nov mesiaca.

---

15. Zatmenia slnca a mesiaca.

Zatmenie vlastne zakrytie slnca stáva sa, keď niekedy mesiac — ale vždy *na nove* — príde medzi slnce a zem tak, že nám to slnce čiastočne alebo i celkom zakryje a zatieni. Býva tedy *čiasťočné* a býva *úplné* zatmenie slnca. Pri niektorom zatmení ukáže sa nám podoba mesiaca na slnci menšou než inokedy, a padnúc práve na prostriedok slncovej poglobule — ostanú kraje tejto kol do kola jasné, — a to menujeme *obrúčkovým* zatmením slnca.

Niekedy, v čas *spln*mesiaca — príde zem naša na svojej ceste okolo slnca do takej polohy, že jej tôňa na mesiac padá. Tak povstane *zatmenie mesiaca*. I zatmenie mesiaca môže byť dvojaké: *čiasťočné* alebo *úplné*.

16. Hviezdy.

Krem slnca a mesiaca vidíme v priestore nebeskom ligotať sa premnoho svetielek. To sú *hviezdy*. Pre ich veľkú vzdialenosť sa nám tak vidí, akoby to boli také iskry po nebi rozsipané, — a predsa sú ony mnoho tisíc ba i millionrát väčšie, než naša zem. Tak zvaná mliečna cesta na nebi je tiež nič iné, ako milióny hviezd, ktorých svetlo pre nesmiernu vzdialenosť — sa nám len ako bledá mhla ukazuje.

✓ Veľiká väčšina hviezd sú také hviezdy, ktoré *vdá* na jednom a tom istom mieste stáť vidíme. To sú hviezdy *stálice*, okolo ktorých točí sa nepočítané množstvo iných hviezd. Ony majú svoje vlastné trasavé svetlo a sú od nás najďalej. Naše slnce je tiež taká stálica. Taktiež i hviezdy mliečnej cesty.

Iné, o mnoho bližšie k nám sa nachodiace hviezdy nezostávajú na jednom mieste, ale putujú vo veľkých kruhoch okolo slnca, od ktorého i svetlo dostávajú. To sú hviezdy *obežnice* ináčé *bludice* alebo *planéty*. Najznámejšou z nich je nám tá jasná hviezda, čo ju ráno zorničkou a večer večerničkou zovieme. Zem a mesiac náležia tiež medzi obežnice.

Medzi obežnice patria i hviezdy tak zvané *kométy* ináčé *vlasatice*. Ony zjavujú sa nám len zriedka, a vtedy vidíme, že majú svetlo bláde akoby riedkou hmlou zastreté. Následkom ich rýchleho behu zaostáva a tiahne sa za nimi hmlistá žiara, majúca podobu rozpustených vla-

sov alebo dlhej metly — a preto zovú sa vlašticami.

Povetrony sú malé, čo do podstaty kovom podobné nebeské telesá, ktoré na ich púti po svetovom priestore veľkou rýchlosťou k našej zemi sa sblížiac — tlakom povetria rozpalené sa rozpuknú a vo väčších alebo menších kusoch na zem padajú.

17. Deň a noc.

Ráno: Ráno ide byť. Už sa brieždi. Už sa zori. Dnie sa, rozodnieva sa. Svet vidnie, rozvidnieva sa. Kam diaľ, tým je vidnejšie. Ľudí a vecí u nás dnu a tam von už dobre vidíme, rozoznávame. — Ale tam na tej strane, tam nad horou, na kraj roviny, tam je to najviac svetla, akoby horelo, vždy viac a viac. — Čože? či nám odtiaľ deň príde? Áno, odtiaľ. A prečo nie od iniaľ? Preto, že tak Pán Boh dal.

Viac a viac sa toho svetla tam dvíha a šire diale po nebi a po zemi sa roznáša. — Už vidím! Ach Bože, krásna moja! Oheň; samá jasota. Najprv len taký hrbček, taký bahriček; ďalej vyššej dvíha sa to; už je bahra, už je pol kola, už je vyše poly, už je celé. Už sa nad horu zdvihlo. Už nemôžem naň hľadieť, oči mi slepí. To je východ slnca. Tu je ráno. „Vitej utešené ráno, heslo lásky Boží s tebou se mi nová množí radost žití, jenž mi s hůry přáno“. Modlime sa!

Vonku všetko ožilo. Vtáky hniezda opustily a jich spev, štebot a čvirikanie ozíva sa po okolí. Ľudia po modlitbe užijú raňajky a každé ide po svojej práci. Žiaci preopakujú si školské úlohy a idú do školy. Ti, čo sa na ulici stretajú, vinšujú si dobré ráno.

Deň. Deti v školách sa učia. Ľudia v domiech svoje remeslá, vonku a v poli svoje hospodárske práce vykonávajú. Slnce vystupuje vše vyššie a vyššie, až nám na oblohe prosto nad hlavy vystúpi. Naša tóna tak sa

skrátila, že ju prekročiť môžeme. Vtedy je poludnie. Na veži zvonía. Ľudia sa pomodlia a obedujú. Po obede je už popoludní Ľudia idú zas po práci, a stretajúci sa vinšujú si dobrý deň. — Slnce počne sa nižíť, a niží sa, kým nesíde až nad horu alebo na kraj roviny. Čo chvíľa zájde za horu, schová sa, zapadne; bude večer.

Večer. Slnce zašlo za horu, zapadlo. Ten jas nebeský schoval sa, skryl sa, nevidno ho viacej. Ale tam na tej strane neba, kde sa schoval, od samej hory až vysoko do neba je ako plachta plamenná, tak akoby zpoza tej hory vyháralo. Ale i ten jas pomaly prestáva; potom je už len taký pružik vidno. Svetla ubúda, temnoty pribúda. Už je mrak, už mrká; už sa zmrklo, už je večer. Zvonía. Modlíme sa! — Ľudia idú od práce s poľa domov: remeselníci prestávajú robiť a stretajúci sa vinšujú si dobrý večer. Štatok, čo bol na paši v poli, ide domov. Ľudia v chyžiach zažihajú sviece alebo lampy. Potom sadajú k večeri. Po večeri si zabesedujú, a pomodliaci sa i zavinšujú si dobrú noc — idú spať, aby si unavené telo spaním vypočinulo.

Noc. Tmilo sa, zotmilo sa, tma je. Už je noc. Ľudia usnuli. V izbách je ticho. Len hlásnik, lebo na veži, lebo idúc dedinou, hlási: „Chváľ každý duch Hospodina i Ježiše jeho Syna, dobrotu Duchu Svätého; už vybila desiata hodina. Opatrujte svetlo, oheň, aby nebol ľudom škoden; spočívajte s Pánem Bohem“. Lebo Pán Boh nespí, on bedlí nad všetkými. Iba tam starostlivá matka nad chorým detatom tíško bedlí. Ubohá, dobrá mať!

Na poli je všetko ticho. Vtáčky v hniezdach utiahnuté čúšia. Len tam, kde sú močiare a močidlá, žaby krkajú a kvákajú. A obnociari tam na poli strážia si stado: Už nikde svetla nevidáť“. Len keď pozremo nad seba na jasné nebo, tu vidíme to ligotať sa; mnoho, veľmi mnoho je toho po celej oblohe nebeskej. Ligoce sa to, blyští sa to. To sú hviezdy!

A čo je to tamto? Na tej strane kde sme videli ráno slnce vychádzať, — tam sa jasné kolečko ukazuje a svetlo šíre diale po nebi po zemi roznáša. Ale to svetlo nie je tak jasavé, ako to zo slnca; ono sa len tak ligoce, —

len tak, akoby sa na slnce ponášalo. Čo je to za svetlo? To je mesiac. Komuže on svieti, keď ľudia spia? Svieti on počestným, čo musia i nocou ďalej ísť a tým, čo majú pilnú prácu tak, že musia brať noc na pomoc a ani vtedy si nedajú odpočinku. Mesiac zapadá na tej strane kde i slnce.

---

18. Bůh všudy přítomný.

Ejhle, jak měsíček spanile vychází! Kolik ho hvězdiček na nebi sprovází! Jak tuto noc tmavou měsíc ožaruje: tak Pán Bůh svou mocí všecko naplňuje. — On nás všechny vidí, je všudy přítomen, na zemi, u lidí i v nebi zároveň. — Tam, kde more leží, tam kde slunce běží, kde zahrady kvetou, kde se skály věží, v městech i na poušti, mezi dolinami, v palácích, chalupách — i zde — Pán Bůh s námi!

---

19. Neboj sa!

*Boh je tam, kde slnko svieti,
I kde krásne rastú kvety,
Kde si vtáčik milo spieva,
I kde vetriček povieva; —
Kéd nemáš žiadneho priateľa pri sebe
Neboj sa! pán Boh je na veky pri tebe.*

IV.

P R Í R O D O P I S.

Pozemské tvory.

Té tvory, ktoré sa spolu s človekom na zemi, v zemi a vo vode nachodia a jestvujú — menujú sa *pozemské tvory*.

Boh poddal pozemské tvory človeku, aby tento nad nimi panoval a ich rozumne k svojmu dobru a pohodliu užíval. To ale môže človek len tak, keď čím najlepšie naučí sa té tvory poznať. Aký je ktorý tvor, k čomu je, kde býva a jako sa živí — o tom učíme sa z prírodopisu.

Prírodopis delí všetky pozemské tvory na tri hlavné oddiely čiže ríše, a síce: A) na *živočíchny*, B) na *rastliny* a C) na *nerasty*.

A) Živočíchny.

Živočíchny sú také tvory, ktoré sa sami plodia, plieňa, živia, rastú, slovom žijú a samovoľne sa pohybujú t. j. chodia, plazia sa, lietajú, plávajú. Temer všetky majú po päť smyslov: zrak.

sluch, nuch, šmak čiže chuf a cit, t. j. vidia, slyšia, voňajú, chutnajú a cífa.

Aby mohli do seba brať to, čo im je treba na žitie a zrast, k tomu majú isté náčiny *ústrojmi* zvané, a preto volajú sa *ústrojné* tvory.

Každý živočích potrebuje k udržiavaniu života nevyhnutne *povetrie* na dýchanie a *potravu*. Ústroje na dýchanie sú: hrtan a pľúca. Ústroje na prijímanie a zažívanie potravy sú: *ústa, zuby, jazyk, pažerák, žalúdok, a črevá*.

Živočíchych delíme na šesť tried. Té triedy sú: 1. *cicavce*, 2. *vtáky*, 3. *obojživlce*, 4. *ryby*, 5. *hmyzy*, 6. *červy*.

1. Cicavce.

Cicavcami alebo i savcami menujú sa preto, že svoje mladé nadávajú, že tieto cicajú, ssajú.

Živočíchych cicavce majú červenú teplú krv, a donášajú na svet živú sebebodobnú mlaď. Premiestujú sa t. j. chodia štyrmi nohami a velryba, ktorá tiež medzi cicavce patrí — pláva pľutvami.

Cicavce majú kožu pokrytú srstou alebo vlnou, ktorú si už so sebou na svet prinesú, len niektoré majú na miesto srsti tvrdé šupy alebo pichliače.

Cicavce delia sa na *krotké* čiže domáce, a na *divé*.

Krotké cicavce sú té, ktoré ľudia pri domoch držia a dochovávajú. Také sú u nás: kôň, osol, mulica, vól, ovca, koza, sviňa, pes, mačka.

Divé cicavce sú té, ktoré sa v horách a puštinách sdržujú, pred ľuďmi utekajú, alebo sa i do nich oddávajú. Také sú u nás: medveď, vlk,

liška, jazvec, divá mačka, kuna, techor, syseľ, veve-rica, jež, krt, jeleň, srna, zajac, vydra, potkan, myš, lasica.

Jesú ale aj v iných čiastkach zeme cicavce divé i krotké akých u nás niet. Tak v horúcich krajoch divé: lev, slon, tyger, leopard, hyena, nosorožec, byvol, hroch, alebo vodný kôň, opica a iné. Krotké sú: velblúd, dromedár a láma. — V studených krajoch sú divé: biely medveď, sobol, hranostaj, velryba, tuleň. Z krotkých najužitočnejší je parohatý *sob*, ktorého potrebujú tam ľudia nielen k fahaníu a noseníu tarchy, ale ktorého mäso a mlieko slúži im za pokrm.

Cicavce delia a rozoznávajú sa v mnohom jedny od druhých. Tak jedny sú veľmi veľiké ako: slon, velblúd, vól; iné zas veľmi maličké, ako lasica, myš. — Delia sa i dľa nôh. Jedny majú kopytá ku pr. kôň, somár a v Afrike zebra; druhé majú paprčky na pr. sviňa, slon, nosorožec, a zase iné majú, ratice a k tým patria všetky *prežúvavce*, t. j. té cicavce, ktoré krm už raz prehltnutý pozdejšie znovu prežúvajú (žviakajú). To sa na tento spôsob deje: Potrava (tráva alebo seno) najprv len na hrubo požovaná a prehltnutá príde do *bachora*; tam sa rozmočí a rozmočená prejde do *čepca*, ktorý má podobu včelných plástov. V čepci rozdelí sa potrava na kusy guľám podobné, a té gule alebo guče vystúpia nazpät do pysku, kde ich hovädo znovu, a to už na drobno prežuje. Prežovaná potrava sostúpi potom iným gágorom do *knih* a z knih do *slezu*, v ktorom konečne cele býva ztrovená.

Prežúvavce delia sa na *rohaté*, ako sú: voly,

barany, kozy; na *parohaté*, ako sú: jeleň, srna, sob, žirafa; na *bezrohé*, ktoré však len v horúcich krajoch žijú, ako: velblúd a láma.

Jedny cicavce majú na nohách dlapy, ku pr. pes, vlk, zajac; druhé majú na d'apách paznechty alebo pazúry, menovite: medveď, mačka, lev, veveřica a ešte mnohé iné. — Krem mnohých iných rozdielov — delia sa i dľa zubov. Jedny majú zuby *rezáky*, a té žijú najviac z mäsa iných zvierat; druhé majú zuby *žuváky*, aj črenovými zvané, a té žijú napospol z rastlín, t. j. žerú trávu a zrno.

Najväčší cicavec, ba najväčší známy živočích je v Polnočnom a Poludňom ľadovom mori žijúca *velryba*. Od iných cicavcov rozoznáva sa tým, že má podobu ryby a živí sa tak ako ony, ale nemá ostice, lež chrbtovinu z tvrdej kosti. Nerozplodzuje sa ikrami ale rodí 3—5 metrov dlhé mladé, ktoré svojim mliekom živí. Velryby bývajú 18—24 metrov dlhé a vážia i vyše tisíc metr. centov. Hlava velryby má 5—6 metr. dĺžky a 3—4 metre šírky. Miesto zubov má v papuli ostice, ktorých býva asi 50 centov. Slaninu má na dve piade hrubú, z ktorej natopí sa 250 centov tuku (fištránu). Hrtan má veľmi úzky, preto živí sa len morským hmyzom a drobnými rybami.

Cicavce, zvlášte domáce sú zo všetkých živočíchov najužitočnejšie. Od nich máme mlieko, masť, mäso; z kože máme obuv ba i odev a rozličný remenný riad; zo spradenej a ľa súkna utkanej vlny máme odev; z rohov robia ľudia hrebene, oseľníky, gombíky a všelijake náradie. Jedny z

nich slúžia nám k vozeniu a noseniu farchy; druhé strážia nám domy, a v poli statok pred zlými ľuďmi a zvermi, iné čistia naše stávania od myší a potkanov.

2. V t á k y.

Vtáky majú tak ako cicavce červenú teplú krv, nedonášajú ale na svet živú, sebezodobnú mlad. Rozmnožujú sa z vaječ, ktoré samičky do vopred prichystaných hniezd nanesú. Vtáky na vajciach sediac, zahrievajú ich svojim teplom. Následkom tepla vyvinie sa zo zárodka vo vajcovine obsaženého vtáčatko, ktoré sa po istom čase samo čez vajcovú škrupinu prečúbe a tak čo malé holíča vyľahne.

Vtáky majú — vyjmúc nôh a zobáka — celé telo pokryté perím, ktoré im ale len po vyľahnutí narastie. To vrchné volá sa perie, spodné páperie (moch). Perá volajú sa té väčšie na krýdlach a chvoste, a vtáky len pomocou týchto sú v stave litať. Majúc krýdla i nohy, môžu nielen litať ale i chodiť alebo skackať.

Jedni z vtákov živia sa jedine mäsom živých zvierat alebo i mrcinou, ktorú svojim tvrdým, ohnutým pyskom najprv potrhajú a tak prehltajú. Tété vtáky menujú sa *dravce*. Druhé žerú semeno, hmyz a rastliny, a to sú zväčša *spévacé* vtáky.

Vtáky dravce majú tak ostrý zrak, že sa im v tom žiaden iný živočích nevyrovná. Tak ku pr. orol, alebo jastrab i z výšky niekoľko 100 metrovej zazre malickú myš na zemi a spustí

sa za ňou s takou rýchlostou, že ulapí ju obyčajne skôr, akoby sa do diery skryť stihla.

Vtáky podelili sme si na *krotké* čiže domáce, *divé* a *spevavé*. Domáce sú u nás: hus, kačica, sliepka, morka, holub a páv. Divé sú: orol, jastrab, kaňa, krahulec, sova, kuvik, krkavec, vrana, straka, kavka, kukučka. Spevavé sú: slávik, škovránok, drozd, stehlík, čížik, penica, konôpka, hýl, lastovička, vrabec, sýkorka, červenohrudka, škorec, strnádka, hrdlička, kanárik a ešte niektoré iné.

Nie všetky vtáky zimujú v tom kraji kde sa v lete boly vyliahly, ale podjaseň prestahujú sa vždy do teplejších krajov, ponevadž by tu v zime potrebnej potravy nemaly. Také sú: lastovičky, sláviky, škovránky, bociane (góle), volavky, divé husy a ešte iné.

V iných krajinách jesto mnoho všelijakých vtákov akých u nás niet. Najväčší vták na svete je v Afrike žijúci *pštros*. Pštros je k lietaniu prifažký, bežať zná ale rýchlejšie než kôň. Vajcia snesie do piesku, kde ich vo dne hreje slnce, v noci ale hreje si ich sám. — *Kolibrik*, žijúci najviac v Amerike, je najmenší vtáčik, nie väčší ako obyčajný chrúst. Dlhým končitým jazýčkom ssaje z kvetov mädovú šťavu, tak ako včela.

Z vtákov máme dost veľký užitok. Domáce vtáky dávajú nám vajcia, tuk a mäso ku pokrmu. Perie z nich upotrebujeme do hlavníc a perín. Spevavé vtáky nielen že obvesefujú nás svojim milým spevom, ale čistia stromy od húseníc a chrobače. Ešte i dravé vtáky žerúc mrcinu chránia povetrie pred nakazením.

3. Obojživelníky.

Této tvory menujú sa obojživelníky preto, že môžu žiť na suchu i vo vode. Majú červenú ale chladnú krv. Liahnu sa z vajícok, na ktorých ale nesedia, lebo by ich — majúc studenú krv — sohriať nemohli. Liahnu sa tedy pomocou slnečnej teploty. — Jedny majú po štyri nohy, ktorými chodia. Také sú *želvy*, (korytnačky) *jašterice* a *žaby*. Druhé sú beznohé, preto sa len plazia, a to sú *hadi*. Jedny majú kožu hladkú, druhé rohovitým štítom, iné zase šupinami pokrytú. Bývajú zväčša v kalných vodách a na miestach vlhkých a nečistých.

Korytnačka býva s celým telom vyjmúc nôh a hlavy vo veľmi tvrdej korýtku podobnej škrupine. Korytnačky v našich vodách žijúce sú malé, asi na dobrú pиаď dlhé. Morské narastú i na 2 metre dĺžky a žijú i za 100 rokov. Mäso z nich je jedlé a chutné.

Jašterička má drobnými šupkami pokryté telo. Živí sa hmyzom. *Krokodíl* je veľka i vyše 6 metrov dlhá jašterica, ktorá žije v rieke Níle v Afrike. Telo, vyjmúc brucha — pokryté má veľmi tvrdými šupami, cez ktoré ani guľka neprenikne. Menší druh krokodilov *alligator* zvaný žije vo vodách Indie a Ameriky. Oba sú nebezpeční živočíchom i ľudom zároveň.

Žaba má kožu hladkú. Môže chodiť i skákať; živí sa hmyzom a zelinou. Na zimu stiahne sa do zeme, a tam skrehnutá akoby mrtvá čupí až do jary. Na jar ožije znovu.

Hadi majú dlhé, valcovité beznohé telo, ktoré

je lysklavými šupkami pokryté. Niektoré hadi sú jedovaté, t. j. ich uhryznutie zapríčinuje často i smrť.

Medzi jedovaté u nás patrí jediná *vreténica* v Tatrách žijúca. V iných, menovite v horúcich krajinách najjedovatejšie sú; *okuliarovec* a *štrkáč*. Medzi všetkými najväčší ale nie jedovatý je *hroznýš* v Amerike. Narastie i na 6 metrov dĺžky a vyrobenú jeho kožu potrebujú na odev a sedlá.

---

4. R y b y.

Ryby majú červenú studenú krv, dýchajú žiabrami a plávajú pľutvami. Telo majú pokryté šupinami — len niektoré sú holé. Ryby nemajú kosti ale len osti a chrupky.

Rozplodzujú sa vajíčkami, ktoré ikrami zovieme, tak že samička ryba kladie ikry do piesku alebo na vodné byliny, kde sa z nich od slnečnej teploty malé rybyčky vyliahnú.

Známejšie ryby v našich vodách sú: *kapor* čiže *pot'ka*, *št'uka*, *šúl*, *hrča*, *čik* a v jazere Balatone *okúň*. V studených potočných a riečnych vodách sdržujú sa výborné *pstruhy* a *lipne*; potom *mreny*, *jalce*, *podustvy* a mnoho iných. — Z Čierneho mora prichodia k nám hore vodou do Dunaja a Tisy: *Vyza* a *jeseter* (kečega), ktoré majú veľmi chutné mäso. Z morských rýb najznámejšie sú *haringy*, ktoré vo veľikom množstve nasolené po

celom svete na predaj rozvážajú. — *Žralok* je veľiká, aj na 9 metrov dlhá ryba. Žije vo všetkých morách a je nebezpečná i človeku. Sú kraje, ktorých obyvatelia živia sa zväčša rybami.

5. Hmyzy.

Hmyzy majú bielu krv, po 4 krýdla a po 6 nôh. Mnohé majú ich po viacej, ba niektoré i po sto nôh. Medzi hmyzy patria: včely, muchy, sršne, osy, chrústy, čmely, cvrčky, motýle, húsenice, pavúky, mravce, hod-babníky, ploštice, môle, stonožky, kobylky, raky a ešte mnohé. Hmyzy rozmnožujú sa vajíčkami.

Pozoruhodné je prepodobňovanie, ktoré pri rozplodzovaní sa niektorých druhov hmyzu spatrujeme. — Z vajíčka totiž ktoré motýl (lietačka) znesie, vyľahne sa najprv húsenka, ktorá veľmi chytro narastie, a je tak pažravá, že každý deň tolko potravy — obyčajne listá — sožere, kolko sama váži. Keď sa húsenica niekoľko rás slienila t. j. kožku svliekla a farbu zmenila, obráti sa na pupu čiže kuklu, ktorá ani nežere, ani sa nehýbe, ale spí často i pol roka. V kukle premení sa húsenica na motýla, ktorý keď dozreje vyhryzie sa a vyleti, aby kládol vajíčka, z ktorých sa znovu húsenice vyľahnu.

Pri chrústoch deje sa to prepodobňovane takto: samička nakladie vajíčka do zeme. kde sa vyľahnu z nich šedivobiele huseniciam podobné pandravy. Pandravy žijú, rastú a korigenkami zelín pod zemou živia sa za 4. roky. Na piatu jar premení sa taká pandrava na kuklu, z ktorej sa okolo Jura chrúst vyľahne.

Chrúst potom vylezie zo zeme, lieta a robí

veľkú škodu obžieraním stromového lísta, tak že v niektorý rok chrústy celé sady ba i hory na holo obžerú.

Hmyzy, zvlášte menšie lietajúce — užitočné sú nám tým, že napomáhajú zúrodňovanie ovocného kvetu. Naj-užitočnejšie sú včely a hodvabníky. Mäso z rakov dá sa jesť a je dobrej chuti.

6. Červy.

Červy nemajú krve, ale len taký tmavý studený mok. Údov nemajú žiadnych a sú holé.

Medzi červy patria hlísty, žijúce v črevach ľudí a zvierat; motolice, v ovčích modzgoch a játrach; dáždovníky, niekde i zemskými hlístami zvané; pijavice, ktoré sa i v lekárstve potrebujú; slimáky a mušle.

V morách žije množstvo medzi červov patriacich živočíchov rozličnej podoby. Sú tam i také, čo sa viac podobajú rastlinám než živočíchom. Žijú v tenkých vápenitých škorápkach a množia sa i zrastajú tak rýchle, že tvoria v mori celé ostrovy. Jich škrupiny sú červenej farby a volajú sa korale.

Najmenšie zpomedi všetkých živočíchov na svete sú nálevníky. Sú tak drobulinké, že ich len cez zväčšujúce sklo vidieť možno. V jednom poháre vody alebo octu žije ich na milliony.

B) Rastliny.

Rastliny sú také ústrojné tvory, ktoré žijú, rastú, rozmnožujú sa ale nemajú smysly t. j. nečujú ani sa samovolne s miesta na miesto nepohybujú.

Ústroje rastlín sú dvojaké: *koreň, peň, líst'a,*

ktorými rastliny žijú a rastú; *kvety, ovocie a semeno*, ktorými sa rastliny rozmnožujú. — Najviac rastlín rozmnožuje sa zo semena, ale aj skrz očká, výhonky, cibulky, buľvy atď.

Rastliny rozmnožujú sa zo semena takto: Zrelé jadro alebo semä má v sebe zárodok budúcej rastliny, ktorý menuje sa *klík*. Semiačko v zemi následkom teplej vlahy napuchne, a klík za z neho na oboch koncoch von kole, t. j. kľuje. Zo zpodného klíka bude koreň, z vrchného rastie do hora byť, stonka — u stromov pňom menovaná. Z pňa vyrastajú u stromov konáre, halúzky a na týchto lísta. Koreň ssaje zo zeme potravný mok čiže miadzgu, ktorá ide popod kôrku hore do pňa a listov.

Aby rastlina žila a rástla, k tomu potrebuje slnečnú teplotu, svetlo a povetrie. Teplota vyvára a pripravuje miadzgu, svetlo dáva farbu lístu, kvetu a ovociu, povetrie dáva potrebnú vlahu. — Listy ssajú do seba z povetria živnosť pre rastliny práve tak, ako ju ssajú korene zo zeme.

Rastliny delíme na 1. *stromy*, 2. *kry*, 3. *zeliny*, 4. *trávy*, 5. *huby*, 6. *machy*.

Stromy delíme a) na *ovocné* čiže *zahradné*, ako sú: jabloň, hrušoň, slivoň, čerešeň, višňa, broskyňa, moruľa, orech, mandľa, moruša, gaštan.

b) Na *horské*, z ktorých jedny majú široké lísta, menovite: dub, buk, lipa, jelša, javor, brest,

breza, jaseň, osika; iné ale majú namiesto lísta zelené ihličie. Tého sú: jedľa, svrčina, smrek, borovica.

Kry (kriaky) sú té rastliny, ktoré nemajú pňa, ale len z koreňa vyháňajú viac nehrubých prutov, ktoré nerastú do vysoka, ale radšej k zemi sa skláňajú. U nás známe kry sú: rybyzlie, polčie, lôh, chabzda, čiže baza, malinčie, černice, čučoriedky, brusnice, borovčie, trň, šíp a najužitečnejší zo všetkých *vinič*.

Z cudzozemských stromov zasluhuje spomenutia strom citrónový a pomarančový, figový, svatojansko-chlebový. Z kriakov: ker bavlňový a korenistý, kávový a čajový.

Stromy a kry žijú a rastú za viac rokov. Ovocné za najmenej: horské ale žijú i za niekoľko sto, ba duby a lipy i za tisíc rokov.

Zeliny sú také jednoročné rastliny, ktoré na jar zo semena zchádzajú v jaseň ale so všetkým zahynú, na pr.: šalát, uhorky). Dvojročné sú té, ktoré len v druhom roku kvet a semenó prinesú — potom zahynú; na pr.: kapusta, kaleráb a iné.

Viacročnými menujeme té, ktoré z roka na rok z toho istého koreňa vyháňajú. Také sú na pr. trávy, ktoré sa pre rozdiel od zelín bylinami menujú.

Kuchyňské zeleniny sú jedno alebo dvojročné rastliny, ktoré sa zo semena alebo cibuliek a bulvi

rozmnožujú a zväčša za zelena v kuchyni upotrebené bývajú. Na príklad: kapusta, kaleráb, kel, špenát, šalát, cibuľa, cesnak, mrkva, petržlen, zeler, cvikla, repa, retek, pastrnák, kôpor, žerucha, ugorka, tekvica, dyňa, paprika, zemiak, hrach, šošovica a iné.

Sú rastliny, ktoré sa v rozličných nemocach čo liek potrebujú, na pr. šalvia, ruta, rojovník, rumanček, slez, bez, palyna, izop, materina dúška, myší chvostík, volový, chvost, podbeľ, a mnoho iných. Toto sú *liečivé byliny*.

Obchodné rastliny sú ľan, konope, chmel a dohán. Krmné sú ľadník a dateliny.

Kvety sú také rastliny, ktoré pre ozdobu zahrád a izieb ako aj pre ich príjemnú vôňu dochovávame. U nás obyčajné sú: tulipán, fujalka, lalija, nechtík, rezeda, vanilia, rozmarín, klince čili karafiáty, ostrôžka, narcizka atď.

Trávy a travinaté zeliny. K týmto patrí krem obyčajnej trávy, trstiny a sitinia všetko obilie, teda: pšenica (žito), raž, jačmeň, ovos, proso, kukurica, pohánka, rýža.

Huby rastú na zemi i v zemi, na stromoch i na starom dreve. Mnohé z nich dávajú chutné, záživné jedlo. U nás známe jedlé huby sú: hríb, dubák, rýdzik, hliva, jelenia huba, kurjatka, plávky, mlieč a pečiarka. Jesú ale i jedovaté huby. Z týchto najľahšie dá sa poznať *muchotrávka*, lebo

má vršek červený s bielymi pruhami. V mlieku uvarená alebo rozmočená potrebuje sa na trávenie múch. Z húb, ktoré na duboch rastú, keď sa najprv dobre vysušia, potom vyvaria a drvením dobre rozmäkčia — je práchno.

Sneť v obilí a obyčajná plesenň sú tiež len samé drobulinké hubky.

Machy rastú po zemi, na stromoch, skalách ba i strechách. Mach pľúcovník je pre ľudí v studených krajinách, kde sa obilie nerodí, veľkým dobrodením. Z na drobno potlčeného pečú si tam chlieb, dobytku ale poskytuje výborný zimný krm. Pľúcovníkom volá sa preto, že odvarok z neho užívajú ľudia proti pľúcny~~m~~ chorobám.

Jedovaté rastliny sú té, ktorých jednotlivé čiastky užité ťažkú nemoc ba i smrť zapríčiňujú. Také sú: lulok (nadragua), dúrman alebo bodľavé jablko (maszlag), čiernobyl, blen, vranovec, bolehlav (vyzerá ako petržlen), jasiénka, pryšec čiže vlčie mlieko a mnoho iných. Jedovaté rastliny poznať síce už i po ich nepríjemnom zápachu — predsa pre vyvarovanie sa nešťastia *nejedzme nikdy, čo dobre nepoznáme!* X

C) Nerasty.

Nerasty sú bezústrojné tvory, ktoré nežijú, nerastú ani sa samovoľne nepohybujú. To sú *zeminy a kamene, soli, horlaviny a kovy.*

Kôra našej zeme pozostáva zo zemín. Z týchto sú jedny tvrdé, pevné a volajú sa kamene aj skaly: druhé sú sypké, melké a volajú sa obyčajne zeme.

Kameň *vápenec* upotrebuje sa na stavby. V ohni prepálený obelie a premení sa na rozsypavé vápno, ktoré s pieskom smiešané volá sa maltou a potrebuje sa pri stavaní na spájanie tehál a kameňov. Najtvrdší druh vápenca volá sa *mramor*. Sem patrí i krieda a gyps. — *Pieskovec* je tiež dobrý na stavby; z neho robia osly a brúsy, z tvrdšieho žarnovicou zvaného robia mlynské kamene. *Kremenec* je tak tvrdý, že na kresnutie oceľou iskry vydáva. Na drobno potlčený potrebuje sa k dorábaniu skla a porcellánu. — *Žula* je kameň tvrdý, súci na dláždenie ulíc. Z neho shotovujú kamenári pomníky a rozličné kamenárske diela. — *Bridlica* je kameň lúpavý, z ktorého robia rátaacie tabulky, ba potrebujú ho i na pokrývanie domov.

Kamene na površí zeme následkom vlhkého povetria zvetrajú a rozsypajú sa na drobulinké kúsky. Tak povstáva *piesok* čiže homok. Zo zvetralín rozličných kameňov, keď sa s prehnitými rastlinnými častkami smiešajú, povstáva *hlina*. — Jesto hlina obyčajná, z ktorej vyrabajú sa tehly a škridlice; hlina *hrnčiarska* a *porcelánka*, súca na hlinené, zvlášte kuchyňské náradie a fajky. Sem patria i hlinky *farbivé* (čierna, žltá, červená).

Čierna zem alebo *prst'* pozostáva z prehnitých rastlinných a živočišných látok a malej čiastky piesku. Pre jej masnosť je ona najúrodnejšia a tak najužitečnejšia zemina. Piesok a hlina samy

v sebe sú neúrodné zeminy, smiešané ale s prstou t. j. s čiastkami shnitých rastlín stanú sa tiež úrodnými.

Drahé kamene či *drahokamy* sú medzi všetkými najtvrdšie a rozličnej peknej farby. Také sú medzi inými: *šmaragd* zelený; *rubín* a *granát* sú červené: *ametyst* fialkovej farby; *zafir* je belasý; *opál* hrá rozličné pekné farby. Medzi všetkými najtvrdší a najdrahší je *diamant*. Je bez farby a priesračný, vyhlatený ale vydáva pri svetle rozmanité utešené farby. Malé kúštičky z diamantov potrebujú na rezanie skla.

Drahokamy potrebujú zlatníci na ozdoby k zlatým šperkom, ako sú: prstene, naušnice, náramky a iné.

Soli. Najznámejšia je soľ kuchyňská, a je dvojaká a síce: soľ *varienka*, ktorú sa zo slanej vody vyvára a soľ *kamienka* alebo *zvánovka*, ktorú z nútra zeme v celých kusoch (zvánoch) kopaním dobývajú. *Salajka* lebo *sóda* potrebuje sa v mydlárstve (sapún). *Horká* soľ potrebuje sa v lekárstve. *Liadok* a *skalica* potrebujú sa vo farbiarstve.

Hortaviny sú: kamenné uhlie, kamenný olej čiže petrolej, sirka, alebo živý oheň, jantár a iné.

Kovy, menované preto tak, že sa ková dajú. Kovy nachodia sa vo vrchoch a síce v zemine *rúdou* menovanej. Rúdy obsahujú v sebe zväčša čiastočky rozličných kovov, ktoré len v ohni vytápaním jedny od druhých sa oddelujú.

Sú drahé kovy: *Zlato*, miložltej farby, najdrahší to kov; *striebro*, bielej farby. Z oboch kujú peniaze a zhotovujú rozličné ozdoby. *Platina* je

biely kov ale drahší než striebro, nachodí sa v Rusku a v Amerike. — Najužitočnejší kov je železo z ktorého oceľ a magnet zhotovujú. *Meď* je zltočervenej farby. *Cín* a *olovo* sú biele; *ortuť* čiže *živé striebro* a *arsenik* sú jedovaté kovy. *Surmik*, (antimon) potrebuje sa na tlačiarске litery, taktiež čo liek pre ošípané.

D) Hodvabník.

(Pestovanie hodvabníkov).

Hodvabník je veľmi užitočný hmyz. Je to motýl špinavobielej farby. Hodvabníkom volá sa preto, že nám dáva *hodváb*. K nám dostal sa pred niekoľko sto rokmi z Číny, kde sa ľudia už od nepamäti sveta s jeho dochovávaním zaoberajú. Dochovávanie a opatrovanie hodvabníkov a tak tedy dobrábanie hodvábu deje sa nasledovne:

Na jar, keď moruše (drevené jahody) už listy hnať počaly, dajú sa vajíčka hodvabníka, ktoré sme cez zimu na chladnom mieste uschované držali — do teplej izby, kde pri rovnom náteplí asi 18 stupňov už o niekoľko dní vyliahnú sa z nich malinké počerné húsenky. Týmto dá sa hneď na drobno pokrájaného morušového lísta, ktoré ony žerú neprestajne a rastú rýchle. Na šiesty deň zastanú v žraní a s hlavkou do hora nadvihnutou ležia i za dva dni nepohnute akoby spaly.

Pod tým časom sa slienajú, to jest svrhnúť kožu a dostanú kožu novú už belšiu. Po prvom lienení dáva sa im už k žrádlu nekrájané celé listie. Takto lienajú sa štyri razy, a síce každých šesť dní. Asi o 5 týždňov je hodvabníková húsenica už zrelá, t. j. súca aby sa zapriadla, zamotala. — Zapriadanie deje sa tak, že húsenica dvoma na jej ústach sa nachodiacimi dieročkami vypúšťa zo seba tenulinké hodvábové vlákienka, ktoré pomocou predných nôh oviňuje okolo seba tak, že z toho povstane malé kľbečko gubkou menované. Povrch gubky obtočený je ľahučkým hodvabným mochoch, pod tým ale je čistý hodváb, ktorý smotaný dá nitku do 500 metrov dlhú.

Húsenica sa v gubke behom osem dní premení na pupu čiže kukľu, z ktorej o týždeň na to vyhryzie sa a vyjde motýl hodvabník. Motýle pária sa hneď, a samička kladie vajíčka, ktorých býva do 400. Tě odložia sa na chladné miesto k budúce mu roku.

Gubky, z ktorých sa motýle vyľiahly, nemajú už temer žiadnej ceny, lebo prehryzená hodvabná niť nedá sa smotať. Treba tedy gubky aspoň o týžden po jich zakuklení sa poklásať na riečicu, a držať za polhodiny zakryté nad horúcou parou. Horúca para totižto usmrť motýle a hodvabná niť zostane celá.

Pri opatrovaní hodvabníkov treba na nasledu-

júce bedliť: 1. aby húsenice mali k žrádlu vždy nadostač čerstvého ale nikdy nie mokrého lísta; 2. aby výkaly zpod nich aspoň každý druhý deň sa odstránili; 3. aby húsenice neprechladly, prečo im v páde potreby i kúriť treba; 5. aby mali vždy čisté čerstvé povetrie. Ináče pochorejú a podochnú. Dochovávanie a opatrovanie hodvabníkov je práca milá a ľahká, a donáša dost značný užitek.

E) Včely. Včelárstvo.

Včely sú o moc užitočnejší hmyz než hodvabníky. Pre hodvabníky musíme snášať potravu my; včely ale snášajú si potravu samy, a nania jej tolko, že zvýši sa z nej hojne i pre nás. Od včiel máme mäd a vosk. Ale sú nám ony ešte aj inak užitočné. Lietajúce totiž za potravou, roznášajú s kveta na kvet na svojich nožičkách pel čiže kvetný prášek, čím súrodnenie ovocného kvetu veľmi napomáhajú.

Včely žijú vo veľkých spoločnostiach. Taká spoločnosť volá sa včelnou *čeladou*. Opatrované ľuďmi bývajú v *úloch*. Úly sú buďto slamené alebo prútené koše a drevené kláty, — alebo drevené truhlice. Hôrne včely bývajú v dutinách starých stromov. V jednom úle býva 15—40 tisíc včiel. Rozoznávame včely: 1. robotnice, 2. trúdy a 3. kráľovny čiže matky.

Včiel robotník je najviac. Robotnicami lebo pracovnícami menujú sa preto, že vlastne len ony

pracujú, to jest: snášajú s poľa kvetný prášek, mäd, vodu, živicu na zaliepanie škár; dorábajú vosk a stavajú z neho pláste; pripravujú pokrm, ktorým mlad krmia; udržujú čistotu v úle, a žihadlami bránia si úl pred nepriateľmi. Včely pracovníce sú všetko samičky. Trúdy čiže trubce sú samce bez žihadiel, a sú značne väčšie a hrubšie než robotnice. Nepracujú síce nič, preto ale žijú dobre z toho, čo včely robotnice nanosia. Ich jediný cieľ je oplodenie kráľovny. V jednom úle býva ich len niekoľk sto. — Kráľovná je medzi včelami najdôležitejšia, lebo ona je matkou všetkých včiel. Rozoznáme ju po jej dlhom ligo-tavom drieku a zadku a po žltomasných nôžkách. Aj ona má žihadlo, potrebuje ho ale len v boji s cudzou kráľovnou. Každá včelná čelaď má totižto len jednu kráľovnu. Keď sa niekedy náhodou cudzia kráľovná do úla dostane, tú včely hneď usmrčia.

Včely, ako všetek hmyz vôbec — rozplodzujú sa vajíčkami. — Keď sa včelná čelaď do prázdneho úla osadí, včely zachytené jedna o druhú visia ako v podlhovatom kľbku, a začnú hneď stavať voskové pláste. Vosk je u včiel asi to, čo u štvornohých živočíchov tuk t. j. masť. Včely vosk vypocujú, a síce cez brušné krúžky čiže pásiky. Vosk vypocuje sa v podobe tenulinkých masných lupín, ktoré včely zadnými nôžkami soberúc, v ústach prežujú, rozmiesia a kúsok o kúsok prilie-pajúc stavajú z neho šesťhranné bunky čiže komôrky. Tak povstanú voskové pláste. Bunky sú hlavne trojakej veľkosti: 1. menšie pre robotnice, 2. väčšie pre trúdy, 3. najväčšie pre kráľovny. Stavanie plástou má dvojaký cieľ. Predne: aby mali

včely do čoho ukladať mäd a pel, potom ale, aby bolo nadostač hniezd na liahnutie včiel. — Matka kráľovná totiž kladie do prázdnych buniek po jednom vajíčku, z ktorého na tretí deň vyľahne sa malinká, bielej húseničke podobná larva. Larvu chovajú včely robotnice bielej kašičke podobnou potravou, ktorú pripravujú z vody, pelu a mädu. Na šiesty deň včely larvu zabeďnia, t. j. vrch bunky zalepia voskovou pokryvkou. Larva v bunke sa zapradie a pomaly vyvinie sa z nej dokonalá včela, ktorá keď je zrelá, prehryzie pokryvku a vyleze von. Včely robotnice vyliezajú z buniek t. j. liahnu sa v jedenadvätsiaty deň, trúdy v 30-ty, kráľovny ale už v 16-ty. Mladé včely robotnice v prvých 14 dňoch nevyletujú na pašu, ale pretože sú ešte slabé, pracujú len doma v úle.

Včely sa radi rozmnožujú, a keď len môžu, zakladajú nové čelade a osady. V máji a júni, keď sa počet včelstva veľmi rozmnožil, začnú na krajoch plášťov stavať matečné bunky, do ktorých kráľovná behom niekoľko dní znesie po jednom vajíčku. Matečné bunky sú aspoň 10 krát väčšie, ako bunky obyčajné. Keď včely už väčšiu časť takých buniek zabeďnily, vystahuje sa kráľovná v sprievode asi 15 tisíc včiel s veselým bzučaním z úla, aby si inde novú hospodu hľadala. To volá sa rojením včiel, a takýto roj volá sa prvoroj. O 8 alebo 9 dní pozdejšie je už jedna časť zabeďnených kráľovien zrelá. Vtedy najzrelšia z nich vyhryzie sa z bunky a vyvedie tiež roj. To je roj druhák. V nasledujúce dni môže ešte vyjsť roj tretiak alebo i štvrták. Chceme-li

mať včelstvo silné, nedopusťme výjsť viac rojom od dvoch.

Stáva sa, že sa kráľovná pri rojení náhodou ztratí: vtedy sa roj vráti nazpät do úla; lebo bez matky sa žiadna včelná čelaď spolu neudrží. Tak tiež, keď kráľovná včas na jar alebo pozde v jaseňi v úle zahynie, čelaď v úle prestane pracovať a nezadlho vymre a zahynie. — Včela robotníca žije najďalej za $\frac{3}{4}$ roka, ba v lete len za niekoľko mesiacov. Kráľovná žije 3—4 roky.

Včelárenie, pri dobrej paši a dosť malej opatere z našej strany dáva nám hojný užitok. Ono darí sa síce i v obyčajných košoch a klátoch: o moc lepšie vypláca sa ale v klátoch s rozborným dielom, to jest v klátoch, kde včely plášte stavajú do rámikov, ktoré sa ľubovoľne dľa potreby vyberať a prekladať dajú. Pri takýchto klátoch dá sa s veľkým prospechom upotrebiť i takzvaný mädomet, t. j. stroj, ktorým mäd z plástou bez porúchania týchto vybrať sa dá.

Vyprázdnené plášte zavesia sa nazpät do úla, kde ich včely dosť skoro znovu naplnia.

Včely veľmi milujú čistotu a vo vnútri úlov udrzujú si ju príkladne. Potrebné je ale, aby im v tom i sám včelár pomáhal tam, kde ony nevládu. Preto nech včelár vymetá často zo spodku úlov voštinové otrusinky a mrtvé včely. Ináče zaliahnu a zapradú sa mu v nich mole, ktoré kazia pláste a včelnú mlaď, a zničia často celý úl. Pavučiny vo včelíne treba vždy postřhať, lebo ináče zahynie v nich mnoho včiel. — V zime, keď včely akoby spia, potrebujú pokoj a teplo. Preto ale nie je práve nevyhnutné aby včely cez zimu na povalách

alebo v skrychách medzi obilím boly uschované. Prezimujú ony dobre i vo včelíne, len nech sú vrchy úlov teplo pokryté, škáry klátov pozamazované, letáky pripchané a úly pred ostrým zimným vetrom chránené. Mäd je nielen sladký, ale i veľmi zdravý pokrm; má v sebe moc liečivej sily, a pilné včelky nanosia nám ho zadarmo. Preto, kto máš kúsok zahradyk drž a opatruj si včely!

F) Dochovávanie ovocných stromov.

Stromy dávajú nám nielen drevo k stavbám, na riad a palivo; ale *ovocné stromy* dávajú nám krem toho ešte i ovocinu, slúžiacu nám za zdravý občerstvujúci pokrm. Dochovávajme tedy ovocné stromy a sadme ich nielen v zahradách, ale na každom lepšie súžitkovat sa nedajúcom mieste, na pr. popri roľách, vedľa cesty po vrškoch atď.

Stromy si najlahšie môžeme dochovať z jadrár. K tomu cieľu založíme si *semenisko*, t. j. hriadky na drobno pokopané. V jaseňi posejeme alebo pri kôstkach posadíme na té hriadky do plytkých jarčekov jadrá asi na palec zhlbe. Na jar vyklíčia z nich a vyrastú mladé stromky *semenáčky*.

Semenáky opatrujeme v prvom roku tak, že zem okolo nich prekopávame a pri suchom počasi polievame. Jestli semenáky neposchodily prihusto, väčšina z nich dosiahne už v prvom roku hrúbku husieho brka, a vtedy možno ich už povyberať a na iné miesto do *školky* popresádzať.

Školkou menujeme hradu alebo hrady, do ktorých presádzajú sa semenáky tým cieľom, aby tam sošľachtené byť mohli.

Presádzanie semenákov do školky koná sa nasledovne: Dľa počtu semenákov nakopeme jarky asi na piad' hlboké a tolko i široké a síce na kročaj diaľky jeden od druhého. Keď sme stromky zo semeniska povyberali, zkrátíme im hlavné, vretenu podobné korene na tretinu dĺžky, a posadíme do prichystaných jarkov tak, že bo né korienky rovno porozkladajúc — zasypeme ich sypkou zemou a zalejeme vodou. Pozorujme pri tom, žeby stromky na novom mieste nestály hlbšie, ako na predošlom mieste. Semenáky v radoch nech stoja asi na dve piade jeden od druhého/

Jadro alebo semä, bár z najvýbornejšieho druhu ovocia vzaté — neprenáša tú dobrú vlastnosť na strom z neho vyrastlý. Semenáky narastú síce na stromy pekné veľké; rodia ale veľmi neskoro a rodia len plánky, t. j. ovocie zadrhlavé, nechutné plané. Preto treba ich *zošľachtit'*.

Stromy šľachtit' znamená: prinútiť ich, aby rodily ovocie šťavnaté, chutné. To docieli sa tak, keď ratoliestku zo stromu dobré ovocie nesúceho vzatú spojíme so semenákom tak, aby sa sriastly. Z takej ratoliestky vyrastlý nový peň rodí už o niekoľko rokov ovocie takého druhu, z akého sme halúzku cieľom zošľachtienia upotrebili.

Šľachtenie stromov menuje sa i *štepéním*, preto, že pri šľachtení rozkála a rozštíepi sa kôrka ba i drevo podpníka. *Podpníkom* menujeme stromček zošľachtit' sa majúci; s podpníkom ale spojiť sa majúci prúťik, voláme *vrúblom*.

K štepeniu prichystajme si vždy vopredok nasledujúce nástroje a veci: Ešte pred jarou, akonáhle vo dne nemrzne — nákrájajme zo stromov

z ktorých štepíť mienime, potrebný počet jedno-ročných prútkov na vrúble, a uschovajme ich do času potreby odrezanými koncami do vlhkého piesku v pivnici alebo v komore. Pripravme si štepársky vosk, rozpustiac v nádobe na ohni dve čiastky bielej smoly alebo živice s jednou čiastkou včelného vosku, rozriedac to asi ôsmou časťou (dľa váhy) špiritusu. K tomu dva ostré nožíky, jeden menší, druhý väčší, tak zvaný krivák, malú stromovú píľku, stromové nožnice a na *viazadlá* buďto trávu „rafia“ rečenú, alebo šnúrky, tak rečené pertle. Malý drevený alebo železný mlatok nájde sa vždy pri dome.

Šlachtenie má sa diať vždy medzi príbuznými rodzajmi stromov. Šlachtime tedy: jabloň jabloňou, hrušku hruškou, slivku slivkou, do hlohu možno však štepíť hrušku, do slivky moruľu ba i bro-skyňu.

Šlachtenie vykonáva sa hlavne nasledujúcimi snadnými spôsobmi: *spojkovaním, štepením do rozkalu, vrúbením za kôrku a očkovaním.*

Spojkovanie koná sa pri najtenších podpníkoch na jar, kým ešte stromky pučiť nezačaly, a síce buďto v ruke pred vysadením semenákov do školky, alebo o rok pozdejšie, keď sa už semenáky ujaly a podrástly. Sama práca koná sa takto: Vyhladáť vrúbeľ nakoľko možno takej hrúbky ako podpník, prekrojím ho na spodnom konci šikmo asi na palec zdĺže a tiež tak prikrojím i podpník od dola na hor — pozorujúc pri tom, aby prierezy oboch všade jeden na druhý priliehaly. Vrúbeľ zkrátim na 2—3 očká, spojím ho s podpníkom a okrútim voskom natrenou pertlou alebo obviažem

pamokovon niťou a rany zatrem voskom. Ak je vrúblik tenší než podpník, vtedy ho tak prirovnám, aby lyko na lyko aspoň na jednom boku rovno priliehало, — nezakrytú ranu ale zamažem.

Štepenie *do rozkalu* koná sa na podpníkoch už hrubších nasledovne: Asi na piaď od zeme, kde je kôrka na pníku najhladšia, — prepílim ho, alebo prekrojím vodorovne a ranu nožíkom hladko zarovnam. Na to prikrojím vrúbeľ, dajúc mu podobu ostrého klinu s dvoma pliečkami, priložím koniec kriváka na prostriedok stržňa a buchnúc naň mlatkom rozštiepim ho asi na palec zdĺže. Potom osadím vrúbeľ do rozkalu tak, aby obe pliečka rovno na pník prilahly, a dám pozor, aby zelené lyko pod kôrkou klina čo do polohy — srovnávalo sa s lykom podpníka. Rany zatrem voskom, na ktorý nezabudnem prilepiť kus handričky alebo i mochu, aby sa vosk na slnci ľahko neroztopil, alebo ho včely neodnosily.

Štepiť *za kôrku* začneme vtedy, keď sa kôrka podpníka už ľahko dá odlúpiť, tedy okolo Dura. Prerežúc podpník na hladko, pristrúham vrúbeľ v podobe klina na jedno pliečko, nadkrojím pri vrchu kôrku pníka a osadím pod ňu vrúbeľ zelenou stranou t. j. kôrkou von obrátený tak, aby si pliečko sadlo na pník. Žeby sa kôrka ďalej nepukala, a následkom toho vrúbeľ od pníka neodstal, stiahnem kôrku do okola nitkou, rany ale voskom zatrem.

Štepenie *za kôrku* dá sa vykonať i tak, že prekrojac kôrku na hocktorom mieste podpníka v podobe veľkého latinského T, pristrúham vrúbeľ ako predošle, lenže bez pliecka, a osadiac ho

pod kôrku — obviažem ho a zatrem voskom. Tu vršek podpníka zkrátí sa len po vrcholec vrúbľa, aby chránil ho pred vylomením.

Šlachtenie *očkovaním* je spôsob zasluhujúci prednosť pred všetkými ostatnými nielen preto, že máme času očkovať od Jána do Michala; ale že sa ním podpník najmenej poraní. Očkovanie prevádza sa nasledovne: Vezmúc tohoročný čerstvý mládnik, prekrojím najprv kôrku podpníka v podobe **T**, a potom vykrojím z mládnika očko i s kôrkou v podobe dlhého **V**. Takto vykrojený kúsok kôrky s očkom volá sa *štítkom*. Štítok vtisnem chytro ale pozorne pod kôrku na prerezanom mieste tak, aby vyšný koniec štítka sšiel sa s krížnym prierezom na kôrke. Na to obviažem štítok rafiou alebo pertlou tak, aby len samé očko i so stopkou lístoka bolo vidno. — Jestli očkovali sme okolo Jána a podpník vyše osadeného očka asi na dva palce zkrátili — vyženie očko o krátky čas: lenže taký výhonok zriedkakedy vyzreje do zimy natoľko, žeby potom aspoň z polovice nezamrzol. Také včasné očkovanie sa tedy neodplatí. Najpríhodnejší čas na očkovanie je od polovice júla počnúc — asi za dva mesiace. Pri takomto spôsobe sa podpník už nezkracuje, preto očko ani nevyženie ale spí do jary. Potom ale vyženúc rastie tým rýchlejšie.

Akýmkoľvek spôsobom ošlachtené stromky menujú sa *štepý*. Opatera šteпов v prvom roku záleží v tom, že chránime ich pred vylomením. Preto postaráme sa predovšetkým o potrebnú vysokú a hustú ohradu štepnice, žeby sa do nej hyd, psi atď. dostať nemohly. Dalej odstraňujeme z podpníkov

behom celého leta všetky divé výhonky, žeby vrúbľom potrebnú silu neodberaly. Okolo stromkov zem 2—3 razy cez leto prekopeme a štepnicu vôbec čisto držíme. O 2—3 roky dosiahnu dobre opatrované štepy takú výšku, že sa už môžu na stále miesto popresádzať.

Pri presádzaní ovocných stromov na stále miesto, treba mať na zreteli tú okolnosť, že stromy k zdarnému rozrastaniu sa a k vydávaniu hojnej úrody potrebujú na dostač slnca a voľného povetria — slovom dostatočný priestor. Stromy jaderníky (jablone, hrušone) potrebujú viac, — kôstkové menej priestoru. Sadíme tedy stromy jablone na 6—8 metrov, hrušone na 5—6, slivone na 4 metre diaľky jeden od druhého. Orechy, ktoré sa bez šľachtenia len z jadár dochovávajú, majú sa sadiť najredšie a na konci zahrady alebo vinice, pretože pod orechmi málo čo narastie alebo sa urodí.

Samé presádzanie deje sa najlepšie zavčasu najar, do jám už v jaseňi vykopyaných. Pri vyberaní stromkov zo zeme dávame pozor, aby sa korene možno najmenej poškodily, poranené ale odrežeme a odstránime hladkým rezom. Korunku pripravíme tak, že z lanských výhonkov mimo dvoch troch, z ktorých korunu utvoriť chceme, všetky odstránime, ponechané ale na 2—3 očká zkrátíme a rany voskom pozatierame.

Takto pripravený stromík postavíme do jamy, do ktorej dali sme toľko vrchnej dobrej zeme, žeby stromík nešiel hlbšie do zeme, než stál na starom mieste; ku stromíku dáme kolík, a porozkladajúc korene stromku rovno — zasypeme

ich drobnou zemou a zalejeme dobre vodou. O kolík priväzujeme stromík nielen na to, aby rovno rástol, ale zvlášte na to, aby doňho opierajúci sa vietor nemohol ním hýbať tak, žeby mu nové útle korenky popretŕhal a tak ujatie stromka prekazil.

Výhonky niže koruny vyrastlé treba každoročne odstrániť, zem okolo stromov prekopávať, moch na pni povstalý soškrabať, a húsenice každú jar bedlive pooberať. Keď sú konáre stromu tak husté, že sa jeden o druhý trú a vzájomne rania: preriedme ich bez milosrdenstva, pretože tak poranené konáre uschnú a nakazia i celý strom. Máme-li v zahrade strom, ktorého ovocie nám je nie po vôli, môžeme ho *preštepiti* a síce v konároch buďto štepením do rozkalu alebo za kôrku; lenže nesmie sa to stať v jednom roku, ale podelíme si tú prácu na 2 alebo 3 roky preto, že keďby sme všetky konáre na raz zkrátili, prebytok stromovej šťavy zadusil by zaštepené vrúbky a vtedy by sme nadarmo boli tu prácu konali.

G) Človek.

Človek je najdokonalejší ústrojný tvor. Telo jeho je sličné, pekné; postava priama, k nebu vystretá. Údy jeho sú spôsobilé vykonávať práce, aké žiaden iný tvor nie je v stave konať. — Čo ho ale medzi všetkými zemskými tvormi najprednejším čini, je jeho rozumná duša, ktorá usposobňuje ho k panovaniu nad ostatným tvorstvom.

Hlavné častky ľudského tela sú: *hlava, driek* a *údy*.

1. Hlava.

Hlava sedí na drieku. Medzi hlavou a driekom je *hrdlo*, ktorého zadná čiastka volá sa *šija* alebo *väzy*, od toho, že je nimi hlava s driekom akoby sviazaná.

Čiastky hlavy sú: *temä*, *tylo* a *tvár*. Temä a tylo pokryté sú vlasami. — Čiastky tváre sú: *čelo*, *oči*, *nos*, *ústa*, *brada*, *lica*, *sluchy* a medzi licami a tylom *uši*. Nad očami sú *obrvy*, na očiach *viečka*, z ktorých trčia *mihalnice*. Vonkajšie čiastky úst sú dve *gamby*, vrchná a spodná. V ústach sú *sánky* (čeluste), a v tých *zuby*; a síce po 4 predné takzvané mliečne čiže rezáky, po 2 očné a po 10 črenových, spolu 32 zubov. Tě mäsitě čiastky na sánkach, z ktorých zuby von trčia, volajú sa *diasna*. Vrchná čiastka zuba volá sa *peň*, spodná *koreň*. V prostriedku úst je *jazyk*, ktorým chutíme a hovoríme. Tá dutina, čo je nad jazykom volá sa *podnebie*. Na hlave majú sídlo temer všetky ústroje smyslov. Oko je ústrojom *zraku*, ucho ústrojom *sluchu*, nos ústrojom *čuchu*, jazyk ústrojom *chuti*. Len smysel *hmatu* čiže citu rozšírený je po celom tele v čuvoch po koži všade rozšírených. Hmat je najväčmi vyvinutý na bruškách prstov.

---

2. Driek.

Driek čiže *stan* je vyšný a nižný. Na vyšnom drieku sú *plecia*, *prse*, *život*, *boky* a *chrbát*; na nižnom *brucho*, *klby* a *ladvie*. Medzi vyšným a nižným driekom je *priehyba*, ktorú *pásom* menujeme.

8. Údy.

Ku vyšnému drieku prirastené sú *ruky*, ku nižnému *nohy*. Ruky a nohy volajú sa údy. Čiastky ruky sú: vyšné a nižné rameno, lakeť a ručina. Na ručine je dľaň, paka, palec a prsty. Čiastky nohy sú: stehno, koleno, lýtko, dva členky a stupäj. Čiastky stupäje sú: priehlavok, šlapa, päta, palec a štyri prsty. Palce i prsty končia sa nechtami.

Telo pokryté je *kožou*. Po celej koži sú malinké dieročky, ktorými pot z tela ide, preto volajú sa *potnice*.

4. Vnútorne čiastky.

K výžive tela, tedy k udržaniu života potrebuje človek povetrie, pokrm a nápoj čiže potravu a spanie.

Človek žije povetrim prostredkom dýchania. Povetrie ide ústy alebo nosom cez *gágor* do *plúc*. Vdýchnutým povetrim naplnia a rozširia sa plúca natolko, že rozširia a naddvynú i prse. Keď vydýcheme, t. j. keď povetrie z plúc vyjde — vtedy plúca splasnú t. j. stiahnu sa. Človek len dotiaľ žije, dokiaľ dýcha.

Potravou živi sa človek tak, že berie ju do seba ústy. Z úst ide potrava cez pažerák (hrtan) do *žalúdka*, ktorý ju pomocou istej šťavy pretrovi. Zo žalúdka ide tá pretrovenina do *čriev*. Tam, prechádza to, čo je v potrave zaživné — zvláštnymi malými žilkami do krve, — čo je ale nezáživné, to odchodí z tela von.

Pri žalúdku na pravej strane sú *játra* (pečene), a na ľavom je *slzina*. Tého napomáhajú trovenie pokrmov v žalúdku a črevách. — Za črevami pri ľadvách sú *obličky*. Tého odlučujú vodnaté a nezáživné čiastky, ktoré potom ako *moč* z tela odchádzajú.

5. Obeh krve.

Krv tvorí sa zo záživných čiastok požitých pokrmov a nápojov. a koluje *žilami* po celom tele. Všetky žily spojené sú so *srdcom*. Srdce je svalovitý veľkej hruške podobný ústroj, majúci dve menšie a dve väčšie prazdniny čiže dutiny. Té menšie volajú sa *pitvory*, té väčšie *komory* srdcové. Srdce sa neprestajne sťahuje a rozťahuje čiže roztvára. Keď sa srdce roztvorí, vteká krv *vrátnymi* žilami cez pravý pitvor do pravej komory a tečie ztadiaľ do pľúc. V pľúcach očerství sa kyslíkom a vracia sa do srdca a síce cez ľavý pitvor do ľavej komory. Vtedy sa srdce stiahne a vystriekne zo seba krv do žíl *tepnových* čiže *pulsových*, ktorými rozteká sa po celom tele, — navracia sa ale vrátnymi žilami na novo do srdca. To je *obeh krve*. Sťahovanie a rozširovanie sa srdca čujeme a cítime, a vtedy vravíme: že srdce bije. Dokiaľ krv v tele koluje, dokiaľ tedy srdce bije, zatiaľ človek žije. Keď srdce prestane biť, človek umre.

6. Mäso. Kosti. Čuvy.

Ohmatáme-li si telo, cítime, že pod kožou jesto čosi tuhé. To sú *svaly*. Svaly sú akoby samé nitky a vlákna so žilkami pozdĺž v jedno spojené. Jedným menom voláme to *mäsom*. Pod mäsom sú *kosti*. Hlavnéjšie kosti sú: lebka, chrbtovina, kľúčne kosti, lopatky, prsná kosť, rebrá, ramenové a hnatove kosti, križna kosť, gľby atď. Všetkých kostí i so zubami je do 250. Samé kosti v jednom celku spolu voláme *kostrou*. Tá drží postavu tela a dáva mu pevnosť. Aby sa kosti spolu držaly, sviazané sú takzvanými *suchými* žilami. Té miesta, kde sú kosti

jedna s druhou sviazané, volajú sa *shybadlá*, preto, že na tých miestach sa údy shýbať a prehýnať dajú, na pr. pri lakti, kolene, členkoch, prstoch atď.

Údami hýbať možno len pomocou svalov. To je *pohyb tela*. — Pohyby tela dejú sa dľa vôle človeka, t. j. kedy človek chce a jako chce, ale len pomocou istých tenulinkých žiločiek, ktoré menujú sa *čuvy* čiže *nervy*.

Čuvy počínajú sa v *mozgoch*, ktoré nachodia sa v hlave pod lebom. Z hlavy tiahnu sa mozgy do dutín chrbtovej kosti. Tam volajú sa už chrbtovým *špikom*. Zo špiku rozchádzajú sa čuvy i po tých najmenších čiastkach celého tela. Čuvami čujeme, t. j. slyšíme, voniame, chutnáme a makáme, t. j. cítime. Len vlasy a nechty sú bezcitné.

---

7. Oddych. Spanie.

Keď je človek pri povedomí, pracujú ústroje jeho tela ustavične. Keby sa ale všetky telesné ústroje bez prestania pohybovať a pracovať musely, konečne by sa prepružily, presilily, slovom zoslably by natoľko, žeby ich činnosť prestala a človek by zomrel. Avšak dobrý a múdry Pán Boh usporiadal to tak, že sama príroda núti telo naše k tomu, aby si aspoň jeho najdôležitejšie ústroje s času na čas oddýchly, odpočinuly. Ona totižto uspáva nás na istý čas i proti-našej vôle. *Spaním* občerstvia sa a posilnia údy a smysly naše k ďalšej práci a činnosti. Spanie, zvlášte pokojné — je k zdraviu tela a k udržaniu života práve tak nevyhnutné, ako povetrie a potrava.

---

8. Duša. Duch.

Všetky živé tvory žijú *dušou*; ale vyjmúc človeka žiaden z nich nemá o tom vedomia. To je preto, že žiaden z nich nemá *mysel*. Jediná ľudská duša má *mysel*, ktorou človek vie o veciach: čo sú? aké sú? od koho sú? z čoho sú? na čo sú? čo sa s nimi deje? O sebe: čo je? kto je? na čo je? z koho je? čo môže? čo smie? čomu sa ufá? čo bude s ním? — Toto je to, čím človek iných i seba poznáva a tak vie o sebe: má *povedomie* a *sebavedomie*. Toto povedomie a sebavedomie u človeka je *duch ľudský*.

Človek svojim rozumným duchom vie rozoznávať čo je *dobré* a čo je *zlé*, čo je *ctnosť* a čo je *hriech*. Vie ale i to, že to dobré *má* konať, to *zlé* ale *nečiniť*. To je ľudské *svedomie*. Ďalej vie to, že môže bez nútenia konať a činiť buďto dobré alebo *zlé*. A to je jeho *slobodná vôľa*. Tou slobodnou vôľou má však človek konať vždy len to, čo je dobré a bohumilé.

Najhlavnejšie vedenie ľudskej duše pozostáva v tom, že je ona *nesmrteľná*. Duša totiž vie, že sa ona pri smrti s telom rozlúči, a ide odkiaľ prišla, k Bohu, aby vzala tam uňho odplatu dľa toho, aká bola jej práca buďto v dobrom alebo zlom.

Človek, čo cití a vie, to i druhým povie, alebo to isté povedia druhí jemu. Ľudia sa tedy shovárajú, majú *reč*. To nemá žiaden iný tvor na svete. Rečou vyznačuje sa človek nad všetky iné tvory na zemi, lebo té sú všetky *nemé*. Reč je neoceniteľný dar boží. Preto máme si ten dar vážiť, a máme myslieť i hovoriť vždy len to, čo je dobré slušné, pekné a milé.

Ľudia nehovoria všetci jednakou rečou; reči sú tedy rozličné. Je ich hodne vyše tri tisíc. Jeden človek v stave

je len niekoľko reči sa naučiť. Všetky reči vie len sám Boh, lebo ich on stvoril. Viac reči sa naučiť je vec i pekná i užitočná. Keby sa ale človek kolkokoľvek reči naučil, nad všetky najlepšie má sa naučiť svoju reč materinskú. Tá mu má byť vždy najmilšou a najdrahšou.

9. Materinska reč v cudzine.

Materinská moja reč!
— Takás' mi premilá
Akoby ma moja mať
Menom oslovila;
Akoby ma lúbajúc
K srdcu priviňala
Akoby ma žehnajúc.
Bohu porúčala.

Materinská moja reč,
Poklad môj v cudzine!
Keď zaspievam pieseňku
V sladkej materčine:
Tak mi, jakbych na krydlach
Letel tá k rodine, —
Ba za ten čas zabudnem,
Že som preč v cudzine.

Materinská moja reč,
Ty mať lútostivá!
Keď mi v noci spať nedá
Starosť trápenlivá, —
Len sa s tebou pomodlím:
Ach! tak usnem sladko,
Ako keď mať ukojí
V kolíske dieťaťko.

Materinská moja reč,
Ty reč mej očiny!
V tebe cítim milotu
Rodnej mi doliny;
Čuj m horu zelenú
Ako spevom hučí;
Čujem si mať milenú
Jak ma modliť učí.

Materinska moja reč, —
Ty reč otcov mojich!
Tys' ten svätý majetok
Čo som zdedil po nich;
Ty si mojím domovom
V dalekej cudzine, —
Dušu nesieš túžbami
K nebeskej očine.

Horál.

BÁSNIČKY.

1. Lenivý osol.

Osol prišiel raz na ceste ku potoku,
A tu zazrel hneď na druhom boku
Krásneho bodliaku veľa.
Veľká mu hneď chuťka naň letela, —
A prečo nie? — keď vie plávať! —
Ale čez vodičku sa ustávať!
To sa nechce! a radšej sa na breh zvalí
A myslí si: „voda odtečie pomaly, —
Ja sa budem zatiaľ dívať na ňu,
A keď ztečie, pobežím na druhú stranu.“
Tu len hľadá a sa díva
Či z tej vody dačo už ubýva;
Ale voda tiecť neprestávala,
Až aj tmavá noc nastala.
V tom sa razom hore schytí,
Lebo hlad veľiký cíti, —
Chcelby plávať! — ale nemá silu,
A hŕta za dlhú chvíľu. —
Až i nechtiac musí odísť ztade,
A domov sa pobrat' len o hlade!

Dieta moje! táto cesta je život tvoj;
Potok je čas ktorý tráviš;
Len na druhej strane je šťastia a pokoj, —
K obom týmto sa inakšie nedoplaviš,
Len ak teraz tvoje použiješ sily,
Kým máš času, kým mladost' nevädne;
Bo kto zmladi, kým vládze — býva hnilý:
V starobe naň hlad a bieda padne.

2. Vlk a baránok.

Vlk a baránok pili na potôčku spolu,
Vlk stál vyššej, baránok nižé neho dolu.
„Vodu kališ mi!“ ozval sa vlk k baránkovi.
„Však od teba tečie ku mne!“ povie ten vlkovi.
„Leš lál si mi!“ vlk zase, „pred šiesti mesiacmi.“
„Vtedy ma,“ jahňa na to, „nebolo na zemi.“
„Ale mi tvoj otec lál!“ zkríkne vlk opätne,
A v tom jahňa ulapi a zubami pretne.
Hynúc ono — také ešte poučenie dáva:
„Zádrapku, kto ukrivdiť chce, vždy hotovú máva.“

---

3. Smädná vrana.

Pani vrana, vedľa džbána
Na roli smädná zastala,
Na jehož dne trochu vody zbadala.
Keď jej hlava *do dna* nedočahovala,
Rada by ho bola zrútila —
A tak sa vody napila.
Že sa jej to ale hneď nepošfastilo:
To jej vôľu *nezlomilo!*
O iných prostriedkoch premýšľať začala,
Hneď to mala! —
Kameň za kamienkom do džbána metala.
Tu vodička tá maličká,
Ktorá len dno džbánu prikrývala,
Pomaly, pomaly k vrchu sa dvíhala.
Až po krátkej, ale vytrvalej práci,
Uhasila vrana ňou svoj smäd horiaci.

---

4. Slávik a stehlík.

Vo dvoch klietkach na obloku
Slávik a stehlík viseli;
Tu, čo chvíľa — slávikove
Premilé hlasy zazneli.

A otec sa spýta syna:
Kto z tých dvoch tak krásne spieva?
Syn hľadiac na krásne peria:
Že to stehlík — sa domnieva.

Bo vraj — tam ten druhý vtáčik
Nemá perie takej krásy; —
Preto aj nemôže vydať
Také utešené hlasy.

Takto hľa vo veľkej mýlke
Neraz zvykli bývať ľudia, —
Keď iných dľa šiat a stavu
A nie aj dľa skutkov súdia.

5. Svatojanské mušky.

Marka večer do zahrady
Išla polievať priesady
S plnou kupkou vodičky;
Polievajúc zdvihne oči,
A s radost'ou veľkou zočí
Lietat' zlaté hviezdičky.

Hneď tak nechá polievania
A tie hviezdčky naháňa:
Lapí jednu, dve, tri, päť; —
V tom do izby sa pobrala,
Rada, — ako čoby mala
V hrsti svojej celý svet.

„Mamka, mamka! podte, podte,
Sem tú sviecu, sem pohľadte,
Tu mám zlaté hviezdčky!“

— Na to hneď rúčku otvorí. —
Jajže! či svieca zle horí?
Tu vidí len chrobáčky.

Líce bledné, radosť hynie;
V tom ju matka k sebe vinie: —
„Nič to, nič diet'a moje!
Zapiš si v srdci hlboko,
Že čo sa bliští na oko,
To nie všetko zlato je!“

6. Mladý stromček.

Načo ma, zahradník,
K stĺpu priväzujes?
Načo mi konárky,
Nožom obrezujes?
Ja si chcem voľno rásť
Samotný, v slobode;
Načo mi podpora
V kvetúcej prírode?
Ten kôl mi zavádza
K nemuš' ma pripútnal.
Navráť mi slobodu
Ktorú som ochutnal.

Nepokaz mi lísta
Ukrutným nožíkom,
Ach, prestaňže, prestaň
Byť mojím škodníkom!
A na to zahradník:
„Ty sa uč za mladi
Do hora rásť rovno;
Bo starí neradi
Rovnajú hrb krivý.
Nôž krája len špaty, —
Abys bol na starost
Na krásu bohatý.“

V.

ZDRAVOVEDA.

Zdravie a čerstvosť sú viac hodny, než akékoľvek poklady sveta. Preto máme si ho udržiavať a chrániť. K udržovaniu telesného zdravia vyžaduje sa nielen primeraná a dostatočná *chova*, ale zvlášte *miernosť* a *poriadok* v jedení a pití.

1. Chova. Pokrmy.

Telo *dostatočne* chovať znamená, užívať také pokrmy, ktoré mu čím najviac posily poskytujú. Takéto pokrmy volajú sa: *záživne* pokrmy. Najzáživnejšie pokrmy sú mäsité, zvlášte hovädzina z krmného dobytká. Po týchto nasledujú: múka, zvlášte pšeničná, hrach, šošovica, fazoľa čiže bôb, vajce, mlieko. Najmenej záživných látok majú v sebe: zemiaky, proso a rýža. Zrelé ovocie je pokrm zdravý a občerstvujúci; dáva ale telu málo poživiny.

Primerane chováme telo tak, keď užívame pokrmy miešané, t. j. mäsité s rastlinnými. Preto zvykli sme jedať: mäso a masť s chlebom a

zeleninami (mrkva, cibuľa), strovu s mäsom, kašu s masťou alebo mliekom, syr s chlebom atď. Akékoľvek pokrmy dávajú telu posily len tak, jestli ich žalúdok náležite stroví. Na strovenie treba ich ale pripraviť. Pripravujeme ich varením alebo pečením, a pri jedení náležitým požúvaním.

Dôležitou vecou pri jedení je *miera a poriadok*. Voz doláme sa pod priveľkou farchou; prepĺnený žalúdok nevládze troviť, pokazí sa a onezdravie. Kým tedy žalúdok jedny pokrmy nestroví, nejedzme druhé. Kedy treba znovu jesť, to oznámi nám *hlad*. Dospelým ľuďom najlepšie pristane jedávať tri razy denne: ráno, na poludnie a pred večerom. Pozdnú večeru žalúdok zriedka dobre stroví, pretože v noci i on odдыхuje. Musíme-li však niekedy pozde večerať, nechodme hneď spať, ale buďme hore aspoň ešte za pol hodiny. Príliš slané a korenné pokrmy drážďa čuvy, zoslabujú črevá a tak škodia zdraviu. Pokrmy nech budú vždy čisté a nakoľko možno čerstvé. — Nahnilé a plesnivé pokrmy, mäso z chorých a zdochnutých zvierat zapríčiňujú mnohé choroby, ba často i smrť. Konce obyčajných zápaliek natreté sú jedovatou látkou *fosfor* menovanou. Keď dostane sa fosfor do žalúdka, zapríčiní v ňom páľčive boľasti, ba vo väčšej miere i smrť. Preto majme na zápalky pozor, zvlášte v kuchyni, žeby sa dáko do jedla nedostali.

2. N á p o j e.

Nápoj potrebný je telu z jednej strany na to, aby pokrmy ním rozriedené a tak ľahšie strovené byť mohli; z druhej strany ale slúži k nahradeniu tých vodných čiastok, ktoré sa dýchaním, vyparovaním a inými cestami (potom) z tela tratia. Na potrebu a čas nahradenia vlhkosti v tele upozornení bývame *smädom*. Pime tedy keď sme smädni, ale pime mierne. Pitím po troche sa smäd lepšie hasí, než pitím bezmiernym.

Najzdravší napoj je čistá voda. Pitie príliš studenej vody je vôbec škodlivé. Škodí ono ale zvlášte vtedy, keď sme pohybom, na pr. namáhavou prácou, behom alebo tancom telo veľmi rozhorúčili. V taký čas nemáme piť, kým telo neochladlo, t. j. kým sa príliš rozprúdená krv neutíšila; lebo ináče ľahko pritiahneme si zapálenie žalúdka a dýchacích ústrojov.

Krem vody požívajú ľudia i takzvané *liehové* čiže *špiritusové* (opojné) nápoje. Také sú: pálenka, víno a pivo. Špiritus má tú vlastnosť, že zapríčiňuje v tele rýchle zahriatie vnútorností a rozčulenie čuvov. Lenže taký účinok trvá iba zamálo. Akonáhle špiritus výpachne, oslabne telo hneď tým väčšmi. Vidíme to na opilcoch, ktorí čím viacej pijú, tým väčšmi zoslabnú. Špiritus účinkuje škodlive zvlášte na mozgy; opilý človek potratí pamäť i rozvahu, ba mnohý príde i cele o rozum. Najviac špiritusu je v pálenke; preto pálenka — nemierne užívaná — je ten najškodlivejší nápoj. Deti nemaly by ho vôbec nikdy užívať.

Vo víne a pive býva len málo špiritusu, a krem toho obsahujú v sebe niektoré zázivné látky. Preto mierne užívané nielen posilňujú telo, ale občerstvujú a príjemne obveseľujú i myseľ.

3. P o v e t r i e.

Človek žije dýchaním. Na dýchanie potrebuje povetrie. Povetrie, nemá-li škodiť zdraviu, musí byť predovšetkým *čisté*. Keď sa človek zdrzuje v slobodnom, na pr. v zahrade alebo na poli, má čistého povetria nadostač. V stavaní však musí sa o čisté povetrie starať človek sám. Smeti, vlhkosť, prach, výpary ľudí a živočíchov zanečisťujú a kazia povetrie v bývaniach. Preto treba izby čím častejšie prevetrávať, t. j. súčasným otvorením dverí a oblokov vpustiť čisté, zdravé. Prevetrovanie potrebné je zvlášte tam, kde väčší počet ľudí v jednej miestnosti býva a spáva.

Povetrie je niekedy teplé alebo horúce, chladné alebo studené. Teplota jeho nie je rovnaká; má tedy rozličné *náteplie*. Rychlá premena náteplia škodlive účinkuje na telo. Preto nebezpečný je náhly priedchod z veľkej horúčosti do tuhej zimy, alebo naopak. Z tuhej zimy k ohňu alebo horúcej peci sa zblížiť zapríčiní snadno poziahnutie údov; priedchod z tepla do tuhej zimy, zvlášte keď je kto upotený, — zapríčiní prestydnutie, nátechu,

lámku a iné choroby. Z tej príčiny nebezpečné je v rozhorúčenom stave sadnúť si alebo ľahnúť na studenú zem.

4. Opatrovanie tela.

Opatrovať telo znamená nielen dávať mu, čo k žitiu potrebuje, ale i chrániť ho pred všetkým, čo by mu k nezdraviu mohlo poslúžiť. Potrava potrebná je k uzdrávaniu života; opatera potrebná je ale k udržaniu *zdravia*. Hlavný prostriedok k udržovaniu zdravia je *čistota*. Predovšetkým bedliť treba na čistotu kože.

Čez kožu, a síce dieročkami potnice menovanými vyparuje sa z tela zvyšná teplota a vlhkosť, a s touto spolu i čiastočky tých zažitých potravných látok, ktoré sú ako také už telu nie viac k užitku. To volá sa potením. Keď sa potnice vonkajšou nečistotou zapchajú, koža prestane sa potiť, t. j. prepúšťať z tela té zbytočné látky, ktoré sú mu už len na škodu. Z toho povstávajú potom často kožné nemoce, ako: svrab, chrasty, vrede a iné. Preto treba nečistotu z povrchu kože zakaždým odstrániť, a to deje sa najlepšie umývaním tela čistou vodou a mydlom. Nezakryté čiastky tela umývať si máme každodenne, ostatné ale tiež čím najčastejšie kúpaním, nadovšetko v lete. Na kúpanie najlepšia je voda letná a kúpanie nech nikdy netrvá dlhšie od polhodiny. Pri dlhšom kúpaní telo buďto zoslabne alebo prestyдне.

Čistota hlavy udržuje sa nielen umývaním ale i častým česaním a kefovaním *vlasov*. Dlhé, mastené vlasy prekážajú vyparovanie hlavnej kožky; preto dobre je stryhať si vlasy na krátko.

Oči sú veľmi dôležité údy tela. Treba ich tedy čím najbedlivejšie chrániť. Prach, dym škodia očam, taktiež škodí im aj presilenie. Preto netreba písať, čítať, šiť atď. na mraku alebo pri veľmi slabom svetle. Škodí očam ale i prisilné svetlo; preto nie je dobre hľadať za dlhší čas do plameňa sviece, lampy, a najmenej do slnca, lebo od toho možno zrak aj navždy utraťiť. Kdo má zrak zoslabený, nech užíva dobré okuliare, aby si namáhavým hľadením ešte viac zrak neoslabil.

Opatera *zubov* záleží hlavne v čistote. Treba tedy po každom jedení ústa vodou vypláknúť, aby sa s nich pozostatky pokrmov odstránily. Ináče, povstane na zuboch hniloba, ktorá nielen boľasti, ale i zkazu zubov zapríčiní. — Zuby ale treba chrániť i pred úrazom. Zuby obtiahnuté sú totiž tvrdou gliedovinou, ktorá nielen dodáva im potrebnej tvrdosti k hryzeniu, ale chráni jich i pred vplyvom škodlivých látok. Šparchanie pomedzi zuby vidličkou alebo nožom, zapríčiní snadno odlúpenie sa zubnej gliedy, a tak ranený zub musí potom zahynúť. I príliš horúce ale zvlášte veľmi studené nápoje škodia zubom.

Uši treba nielen čisto držať, ale chrániť ich aj pred tuhou zimou.

---

5. Odev.

Telesné zdravie závisí často od toho: čím, kedy a ako si telo odievame. Odev má byť niekoľko možno vždy nátepliu povetria primeraný. Preto nosíme v lete odev ľahší, zväčša plátený, v zime ale ťažší, t. j. teplejší zo súkna alebo kožušiny zhotovený. Odev má byť vždy dostatočne priestranný. Tak nepotí sa telo v lete bezmierne, v zime ale zachová sa pod ním dlhšie teplota, ktorú telo neprestajne vydáva. Priteplý odev je telu rozhodne škodlivý. Silné sťahovanie drieku sňurovačkou zamedzuje zdarné vyvyňovanie prsných ústrojov; prituhé sťahovanie opaskom alebo remeňom prekáža žalúdku v trovení. Ústroje ľudského tela vyžadujú, aby držali sme si hlavu, krk a prse chladno; brucho ale a nohy teplo. Odev, zvláštne bielizeň majú byť vždy čisté. To platí i o perinách a posteľnom prádle. Odevom alebo perinami po ľuďoch na nákazlivú nemoc chorých alebo zomrelých — prenáša sa choroba na zdravých. Preto neupotrebneme taký odev alebo periny nikdy dotiaľ, kým sme ich dokonale v lúhu nevyvarili a za dlhší čas neprevetrali.

---

6. Pohybovanie, Oddych.

Keďby človek ustavične ležať alebo nepohnute sedieť bol prinútený, iste by onedlho ochorel. K zdraviu potrebné je tedy, aby sa telo pohybovalo. Najľahší pohyb je: prechádzka v zdravom povetrí. Tu sa telo spolu i otužuje: v lete privyká na

horúčosť; v zime na chlad a zimu. Práce rozličného zamestnania poskytujú síce telu dosť pohybu, len že nie všetky dostatočne. Krajčíri pohybujú sa menej, než kováči alebo roľníci, preto sú telesne i slabší. Tí tedy nech sa po práci aspoň poprechodia. Telo, hoc ako zdravé, dlhšou alebo silnou prácou sa konečne unaví. Preto potrebuje oddychu, aby sa k novej ďalšej práci posilniť mohlo. Najlepšie oddýchne si telo a posilní sa pokojným *spaním*. Najprimeranejší čas na spanie je noc. Nemáme však nikdy ísť spať s preplneným žalúdkom, pretože žalúdku je oddych tak potrebný, ako i ostatným údom. Preplnený žalúdok musí ale na miesto odpočinku pracovať, t. j. troviť, čím zapríčiňuje nepokojný a málo občerstvujúci spánok.

V horúcej izbe alebo pod ťažkými perinami spávať — nie je zdravo. Telo spotí sa vyše potreby a zoslabne. Prídlhé spanie je tiež nie na zdravie. Najlepšie je spávať 6—7 hodín v jednom ťahu. Deti a starci môžu si však pospať i zavierac. Keď sa zdravý človek ráno prebudí, nech nepovaľuje sa v posteli, ale nech vstane a chytí sa do práce.

---

7. Nemoce.

Výstredné pohyby tela alebo i len jednotlivých údov, na pr. všetečné nerozumné skákanie, dvíhanie priveľkej ťarchy, borení sa, nemierny tanec a tým podobné — zapríčiňujú často úraz a tak nemoc. Ale i prudké a silné pohyby mysle môžu ju zapríčiňiť. Prudký hnev, prílišný zármutok ba

aj neočakávaná veľká radosť často uškodia nám na zdraví. Všetkých takýchto vecí máme sa tedy chrániť, a usilovať sa panovať i nad myslou.

Stáva sa často, že telo onemocnie vzdor všetkej našej opatrnosti. Vtedy treba sa liečiť. Pri ľahších pádoch onemocnenia pomáhajú často i domáce lieky. Od hnačky na príklad pomáha odvarok rojovníka alebo lipového kvetu, niekedy i teplá limonáda; trhanie v uchu a bôľ zubov utíchne pod chladným obkladkom. Chladný obkladok dáva sa nasledovne: Koniec pláteného uteráka — asi na dve piade zdlže — namočí sa do studenej vody, tuho vyžmýkaný priloží sa na boľavé miesto a prikryje druhým suchým koncom uteráka, alebo aj inou vlnenou šatou. Pri čerstvých ranách z porezania alebo rozmliaždenia pošlých, dobre je rany pomáčať vôdkou *arnika* zvanou, ktorú v lekárňach lacno predávajú. V lete ale, menovite v poli alebo kde niet na blízku lekárne, vezmime čerstvé lístky zelinky pod menom myšieho chvostika známej, roztlčme ich na mäkko a priložme na ranu. Boľasť prestane okamžite a rana sa skoro zahojí. Menšie popáleniny natrime hneď olejom s vajcovým žĺtkom smiešaným. Keď sbiera sa prst alebo iný úd, dobre je viackrát denne močiť ho v letnej vode. Skrz to sa vnútorným zapálením vysušená a stvrdnutá kožka rozšíri, zmäkne a boľasť sa nápadne umenší. V ťažších pádoch onemocnenia nemeškajme však poradiť sa s lekárom.

---

8. Náhle pády onemocnenia. Kriesenie zdanlive mrtvých

Zamdletého treba predovšetkým uložiť, šaty okolo hrdla a drieko uvoľniť a o čerstvé povetrie sa postarať. Potom ale hneď umývajme mu tvár a zvlášte sluchy studenou octovou vodou. Dobre je držať mu i pod nos tuhý ocot alebo čerstvo rozträtý chren. Jestli mdloba za dlhší čas neprestane, nemeškajme poslať po lekára.

Zadusenie nastúpi vtedy, keď úplným zapchaním nosa a úst, silným stlačením priedušnice (gágora) alebo vniknutím do nej dákeho predmetu — zamedzí sa prístup povetria do pľúc. Zadusenie tedy nastupuje pri obesencoch, alebo keď zkazené silné výpary bránia prístupu čerstvého povetria do dýchacích ústrojov. Prvou starostou pri kriesení takýchto nešťastníkov má tedy byť: umožniť im znovu dýchanie.

Zaduseného položme na čerstvom povetrí (v izbe pootvárajme obloky) tak, aby mu hlava a prse niečo vyššie ležaly než ostatné telo; hlavu, sluchy a krk postrekujme mu a umývajme studenou vodou a octom; trime ho vlnenou šatou po celom tele, zvlášte po prsach, aby krv do pohybu prišla; vofukujme mu do úst povetrie, dráždime mu perkom gágor a nosové dierky; zvlášte ale neprestaňme v trení tela, kým len lekár nepríde.

Utopenie je v najviac pádoch tiež len zadusenie. Voda totiž vnikla do gágora a pristavila dýchanie. Utopenca položme najprv na niekoľko

okamihov dolu bruchom, aby voda z gágora ústami a nosom vytiecť mohla. Potom ale obrátime ho horeznak a očistíme mu pažerák, ústa a nos od hlienu. Ďalej ale pokračujeme i tu práve tak, ako pri kriesení zadusených, t. j. usilujeme se zohriať mu telo silným trením, vdychovať doňho povetrie atd. Hlavnou vecou pri kriesení takýchto zdanlivé mrtvých je: netratíť nádejú ale vytrvať. Často stáva sa, že len po dvojhodinovom kriesení ukážu sa prvé znaky života. Keď navráti sa chórémú povedomie, dobre je dať mu vypíť trochu vareného vína.

Zamrznutého nesmieme dať do teplej zakúrenej izby, lebo by tak neožil. Pripravme mu ale miesto v chladnej izbe alebo komore, vyzlečme ho do naha a obložme ho sňahom i na piadň zhrúbe, len ústa a nos nech sú slobodné. Nezohýnajme mu ale pri vyzliekaní a ani inak žiaden úd; lebo zamrznuté údy sa lámú. — O chvíľu drhnime mu celé telo sňahom alebo handrami do ľadovej vody zamáčanými a pozdejšie dajme ho do vane alebo koryta studenou vodou naplneného. Keď zmeravenosť tela ustúpila a srdce biť počalo, dajme ho do vody menej studenej a tak pomaly až do letnej. Potom uložíme ho do suchej teplej postele; trime celé telo terpentinom alebo špiritusom a dajme mu užíť trochu mocného vína alebo čiernej kávy.

Poziabnuté údy trime v chladnej miestnosti najprv sňahom, potom ale prikladajme na ne studené obkladky. S poziabnutými údami nechodíme nikdy k zakúrenej peci alebo vôbec k ohňu, lebo vtedy povstane v nich zánet, a také údy zahynú, odpadnú.

Otrávenemu ponáhľajme sa zavolať lekára; zatiaľ ale dávajme mu hojne piť sladké mlieko alebo vlažnú vodu s olejom smiešanú.

9. Žalúdok a údy.

Porekadlo hovorí: „I vo Viedni, ľudia biedni“. Pod týmto má sa rozumieť, že vo veľkých mestách nebývajú len sami bohatí, ale i chudobní ľudia. — Tak bolo to i v kedysi slávnom meste Ríme. Tamejší bohatí ľudia volali sa patricii, tí chudobní, čiže pospolitý ľud volali sa plebeji.

Tí bohatí nakladali s plebejmi zväčša nespravedlivo ba často aj ukrutne. Z toho povstaly konečne medzi nimi rozopre, a plebeji nielen odopreli boháčom prácu a pomoc, ale soberúc sa, vystaňovali sa všetci z mesta a usadili sa na výšine asi tri hodiny cesty od mesta vzdialenej. Keď v meste nemal kto pracovať a slúžiť, vypravili patricii ku plebejom viackrát poslov so sľubmi, že s nimi už spravdivejšie budú zachodiť; ale plebeji, od patriciov už mnohokrát oklamaní — nemali k nim viac dôvery, a nechceli sa vrátiť.

Napokon vybral sa k nim istý *Menenius Agrippa*, ktorý ako človek spravdivý i od plebejov bol vážený a ctený. Plebeji privítali ho úctive, a vypočúvali ho pokojne, keď im smutné následky rozdvojenosti a nesvornosti prednesením nasledujúcej bájky vyobrazil:

„Povstala raz rozopra medzi *žalúdkom* a *údami* človeka. Údy sa sťažovali, že ony vždy len pracovať musia, keď žalúdok len jie, troví a

zaháľa. Preto riekly medzi sebou. Poneváč nič nerobí, nech ani nejie, my nebudeme ho ďalej chovať a vysluhovať. I prestaly nohy chodiť za potravou, ruky nepracovali a nepodávaly mu pokrm; ústa sa neotváraly a zuby prestaly žuvať. Keď takto žalúdok nič nedostával, nemal pravda čo troviť, ale ani nemal čím údy občerstvovať a posilovať. Následok toho bol, že ruky ovisly, nohy zchudly, ústa od smädu vyschly a celé telo oslablo a omdlievalo. Vtedy poznaly údy, že je žalúdok telu tak potrebný ako i ony, a že keď ony preň pracujú, on za to udržuje ich pri čerstvosti a sile.“

„Vidíte!“ pokračoval Menenius, „tak je to i s nami a s vami. V meste jeden bez druhého neobstojíme a nevyžijeme; rozdvojení a nesvorní zničíme sa sami; v svornom spolku ale slúžiac si vzájomne, budeme silní a bezpeční.“

Prednesením tejto bájky docielil Menenius pri plebejoch to, čo by sa mu bár jakou inou rečou sotva bolo podarilo: že totiž plebeji znovu navrátili sa do Ríma, aby konali tam svoju povinnosť.

*Kde svornosť a láska medzi ľuďmi býva,
Tam národ blaženosť a pokoj požíva.*

10. Prsty.

Pät' prstov sa sem tam háda:

Ktorému prednosť pripadá?

„Ticho! najviac sily mám ja;

Viac, ako vy všetci štyria!

Bezo mňa nič nespravíte;

Mňa jak kráľa ctíť musíte!“

Takto palec. — „Nie tak ostre!“

Ukazovateľ sa ozve:

„Najhrubšie, najtensšie veci

Lepšie spravím, než vy všetci!

Najsúcejší, najsilnejší

Som ja, a tak najprednejší!“

Prostredný vraví: „Pán som ja:

Vy ste len moji sluhovia!

V prostredku som medzi vami,

Ako pán medzi sluhami!“

Na to vraví prstienkový:

„Ja musím byť viac nežli vy!

Na mňa kladú skvosty, zlato,

Že som prvý, to je zato!“

Ticho bol malíček krátky,

Nemiešal sa do tej hádky.

Lež druhí sa ho pýtali:

„Čo povieš ty, sused malý?“

A on na to: „všetkých nás

Pán Boh stvoril; mňa jak vás,

Kto ma stvoril, vedieť musí,

Aká úloha mŕ sluší. —

Boh všetko múdre sporiadal,

Aj nás dobre porozkladal;

Kto koná svoju úlohu.

Ten je milý Pánu Bohu!“

Ostatní ho počúvali

A o veci rozmyšľali;

Keď ju uvážili všetci,

Takéto vraveli reči:

„Tak je, malý! Cenu máš

Takú, jak bársktorý z nás!“

11. Zdravie je viac než bohatstvo.

Šiel vandrovný v úpeku poľom, až hodne unavený došiel k hostincu, stojacemu blízko cesty. Smädný šiel najprv ku studni, umyl si zapotenu tvár a ruky, a keď sa tak ochladil — zahasil si smäd vodou z vedra. Potom, sadnúc si na lavičku pod stenou, vytiahol z vaku kus chlebika a ujedal si z neho po kúsku. V tom prihrmel a zastal pred hostincom koč, v ktorom sedel jeden bohatý pán. Tento rozkázal si doniesť pečienky a vína, a nesídúc ani s koča — obedoval tam. Vandrovný závistlivým okom hľadi na pána, a vzdychnúc si takto húta sám v sebe: „Čiže je tomu pánovi dobre! vozi sa v koči, má znamenitý obed: kdežto ja musím vždy len peši chodiť a nejeden raz i hladovať!“ Pán v koči hľadiac na vandrovného — uhádol jeho myšlienky: preto ho takto oslovil: „Vari by ste mali vôľu so mnou sa čarovať?“ „Veru vďačne,“ odpovie vandrovný. „Dobre!“ riekol pán, a hneď rozkázal sluhom, aby ho s koča složili. Tu sa ale ukázalo, že ten pán bol na obe nohy chromý, a že nemohol ani stáť, ani kročiť, kým mu sluha barly nepodal. „No bratku, či sa naozaj chcete so mnou čarovať?“ „Bože má uchovaj!“ zvolal vandrovný. „Moje zdravé nohy sú mi milšie, než všetko vaše bohatstvo. Radšej budem žiť o suchom chlebe a vode — majúc zdravé údy; než jedať pečienky, pijať víno — a musieť sa ako malé dieťa od iných dať vodiť. S Bohom pane!“ S tým pobral sa vandrovný ďalej. „Pravdu máte!“ volal za ním pán. „Keby možno bolo sa nám čarovať, ja za vaše zdravé nohy vďačne dal by som vám môj koč, kone, — ba všetko čo mám!“ *Šťastnejší je zdravý bárs i chudobný človek, nežli bohatý, ale nemocný a chromý.*

VI.

Z E M E P I S.

I. Osada, obec, okres, stolica.

Kde si India nastavajú domy na bývanie, a v nich sa i usadia — tam povstane *osada*. Osady pozostávajú tedy z väčšieho alebo menšieho počtu domov obyčajne v rovných radoch postavaných. Také rady domov volajú sa *ulice*, a všetky ulice spolu tvoria osadu čiže *obec*. Osady menujú sa obcami preto, že obyvatelia každej osady majú isté spoločné, tedy obecné záležitosti, ktoré si skrz k tomu zvolený obecný úrad riada a spravujú. — To miesto, poľahke osada, kde sa kto narodil, je jeho *rodisko*; kde ale któ stále býva, tam je jeho *bydlisko*.

Dľa toho, či je ktorá obec malá alebo veľká, — či bývajú v nej len roľníci alebo len remeselníci, kupci, úradníci, lekári a ini: je ona alebo *dedina*, alebo *mesto*. Najprednejši uradník v dedine volá sa *rychtár* (biró), v meste *mešťanosta* (polgármester).

V najviac osadách sú pri domoch dvory a zahrady. Von z osady sú role, vinice, lúky, pastviská a hory čiže lesy. Této dovedna tvoria *chotár* osady.

Keď prejdeme za chotár našej osady, prideme na susedný chotár. V susedných chotároch sú zas iné našej podobné osady (dediny alebo mestá).

Viac osád spolu tvoria *okres*. Hlavný predstavený okresu volá sa *slúžny* (szolgabíró). Viac okresov dovedna tvoria *stolicu* (megye). Najvyšší stoliční úradníci sú: *nadžupan* (főispán) a *podžupan* (alispán). Mesto, v ktorom títo bývajú a úradujú, je sídlo stolice, ináče stoličné mesto. Takáto je na príklad i békéšska stolica, ktorej stoličným mestom je . . . .

II. Krajiny, čiastky zeme.

Všetky stolice alebo okresy spolu tvoria *krajinu*, aká je na pr. i naša milá Uhorská vlasť (Magyarország). O poriadok a bezpečnosť v krajine stará sa *krajinská vláda* čiže *ministerstvo*.

Istý hodný počet krajín spolu tvorí jednu hlavnú časť celej zeme.

Zemská pevnina čiže suchá zem delí sa na 5 hlavných čiastok. Tě čiastky menujú sa: *Europa*, *Asia*, *Afrika*, *Amerika* a *Austrália*.

A) Europa.

Europa je pomerne najviac obydlená časť našej zeme. Podnebie má v celku mierné, len na samom severe studené. Jej rozsiahlosť obnáša asi 10 millionov □ kilometrov. Obyvateľov má vyše 300 millionov, ktorí patria k plemenu kaukazskému. Dľa náboženstva-vyjmúc malú časť mahomedánov a židov-sú všetci krestania.

Hranice Europy sú: Na severe: *Severné ladomorie* (Éjszaki Jegestenger), na východe *Asia*; na juhu *stredozemné more* (Földközi tenger); na západe *Atlantické veľ-*

more. — Europejské morá sú: *Východné* (Keleti) čiže *Baltické*, *Polnočné* (Éjszaki) a *Čierne more* (Fekete tenger).

Medzi morskými úžinami zasluhujú spomenutia: *Calais* (Kalé) medzi Angliou a Francúzskom; *Gibraltar* medzi Atlantickým a Stredozemným morom; *Dardanelly* medzi Čiernym a Stredozemným morom.

Najväčšie jazerá: *Ladoga* a *Onega* v Rusku; *Vener* a *Vetter* v Švédsku; *Bodenské* v Tyrolsku; *Genfské* vo Švajciarsku a *Balaton* v Uhorsku.

Najväčšie rieky: *Volga*, *Don*, *Dnieper*, *Dvina* v Rusku; *Rýn* (Rajna), *Elba* v Nemecku; *Loar*, *Sajna* vo Francúzsku; *Duero*, *Tajo* v Španielsku; *Dunaj* (Duna) v Rakúsko-Uhorsku.

Pohoria: *Úral* a *Kaukaz* medzi Európou a Asiou; *Pyreney*, *Alpy*, *Appeniny*, *Karpaty* a *Balkán*.

Europa pozostáva z nasledujúcich čiastok čiže krajín:

I. Rakúsko-Uhorsko.

(Osztrák-Magyar monarchia.)

Rakúsko-Uhorsko pozostáva z dvoch samostatných štátov, ktoré sú: 1. Uhorské kráľovstvo čiže zeme Sväto-Štefanskej koruny (Szent István koronaországai); 2. Rakúske cisárstvo ináč dedičné zeme rakúske. Oba štáty majú jedného spoločného panovníka, ktorý má v Rakúsku názov *cisára* (császár), v Uhorsku ale názov *ústavného kráľa* (alkotmányos király).

I. Uhorské kráľovstvo.

(Magyar királyság.)

Uhorské kráľovstvo záleží: 1. z vlastného Uhorska; 2. z takzvaného trojjediného kráľovstva, ktoré obsahuje v sebe Horvatsko-Slavonsko; 3. z Uhorského Primoria.

Hranice Uhorska sú: na severe, východe a juho-východe *pohorie Karpátov* (Kárpát hegység); na juhu rieky Duna, Száva a Una; na západe Adriatické more, Štyrské Alpy a rieky Lajta s Moravou. *Rozsiahlosť* obnáša 324 tisíc □ kilometrov.

Obyvateľov má Uhorsko okolo 20 millionov. Tito sú dľa reči: Maďari, Slováci, Nemci, Rumuni, Horváti, Srbi a Rusini. Dľa náboženstva sú: rímsko-katolíci, grécko-katolíci sjednotení i nesjednotení, evanjelíci augsburgského a helvetského vyznania, unitári a židia.

Hlavné *pohorie* (hegység) Uhorska sú *Kárpáty* (Kárpátok), ktoré od Požoňu po Oršovu v podobe veľkého polokruhu sa tiahnu, vlast našu na severozápade, severovýchode a jednej časti juhu obkľučujú. Pohoria Karpátov sú: *Malé Kárpáty*, od Požoňu po Oravu; *Tatry* v Liptove a Spiši; *Beskydy* od Spiša po sedmohradské hole (Erdélyi Havasok); *Malá Fatra* (Kis-Fátra) medzi Trenčinom a Turcom; *Veľká Fatra* (Nagy-Fátra) medzi Turcom a Liptovom; *Nízke Tatry* (Alacsony Tátra) medzi Liptovom, Zvolenom a Gemerom; *Mátra* v hevešskej a *Hegyalja* v zemplínskej stolici. — Za Dunajom sú: Slavonské vrchy, Vértes, Bakony a Lutavské vrchy (Lajta hegység). Tého patria však k pohoriu Alpov.

Hlavná rieka je *Dunaj* (Duna), ktorý tečúc od západu pri Devíne (Dévény) prekróčí hranicu našej krajiny. Na niektorých miestach sa rozdeľac a nižej zas sa spojac — tvorí sihote čiže ostrovy. Väčšie z nich sú: *Csalló-* a *Szigetköz*, potom ostrovy: *Sväto-Ondrejský* (Szentendrei sziget), *Margitský* (Margitsziget), *Čepelský* (Csepelsziget) a *Moháčský*.

Do Dunaja tečú na ľavom brehu: *Morava* (Morva), *Váh* (Vág), *Nyitra*, *Hron* (Garam), *Ipoly*, *Tisza* a *Temes*; na pravom brehu: *Lajta*, *Rába*, *Sárvíz*, *Dráva* a *Sáva*. Do Drávy vteká *Mura*, do Sávy *Kulpa*.

Po Dunaji najväčšia rieka u nás je *Tisza*. Začína sa v marmarošských vrchoch a prejdúc celú Dolnú zem, vlieva sa pri Titeli do Dunaja. Do Tisy tečú z pravej strany: *Bodrog*, *Sajó* a *Zagyva*; z ľavej strany: *Szamos*, *Körös*, *Maros* a *Béga*. — Všetky tu menované rieky

spojené s Dunajom tečú do Cierneho mora, len *Poprad* a *Dunajec* vo Spiši tečú na sever do Haliče, kde sa do Visly vlievajú.

Prieplyvy (vizcsatornák) sú: *Blatňanský* (Sárvizcsatorna), *Fraňov* (Ferencz-csatorna) a *Béga*.

Najväčšie jazerá sú: *Balaton* a *Fertő*. Najväčšie močiare v našej krajine sú: *Alibunar* v temešskej a *Ecsediláp* v satmárskej stolici.

Podnebie našej krajiny je mierne, — na severnej vrchovatej strane ale dosť studené. Pôda na rovinách je temer všade veľmi úrodná. Na plodiny všetkých druhov je naša vlasť jedna z najpožehnanějších krajín.

Z ríše *rastlín* daria sa tu všetky druhy obilia a strukovín, dyne a iné zeleniny, dohán, chmel, výborné hrozno a ovocie, ba aj rýža. Rozsiahle hory poskytujú hojnosť dreva na ohrev a stavivo, po vrchoch ale rozprestierajú sa výborné pastviny pre statok. Zo *živočíšstva* dochováva: pekný rožný statok, výborné kone, ovce, bravy, dvorný hyd; dari sa i včelárstvo a hodvabníctvo. V riekach, potokoch a jazerách plodí sa množstvo znamenitých rýb. Z diviny jesto: medvede, vlky, jelene, srny, líšky, zajace, jazvece atď.

Z *nerastov* má: zlato, striebro, meď, železo, olovo, soľ, sanitru, antimon, nikel, kamenné uhlie, mramor a žulu na stavby, a z drahokamov krásne *opále*.

Obyvateľstvo zamestnáva a živí sa hlavne roľníctvom a dochovávaním statku; pritom prekvytajú ale i priemysel a kupectvo, k čomu dopomáha zvlášte premávka železničná a paroplavebná.

Vlastné Uhorsko podelené je na 5-okoli a této spolu na 63 žúp čiže stolic.

a) *Preddunajské okolie*. = *Dunáninneni kerület*.

Toto okolie rozprestiera sa na ľavom brehu Dunaja až po ústie Tisy, obsahujúc v sebe územie riek Váhu, Nitry, Hrona a Ipla. Hornú jeho časť obývajú vo veľkej väčšine Slováci, ktorí živia sa roľníctvom a stadochovom,

remeslami, drevo a plátnokupectvom, pltníctvom, baníctvom a mnohí nádenníctvom pri stavbách vo veľkých mestách. Pôda je len málo úrodná. — Dolná časť okolia, zvlášte medzi Dunajom a Tisou je veľmi úrodná; len hôr má málo, tedy aj málo dreva. — Túto časť obývajú z väčšej časti Maďari, v menšom počte i Srbi, Nemci a Slováci.

Preddunajské okolie má nasledujúcich 13 stolíc.

1. *Prešporská stolica* (Pozsony megye). Stoličné mesto: *Pozsony* pri Dunaji, kde sa pred rokom 1848 uhorskí kráľovia korunovávali a krajiniské snemy vydržiavaly. Má právnickú a evanjelickú bohosloveckú akademiú. *Trnava* (Nagy-Szombat), *Modra*, *Bazin* sú ľudnaté zámožné mestá. V tejto stolici rodí sa znamenité víno.

2. *Nitrianska stolica* (Nyitra m.), stol. m. *Nyitra*, Mestečko *Pöstény* má chýrečné liečivé kúpele. Na severnej strane vidno rúmy kedysi zlochýrneho Čachtického zámku (Csejte-Vár).

3. *Trenčianska st.* (Trencsén m.), st. m. *Trencsén* so starobyľým hradom. *Trencsén-Teplicz*, liečivé teplice. *Beczko* so zrúcaninami kedysi chýrneho hradu.

4. *Turčianska st.* (Turóc m.), st. m. *Turóc-Szent-Márton*, s fabrikou na cellulózu. *Stubnya* s teplicami. *Klástor* (Znióvár) s rumami hradu. *Ruttka*, so strojárňou Košicko-Oderbergskej železničnej spoločnosti.

5. *Oravská st.* (Árva m.), st. m. *Alsó-Kubin*. *Árva-Váralja*, s pamätným dosiaľ zachovalým hradom na strmej skale nad riekou Oravou.

6. *Liptovská st.* (Liptó m.), st. m. *Liptó-Szt-Miklós*, s početnými fabrikami na remeň. Tu úradoval a umrel kňaz Juraj Tranovský. *Rózsahegy*, má bane na mramor, tkáčskú fabriku a továreň na drevopapierovú látku.

7. *Zvolenská st.* (Zólyom m.), st. m. *Besztercebánya*. *Zólyom*, mesto so zámkom, v ktorom sa kedysi kráľ Matiaš rád zdržoval. *Szliacs*, liečebné kúpele.

8. *Tekovská st.* (Bars m.), st. m. *Aranyos-Marót*. *Körmöczbánya* s mincovňou a baňami na zlato a striebro.

9. *Hontianska st.* (Hont m.), st. m. *Ipolyság*. *Selmeczbánya*, s rozsiahlymi baňami a baňskou i lesníckou

akademiou. Má tiež ev. vyššie gymnásium a učitelskú pripravovňu.

10. *Novohradská st.* (Nógrád m.), st. m. *Balassa-Gyarmat*. *Losonez* má niekoľko fabrik; *Salgó-Tarján* má rozsiahle bané na kamenné uhlie.

11. *Ostrihomská st.* (Esztergom m.), st. m. *Esztergom*, niekdajšie sídlo prvého uhorského kráľa Štefana, teraz sídlo najvyššieho r. katolickeho biskupa čiže primasa.

12. *Peštianska st.* (Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún m.) Stoličné a spolu hlayné sídelné mesto krajiny je *Budapest*. Leží na oboch brehoch Dunaja, čez ktorý vedie 6 mostov. Na budinskom vrchu, v takzvanom zámku stojí nádherný kráľovský hrad. V Budapešti sídli krajinská vláda, tam zasedá i krajinský snem. Je tu krajinské Muzeum, Univerzita a mnoho zdravotníckych ústavov. — Obyvateľstvo živi sa zväčša priemyslom a obchodom. Budapest má mnoho veľkých fabrik, mlynov a pivovárov. V blízkosti mesta je krásny Margitský ostrov s liečebným ústavom. Na budinskej strane sú viaceré nádherne zariadené teplé kúpele.

Vác s ústavom pre hluchonemých. *Czegléd*, *Kecskemét*, *Kalocsa* sú ľudnaté mestá.

13. *Báč-Bódrogská st.* (Bács-Bodrog m.), st. m. *Zombor* pri Fraňovom priplave. *Szabadka*, *Baja*, *Nový-Sad* (*Újvidék*) sú veľké významné mestá.

b) *Zadunajské okolie* = *Dunántúli kerület*.

Toto okolie zaujíma celý priestor medzi Dunajom a Drávou. Pretekajú ho rieky Rába a Sárviz. Obyvatelia sú prevažne Maďari. Krem tých bývajú i Nemci a na juhu Horvati. Pôda je úrodná, vinárstvo rozsiahle a výdatné.

Podelené je na 11 stolic.

1. *Mošonská stolica* (Móson megye), st. m. *Magyar-Óvár* s hospodárskou akademiou.

2. *Šopronská st.* (Sopron m.), st. m. *Sopron* má vyššie ev. školy. V *Ruszte* rodí sa chýrne drahé víno.

3. *Železná st.* (Vas m.), st. m. *Szombathely*. *Kőszeg* mesto s kedysi pevným hradom, ktorý r. 1532 hrdinský Mikuláš Jurisics víťazne proti Turkom obrátil.

4. *Zaladská stolica* (Zala m.), st. m. *Zalaegerszeg*. *Keszthely*, s hospodárskym ústavom. *Balatonfüred*, chýrne kúpele.

5. *Šomodská st.* (Somogy m.), st. m. *Kaposvár*, *Szigetvár*, pamätne hrdinskou smrťou Mikuláša Zrinyiho.

6. *Baraňanská st.* (Baranya m.), st. m. *Pécs*. — *Mohács*, pamätný osudnou porážkou Uhrov skrze Turkov r. 1526. Vtedy zahynul tam i kráľ Lajos II.

7. *Tolňanská st.* (Tolna m.), st. m. *Szegszárd*, dorába chýrne červené víno.

8. *Fehérvárska st.* (Fehér m.), st. m. *Székesfehérvár*. Tu kedysi korunovávali a pochovávali uhorských kráľov.

9. *Vesprimská st.* (Veszprém m.), st. m. *Veszprém*. *Pápa*, má chýrne vyššie kalvinské školy. *Herend*, s fabrikou na porcelán.

10. *Komárňanská st.* (Komárom m.), st. m. *Komárom* s dosiaľ nedobytnou pevnosťou. V *Bábolne* a *Kisbéri* sú chýrne krajinské koniarne.

11. *Rábska st.* (Győr m.), st. m. *Győr*.

c) *Predtiské okolie* = *Tiszáninneni kerület*.

Rozprestiera sa po pravom brehu Tisy až po riekú Zagyvu. Jeho územím tečú rieky Bodrog, Hernád, Poprád a Rima (Rimava). Podnebie má mierné, — pôdu v južných stoliciach úrodnú. Vo vrchoch má početné bané na železo, meď ba i na zlato a striebro. Tu kopú aj drahokamy, opále zvané. Obyvatelia horných strán sú Slováci, Nemci, Rusíni, Rumuni, na dolných stranách ale Maďari. Podeľené je na 10 stolic.

1. *Jás-Velko-Kún-Solnokská st.* (Jász-Nagy-Kún-Szolnok m.), st. m. *Szolnok*, s veľkými soľnými skladmi a drevokupectvom.

2. *Hevešská* st. (Heves m.), st. m. *Eger* (Jáger), pamätné hrdinskou obranou svojho hradu pod vodcom Štefanom Dobó. Má chýrné červené vina. V okolí *Hatvanu* dochovávajú najlepšie dyne.

3. *Boršodská* st. (Borsod m.), st. m. *Miskolcz*. V blízkosti je pustatina *Muhi*, pamätná na nej svedenou nešťastnou bitkou Uhrov s Tatarmi. *Diósgyőr* s hámrami na železo a s papierňou.

4. *Gemerská* st. (Gömör m.), st. m. *Rimaszombat*. *Rozsnyó* s ev. školami; *Dobšina*, s ľadovou jaskyňou. Dedina *Agtelek* s kvapalcovou jaskyňou *Baradla* zvanou.

5. *Spišská* st. (Szepes m.), st. m. *Löcse*. *Késmárk* s ev. gymnázium; *Igló*, baňské mesto. *Tátrafüred*, chýrne kúpele,

6. *Šarišská* st. (Sáros m.), st. m. *Eperjes*. *Sóvár*, kde zo slanej vody soľ vo veľkom vyvávajú.

7. *Abaujtorňanská* st. (Abauj-Torna m.), st. m. *Kassa* (Košcie) najkrajšie mesto Horňo-Uhorska.

8. *Zemplinská* st. (Zemplén m.), st. m. *Sátoralja-Ujhely*. *Sárospatak*, má chýrne reformatské gymnázium. *Tokaj*, *Tarcal*, *Mád* v okolí tokajských vrchov, na ktorých sa svetochýrni vino rodi.

9. *Ungská* st. (Ung m.), st. m. *Ungvár*.

10. *Beregská* st. (Bereg m.), st. m. *Beregszász*. *Munkács* s pamätným starobylým hradom.

d) *Zatisské okolie* = *Tiszántúli kerület*.

Zaujima celý priestor Veľkej Dolnej zeme východne od Tisy. Zvlažujú ho rieky Samos, Körös, Maros, Béga a Temeš. Pôda je zvlášte v južných stoliciach požehnané úrodná. Obyvateľstvo je veľmi miešané, ale prevažne maďarské. Mimo Maďarov bývajú tu Rumuni, Rusini, Slováci a Nemci. Má 14 stolic.

1. *Marmarošská* st. (Máramaros m.), st. m. *Máramarossziget*, kde sú hlavné solné sklady. *Rónaszék*, *Suhatag*, *Szlatina* majú bohaté solné bane.

2. *Ugočská* st. (Ugocsa m.), st. m. *Nagy-Szöllös*.

3. *Satmárska* st. (Szatmár m.), st. m. *Nagykároly*.
Nagybánya a *Felsőbánya* s baňami na zlato a striebro.

4. *Sabolčská* st. (Szabolcs m.), st. m. *Nyiregyháza*,
Nagykálló zámožné mesto.

5. *Hajdúšska* st. (Hajdú m.), st. m. *Debreczen* veľké,
čieromaďarské mesto s kalvinskou akademiou. V jeho
chotári leží najväčšia pustatina krajiny *Hortobágy*.

6. *Siládška* st. (Szilágy m.), st. m. *Zilah*.

7. *Biharská* st. (Bihar m.), st. m. *Nagy-Várad*.
V blízkosti mesta sú liečivé teplice. *Rézbánya* s baňami
na zlato, striebro, meď a olovo.

8. *Békéšska* st. (Békés m.), st. m. *Gyula* s chýr-
nymi trhmi na statok. *Békéscsaba*, má okolo 40.000 obyv.
Miestna ev. cirkev je najľudnatejšia v krajine. Má vyššie
gymnázium a do 50 ľudových škôl. *Békés*, *Szarvas*, *Oros-
háza*, *Tót-Komlós*, *Mezőberény*, *Szeghalom* sú ľudnaté
zámožné obce.

9. *Čongrádska* st. (Csongrád m.), st. m. *Szentes*.
Hlavné mesto je však *Szeged* s vyše 100.000 obyvateľmi.
Hódmezővásárhely s rozsiahlym veľmi úrodným chotárom.

10. *Čanádska* st. (Csanád m.), st. m. *Makó*. *Nagy-
lak* ľudnatá osada. *Mezőhegyes* s krajinskou koniarňou
a cukrovarom.

11. *Aradská* st. (Arad m.), st. m. *Arad* kupecké
mesto, s pevnosťou na brehu Maroše. *Világos*, osada,
pamätná osúdnym zložením zbrane uhorského vojska do
rúk Rusov r. 1849.

12. *Temešská* st. (Temes m.), st. m. *Temesvár*, veľmi
pekné mesto s vojenskou pevnosťou. *Versecz*, *Fehértemp-
lom*, úhládné mestá. *Búziás*, chýrne železnaté kúpele.

13. *Torontálska* st. (Torontál m.) st. m. *Nagy-
becskerek*. *Nagykikinda* a *Pancsova*, kde sa pestovanie
hodvabníkov a pradenie hodvábú vo veľkom prevádza.

14. *Krašó-Söreňská* st. (Krassó-Szörény m.), st. m.
Lugos. *Oravica*, *Dognácska*, *Anina* s baňami na železo
a kamenné uhlie. *Mehádia*, s povestnými teplicami.

e) *Sedmohradské okolie = Királyhágóntúli kerület.*

Zaujima celú juhovýchodnú časť krajiny, a je kolodkola pohorím juhovýchodných Karpátov obkľúčené. Površie je všade vrchovaté, pôda ale úrodná. Vo vrchoch má veľmi bohaté bane na zlato, soľ a kamenné uhlie. Pretekajú ho rieky Szamos, Maros a Olt. Obyvatelia sú Rumuni, Maďari a Nemci. Žijia sa hlavne stadochovom, ale i roľníctvom a vinárstvom. Nemci zaoberajú sa najviac kupectvom. Podelené je na 15 stolíc.

1. *Solnok-Dobokská st.* (Szolnok-Doboka m.) st. m. *Dés, Désakna* so solnými baňami.

2. *Koložská st.* (Kolozs m.), st. m. *Kolozsvár*, s uni-versitou. Tu narodil sa kráľ Matiaš.

3. *Besterce-Nasódská st.* (Besztercze-Naszód m.), st. m. *Besztercze*.

4. *Číkská st.* (Csik m.), st. m. *Csikszereda. Tusnád* má krásne kúpele.

5. *Udvarhelská st.* (Udvarhely m.), st. m. *Székely-udvarhely*.

6. *Maroš-Tordanská st.* (Maros-Torda m.), st. m. *Maros-Vásárhely*.

7. *Torda-Araňóšská st.* (Torda-Aranyos m.), st. m. *Torda*, s bohatými solnými baňami.

8. *Alsó-Fehérská st.* (Alsó-Fehér m.), st. m. *Nagy-enyed. Gyulafehérvár* s pevnosťou. *Verespatak, Abrud-bánya, Zalatna* s baňami na zlato.

9. *Huňadská st.* (Hunyad m.), st. m. *Déva. Vajdahunyad* s rodinným zámkom slavných Huňadovcov. *Petrozsény* má bohaté kamenouhelné bane.

10. *Sebenská st.* (Szeben m.) st. m. *Nagyszeben*, st. kupecké mesto.

11. *Kiskükülská st.* (Kis-Küküllő m.), st. m. *Dicső-szentmárton*.

12. *Nagykükülská st.* (Nagy-Küküllő m.), st. m. *Segesvár*.

13. *Fogarasská st.* (Fogaras m.), st. m. *Fogaras*.

14. *Brašovská st.* (Brassó m.), st. m. *Brassó naj-*

krajšie a najľudnatejšie mesto okolia. Ma mnohé fabriky a vedie rozsiahly obchod so susednou Romaniou.

15. *Háromszéki* st. (Háromszék m.), st. m. *Sepsiszentgyörgy*.

2. Horvatsko-Slavonsko.

(Horvát-Szlavonország.)

Horvatsko-Slavonsko pozostáva z *Horvatska*, *Slavónie* a niekdajšej *Vojenskej Hranice*. Obyvatelia sú: Horvati, Srbi a z malej časti Taliani. Pôda je úrodná; ovocinárstvo výdatné. Podelené je na 8 stolic.

1. *Lika-Krbavská* st. (Lika-Krbava m.) st. m. *Gospič*.

2. *Modruš-Fiumanská* st. (Modrus-Fiume vm.), st. m. *Ogulin*.

3. *Záhrebská* st. (Zágráb vm.). Stoličné a spolu hlavné mesto Horvatsko-Slavonska je *Zágráb* (Zagreb). Tu je sídlo horvatského bána, a tu zasedá i horvatský zemský snem.

4. *Varaždinská* st. (Varasd vm.), st. m. *Varasdin*.

5. *Belovarská* st. (Belovár-Kőrös vm.), st. m. *Belovár*.

6. *Požegská* st. (Pozsega vm.), st. m. *Pozsega*.

7. *Verovitiská* st. (Verőcze vm.), st. m. *Eszék* s vojenskou pevnosťou. *Diakovár* s nádherným katedrál'ným chrámom.

8. *Sriemská* stolica (Szerém vm.), st. m. *Vukovár*. *Pétervárad* pri Dunaji; *Zimony*, veľké kupecké mesto pri rieke Sáve.

Horvatsko-Slavonsko spravuje kráľom vymenovaný horvatský *bán* pomocou snemu. Tento snem vysielal istý počet vyslancov i do uhorského krajinského snemu, aby sa tam o spoločných záležitostiach celej krajiny spolu radili.

3. Uhorské Prímorie.

(Magyar tengerpart.)

Ležiac pri Adriatickom mori, má stále rovné, prijemné teplé klima. Hlavné mesto je *Fiume* s morským kupeckým prístavom, a početnými fabrikami. Spolu s okolím stojí pod správou zvláštného vládneho miestodržiteľa. Obyvatelia sú Horvati, Taliani a ta sa pristehovavší Maďari.

II. Rakúske Cisárstvo.

(Osztrák császárság.)

Površie je zväčša vrchovaté. Pôda v dolinách a menších rovinách je úrodná. Prírodné hranice: na severe České Pohorie a horný tok Visly; na východe rieky Morva, Lajta; na severovýchode Karpáty; na juhu pohorie Alpoj a Adriatické more

Hlavná rieka je *Dunaj*. Iné väčšie rieky sú: *Inn*, *Odra*, *Elba*, *Moldava*, *Visla* (Visztula) a *Dniester*. Najväčšie jazerá: *Bodenské* v Tyrolsku a *Gmundenské* v Hornom Rakúsku. Obyvateľov má 26 millionov, ktorí sú Nemci, Slovania, Taliani a Rumuni. Pozostáva z nasledujúcich zemi:

1. *Dolné Rakúsko* (Alsó-Ausztria). Hlavné mesto je *Viedeň* (Bécs), ktoré je spolu sídelným mestom celej riše, má vyše poldruha milliona obyvateľov. Náš kráľ, ktorý je spolu i cisárom Rakúska, má tu svoje stáله bývanie. Viedeň je sídlom rakúskej i rišskej vlády; tu zasedá i rakúsky rišsky snem. Má vsetky len možné vedecké ústavy, mnoho nádherných budov, medzi ktorými vyniká zvlášte velikánský krásny cisársky palác *Burg* menovaný. V blízkosti mesta je utešený cisársky letohrad *Schönbrunn*. Viedeňský sväto-Štefanský kostol

má najvyššiu vežu v celej riši. *Viedeňské Nové-Mesto* (Bécsujhely). má vojenskú akademiú.

2. *Horné Rakúsko* (Felső-Ausztria). Hl. m. *Linc. Ischl* s kúpeľmi.

3. *Solnohradsko* (Salzburg). Hl. m. *Salzburg* v jehož okolí sa mnoho soli dobýva. *Gastein* sú povestné kúpele.

3. *Štyrsko* (Stájerország) Hl. m. *Grác* s universitou. V Štyrsku je železnický priemysel veľmi vyvinutý; štyrská oceľ je svetochýrna.

5. *Tyrolsko* je zo všetkých rakúskych krajín najvrchovatejšie. Má dobré pastviny, dachováva mnoho krásneho rožného statku a vyrába znamenitý syr. Hl. m. *Insbruck*.

6. *Korutánsko* (Karinthia). Hl. m. *Klagenfurt*.

7. *Krajinsko* (Krajna). Hl. m. *Laibach*. Pri osade *Cirknica* je jazero, ktorého voda sa na jar pod zem trati, a len v jaseňi sa znovu zjavuje. V lete upotrebujú dno jazera na pastvu a oráčiny.

8. *Pomorie* (Partvidék, Isztria). Hl. m. *Trieszt* na brehu adriatického mora s prístavom.

9. *Dalmatsko* (Dalmátország). Dľa práva patrilo by k Uhorsku, stojí však pod správou Rakúska. Hl. m. *Zára*.

10. *Česko, Čechy* (Csehország). Hl. m. *Praha* (Prága) pri rieke Moldave, je po Viedni najkrajšie a najpamätnejšie mesto Rakúska. Praha bývala kedysi sídlom českých kráľov; má vysoké školy, na ktorých i slávny Ján Hus učieval, a mnoho starobyľých budov a palácov. Priemysel a obchod sú kvetúce. V Čechách zasluhujú zpomenuť *Karlove Vary* (Karlsbad), svetochýrne to teplice s najhorúcejšou liečivou vodou v Európe.

11. *Morava* (Morvaország). Hl. m. *Brno* (Brün) s chýrnymi fabrikami na súkno. *Olomúc* (Olmütz) spevnosťou.

12. *Sliezko* (Szilázia). Má veľmi vyvinutý priemysel, zvlášte tkáčsky, a výborné kamenné uhlie. Hl. m. *Opava* (Troppau). *Tešín* (Tessen), rodisko Juraja Tranovského.

13. *Halič* (Galíczia). Hl. m. *Lvov* (Lemberg). *Kra-kov*, so starobyľým kráľovským hradom. *Vielička* so svetochýrnymi solnými baňami.

14. *Bukovina*. Hl. m. *Černovice*.

K Rakúsko-Uhorskej ríši pripojené sú i krajinky *Bosna a Hercegovina*. Obyvatelia sú Slovania srbi grécko-katolíci; sú však medzi nimi i mahomedáni a r. katolíci.

Hlavné mesto Bosny je *Sarajevo*; hl. mesto Hercegoviny je *Mostar*.

III. Ostatné krajiny Európy sú.

1. *Čierna Hora* (Montenegro). Hl. m. *Cetinje*.
2. *Srbsko* (Szerbia). Hl. m. *Belgrád*.
3. *Románia*. Hl. m. *Bukarešť*.
4. *Bulharsko a Východná Rumélie* (Bulgária és Kelet-Rumélie). Hl. mestá *Sofia* a *Plovdivo* (Filippopol).
5. *Turecko* (Törökország). Hl. m. *Carihrad* (Konstantinopol) sídlo tureckého sultána; *Drinopol* v ktorého okolí sa drahý ražový olej dorába. *Saloniki*, veľké mesto pri morskej zátok.
6. *Grécko* (Görögország). Hl. m. *Atény*.
Všetky tieto krajiny ležia na takzvanom *balkánskom* polostrove.
7. *Itália* (Olaszország). Hl. m. *Rím* (Róma). K *Itálii* patria i ostrovy *Sicília*. Hl. m. *Palermo* a *Sardinia*. Hl. m. *Cagliari*.
8. *Švajciarsko* (Svájc). Hl. m. *Bern*.
9. *Španielsko* (Spanyolország). Hl. m. *Madrid*.
10. *Portugalsko* (Portugália). Hl. m. *Lisabon*.
11. *Francúzsko* (Franciaország). Hl. m. *Paríž*, má okolo 3 mill. obyvateľov. Ku Francii patri aj ostrov *Korsika*, s hl. m. *Ajaccio*.
12. *Nemecko* (Németország). Hl. m. *Berlin*, má 2 mill. obyvateľov. Významnejšie mestá sú ešte: *Leipzig*, *Drezda*, *Frankfurt*, *München*. Mesto *Vittenberg* je pamätné pre nás tým, že tam započal Luther dielo reformácie.
13. *Belgicko* (Belgium). Hl. m. *Brüssel*.
14. *Hollandia* (Holland). Hl. m. *Amsterdam*.
15. *Dánsko* (Dánia), leží na *Jütlandskom* polostrove. Hl. m. *Kopenhagen*. K Dánsku patri aj ostrov *Izland*.

16. *Anglia* ináč *Velká Britania*, leží na dvoch ostrovoch a složená je z troch kráľovstiev: Anglie, Škotska a Irska. Hl. m. *London*, najľudnatejšie mesto celej zeme; má okolo 7 millionov obyvateľov. V Škotsku je hlavné mesto *Edinburg*, v Irsku *Dublin*. V priemysle a obchode prevyšuje *Anglia* všetky iné krajiny.

17. *Švédsko* (Svédország). Hl. m. *Stokholm*.

18. *Norsko* (Norvégia). Hl. m. *Christiania*.

18. *Rusko* (Orosország), najväčšia krajina Európy. Hl. m. *Petrohrad* (Pétervár), cárske sídlo pri ústí rieky *Nevy*, má temer 1 million obyvateľov. *Moskva*, starobylé korunovačné mesto. *Varšava*, hlavné mesto Rusko-Polska; *Odessa*, obchodné prístavné mesto pri Čiernom mori. — *Sebastopol*, mesto a pevnosť na *krímskom* polostrove.

B) Asia.

Asia je najväčšia časťka zeme. Jej rozsiahlosť obnáša 46 millionov □ kilometrov. Počet obyvateľstva je temer 900 millionov. Títo patria k plemenám: kaukazskému, mongólskému a malajskému. Dľa náboženstva sú: kresťania, mohamedáni, pohanovia a židia.

Hranice: na severe *L'adové more* (Jegestenger); na východe *Tiché veľmore* (Csendes oceán); na juhu *Indické veľmore* a *Červené more* (Verestenger); na západe *Europa*.

Hlavné pohoria: *Ural*, *Kaukaz*, *Himalaja*, *Altai*.

Väčšie rieky: *Ob*, *Jenisei*, *Lena*, *Ganges*, *Indus*, *Eufkrat*, *Tigris*, *Amur* a pre nás zvlášte pamätný *Jordan*.

Jazerá: *Kašpické*, *Bajkalské* jazerá a *Mrtvé more* (Holt tenger).

Väčšie ostrovy: *Java*, *Sumatra*, *Ceylon*, *Borneo*, *Filippiny* a *Japanské ostrovy*.

Podnebie je na juhu horúce, v prostriedku mierne, na severe veľmi studené.

Najznamenitejšie plodiny krem obilia a rýže sú: káva, čaj, cukrová trst, fiky, palmy, datle, rozličné korenie atď. Zo živočíšstva — krem rožného statku: kone,

soby, veľblúdy, ovce, a z divých: lvy, tygry, hyeny, sloni, nosorožci, opice; na severe: soboli, lišky, kuny, medvedi a vlky. Z obojživelníkov: krokodili a veľké jedovaté hady. V mori nachodí sa množstvo drahocenných perál a koralov.

Krajiny.

1. *Asiatské Rusko*, ktorého väčšia severná časť zovie sa *Sibiria*. Vyznačnejšie mestá sú: *Tobolsk*, *Irkutsk*, *Samarkand*. Polostrov *Kamčatka* s hl. m. *Petropavlovsk*.

2. *Asiatické Turecko*, pozostávajúce z *Malej-Asie*, *Arménie*, *Mezopotamie*, *Syrie* a *Palestíny*. Znamenitejšie mestá: *Smyrna*, *Damašek* a *Jeruzalem*.

3. *Arábia*, hl. m. *Mekka*, *Medina*. Tú sú i vrchy *Sinai* a *Horeb*.

4. *Persia* ináče *Iran*; *Afghanistan* a *Beludžistan*. Hl. mestá: *Teheran*, *Kabul*, *Kelat*.

5. *Východná India* (Kelet-India), hl. mestá: *Kalkutta*, *Bombay*.

6. *Čína* (Kytaj), hl. m. *Peking*, *Kanton*. Čína je najľudnatejšia ríša celej zeme, majúca vyše 400 millionov obyvateľov.

7. *Japan*, pozostáva z viac väčších a menších ostrovov v Tichom velmori. Hl. m. *Jedo*.

C) Afrika.

Afrika je najhorúcejšia čiastka zeme. Jej rozsiahlosť: 30 millionov □ kilometrov. *Obyvateľstva* má asi 200 millionov, ktoré je zväčša plemena čierneho (černosi, murini), potom kaukazského (Arabi) a malajského. Obyvatelia sú z najväčšej časti pohania, a len malá časť z nich sú mohamedáni, kresťania a židia.

Hranice: na sever: *Stredozemné more* a *Suezský kanál*; na východ *Indické velmore*; na západ *Atlantický oceán*.

Hlavné pohoria: *Atlas, Kong a Abessinské vrchy*.
Najväčší ostrov: *Madagaskar*.

Hlavné rieky: *Nil, Kongo, Niger, Zambesi*. Jazerá: *Njansa, Tanganika a Tšad*. V prostrednej Afrike leži najväčšia na svete púšť *Sahara*.

Povetnosť Afriky delí sa od našej tým, že sú tam len takrečeno dve čiastky roka; totižto celkom suché leto bez dažďa, a čas zimy, keď za celé mesiace temer neprestajne dažď prší. Zvieratá a rastliny sú väčšie a krajšie než v miernom podnebí. Z užitočných *rastlín* zasluhujú spomenúť: obilie a strukoviny, datle, káva, bavlna, cukrová trst, fiky, olivy a palmy; zo *živočíchov*: sloni, nosorožce, levi, tygri, hyeni, veľblúdi, žirafi a vodách hrochy a krokodili. V Afrike žije najväčší na svete vták *pštros*.

Krajiny.

1. *Egypt a Nubia*. Hl. mestá: *Kairo a Alexandria*.
Čez Egypt tečúca rieka Nil, každoročne v istý čas sa rozvodniac — zaplavuje a zúrodňuje egyptské polia.

2. *Abessinia*. 3. *Tunis*. 4. *Tripolis* 5. *Alžír*. 6. *Marokko*. 7. *Senegambia*. 8. *Kongo*. 9. *Guinea*. 10. *Kapsko*.

D) *Amerika.*

Amerika delí sa na dve hlavné časti; a sice: na *Severnú* a na *Južnú Ameriku*. Obe tieto časti majú podobu veľkých polostrovov, ktoré sú zemskou úžinou *Panamou* spojené. Ameriku objavil pred 400 r. 1492 *Krištof Kolumbus*.

Hranice: Na sever *Severné ladomorie*; na východ *Atlantické veľmore*; na západ *Tiché veľmore*.

Rozsiahlosť: 40 millionov □ kilometrov. Počet *obyvateľov* je asi 100 millionov, ktorí sú hlavne domorodí, potom negrovia a veľiká časť europejských prisťahovalcov. Obyvatelia sú temer všetci krestania; len *Esquymovia* na *Grönlande* a *Indiani* sú ešte zväčša pohania.

Ostrovny: *Nový Fundland*, *Západná India*, pozostávajúca z ostrovov: *Kuba*, *Hayti*, *Jamaika*, *San-Domingo* atd.; potom *Falkland* a skupenina ostrovov *Ohnivá Zem* menovaných.

Pohorie: *Kordillery*, ktoré sú najdlhším pohorím našej zeme.

Rieky: *Marañon* čiže rieka *Amazonská*, najväčšia to rieka na zemi; *Missisipi* a *La-Plata*.

Jazerá: Najväčšie sú *Kanadské*, medzi nimi zvlášte *Horné jazero*, *Michigan* a *Huron*, *Erie* a *Ontario*.

Krajiny.

V severnej Amerike:

1. *Grönland* v Severnom ľadovom mori; patrí Dánsku.
2. *Anglické osady*. Hl. m. *Quebek* (Kvibök).
3. *Spojené Americké štáty*. Hl. m. *New-York*, vyše 2 mill. obyv.; *Vašington*, *Chicago* (Šikago), *Philadelphia*, veľké významné mestá.

4. *Mexiko*, kam patri na zlato bohatá *Kalifornia*.

5. *Honduras*. 6. *Guatemala*. 7. *San-Salvador*. 8. *Nikaragua*.

6. *Západná India* pozostáva z viac veľmi úrodných ostrovov. Také sú: *Kuba*, *Hayti*, *Jamaika*, *San-Domingo* a iné.

V južnej Amerike:

1. *Venezuela*. 2. *Brazília*. 3. *Peru*. 4. *Chile*. 5. *Gujana*. 6. *Argentína*. 7. *Paraguay*. 8. *Uruguay*. 9. *Bolivia*. 10. *Ecuador*. 11. *Patagonia*.

Amerika má podnebie tak ako Európa: studené, mierne a horúce. Ležiac medzi dvoma veľmorami, má vlhké povetie, a následkom toho veľmi bujné rastlinstvo. Bohatá je na obilie všetkých druhov; pestuje bavlnu, kávu, indigo, cukrovník, dohán najlepšej akovosti. Dochováva ochromné množstvo statku a koní. Z prebohatých nescielných ložísk dobýva všetky možné kovy počnúc od zlata až po železo. — Na kamenné uhlie je bohatšia, než všetky ostatné krajiny našej zeme. Priemysel má až po najvyšší stupeň vyvinutý.

E) Austrália.

Austrália pozostáva z početných ostrovov v Tichom veľmori. Najväčší z nich je takovaná *Austrálska pevnina* s hl. mestom *Sidney*. Menšie sú: *Nový Seeland*, *Nová Guinea*, *Tasmánia*. *Severný a Južný ostrov*. Obyvatelia sú z čiastky evropejskí vystahovalci, vo veľkej väčšine ale domorodí poločernosi čiže malajci, medzi ktorými nájdu sa ešte i ludožrúti. Je ich všetkých asi 5 millionov.

Podnebie je zväčša horúce a povetnosť asi ako v Afrike. Na plodiny je dost chudobná. Má však bohaté bane na zlato a meď. Dochováva mnoho koní.

Obyvateľstvo našej zeme deli sa na päť hlavných plemien, ktoré sa zvlášte farbou kože rozoznávajú. Také sú:

1. Plemä *kaukazské* s bielou kožou; hlavné bydlisko: Európa.
2. Plemä *mongolské* so žltou kožou; bydlisko: Asia.
3. Plemä *murinské* čiernej kože; bydlisko: Afrika.
4. Plemä *indiánské* medenej farby; bydl.: Amerika.
5. Plemä *malajské* tmavej farby; bydlisko: Austrália a Južná Asia.

Počet ľudstva na celej zemi udáva sa na 1500 millionov.

Vlasť uhorská = Magyar haza.

*Medzi všemi krajinami zeme
Vlasť uhorská najviac sa mi páči.
Hory, doly sú v nej utešené, —
Jej plodiny ľud stroviť nestačí.
Hoj, má ona striebra, zlata bane,
V nebetyčných Tatrách neprebrané;
Má kvetíce nivy, líky, paše,
Stádodojné po holach salaše.*

*Hôr poklady a ovocné sady,
Skla, železa huty, dreva sklady,
Mramoru lomnice, soli pokladnice,
Liečivých vôd stoky a plavné potoky
Na Horňakoch!*

*A roviny klasom požehnané,
Mliekom a mädom tekúce tane,
Dyňoplodné, rozkošné zahrady
Neprirovnatelné vinohrady,
A na pustách bujne čriedy stáda
A pri nich pastierov chasa mladá, —
Plavné rieky s korábami
Spojujúce ju s morami.*

Na Dolňakoch!

*Ale čo mi najmilšou ju činí,
Je to, že som i ja synom tej krajiny,
Že ma tu mať moja porodila,
Čo ma prvá milovať učila,
Keď v náručí svojom ma nosila,
Mliekom lásky materskej pojila.
Medzi všetmi krajinami zeme,
Vlast uhorská najviac sa mi páči;
Sväzky ma k nej viažu prirodzené, —
Neháňte ju, drží posmevači!*

K otčine.

*Svätým citom horím ku tebe otčina!
V tebe sa mi láska zjavila matkina.
V tebe sa mi slovo materské ozvalo,
A na slovo matky srdce splápolalo.
V tebe som si našiel hravých vrstovníkov,
V tebe pomoc Božiu, spolubojovníkov.
Čo že ti dať za to, milená otčina,
Že si tak žehnala verne svojho syna?
Prijmi na závdavok poklad duše mojej:
Láskou vrelé srdce, čo mám z lásky tvojej.*

VII.

S I L O Z P Y T.

---

1. Telesá. Úkazy.

Všetko, čo v prírode očuť, t. j. vidieť, omakať a ocítiť možno, a vôbec všetko, čo isté miesto a priestor zaujíma, — menuje sa *teleso*. Pri telesách v prírode pozorujeme ustavičné rozličné premeny; na pr. *gula letí*, kameň padá, voda mrzne, sneh padá, oheň horí, bliska sa atď. Tieto premeny volajú sa *zjavy* alebo *úkazy* prírody.

Každý úkaz má svoju nám nie vždy známu príčinu. Sám p. Boh ustanovil prírode zákony, dľa ktorých sa v nej také premeny dejú. Tě zákony menujeme *zákony prírody*. — Prečo a ako sa tě úkazy dejú, to snaží sa objaviť a vyskúmať veda, takzvaná *fyzika* čiže *silozpyt*.

---

2. Rozoznávanie telies.

Rozoznávame telesá: *pevné*, *kapalnotekuté* a *plynné* (povetrovité).

Každé teleso složené je z častok. Tě telesá, ktorých častky sa tak spolu držia, že len silou rozdeliť sa dajú, menujú sa *pevné* telesá. Také sú na pr. skala, drevo, železo, sklo atď. — Tě telesá, ktorých častky sa ľahko rozchodia, tedy buďto kvapkajú alebo tečú, menujú sa *kapalnotekuté* telesá, ku pr. voda, olej. — Telesá, ktorých častočky sa tak slabo spolu držia, že sa takrečeno samy

rozchádzajú, a my sa v nich bez prekážky pohybovať môžeme, menujú sa *plynné telesá*. Také sú ku pr. povetrie, para, dym.

Všeobecné *vlastnosti* telies sú :

1. *Priestrannosť*, ktorá záleží v tom, že každé teleso zaujíma istý priestor čiže miesto, má tedy istú dĺžku, šírku a hrúbku.

2. *Nepreniknuteľnosť*, následkom ktorej na tom mieste, kde sa niektoré teleso už nachodí, v ten istý čas iné teleso byť nemôže. *Priklad*: Keď do pohára vodou celkom naplneného vstrčíš lyžicu alebo pustiš doňho skalku — voda z pohára hneď pretečie, t. j. odstúpiť musí sa tolká časť vody, koľký priestor v nej lyžica zaujala. Položíš-li si na dľaň knihu, — v ten istý čas na tú istú dľaň jablko položiť nemôžeš.

3. *Dierkavosť presiakavosť*, dľa ktorej vlastnosti premnohé telesá majú buď väčšie alebo menšie dierocky, do ktorých iné teleso vniknúť môže. *Priklad*: Olej, mäd, masť preniknú, presiaknu drevené nádoby, remeň, súkno, papier; voda vniká snadno do morskej huby (špongie), do uhlia, — zvlhčuje múry atď.

4. *Rozdeliteľnosť*, dľa ktorej sa telesá krájaním, pilením, bitím rozkúskovať, teda rozdeliť dajú, ba niektoré i vplyvom vlhkosti na čiastočky sa rozpadávajú.

5. *Stahovačnosť a roztahovačnosť* záležia v tom, že objem telies následkom tlaku alebo zimy sa umenšuje, teplotou sa ale zväčšuje.

6. *Sotrvačnosť*, ktorá záleží v tom, že žiadno teleso svoj stav samo od seba nepremeni. Tak kameň na zemi nepohne sa s miesta sám, ani lopta nepohla by sa sama, keby ju chlapec z ruky nevyhodil. A vyhodенý kameň alebo guľa letely by neprestajne, keby povetrie cez ktoré letia, ich beh nemiernilo a konečne nepristavilo. Keď chceme, aby sa koleso krútilo, musíme ho rozohnať t. j. do pohybu priviesť, — akonáhle pristavíme však pohybujúcu ho silu, — ono zastane, lebo sa samo od seba krútiť nemôže.

Tarcha je tá vlastnosť každého telesa, ktorou sa ono k zemi priblížiť snaží.

3. Ťarcha. Váha telies.

Keď si položíme na dľaň gulku, pocítíme, že nám ruku *tlačí*. Vidíme tiež, že vozné koleso vytlačí do zeme kolaj; vidíme, že idúc po blate, piesku alebo sňahu, zanechávame po sebe stopy. Z tohto môžeme sa presvedčiť, že *každé* teleso tlačí svoju podložku, t. j. to teleso, ktoré je pod ním, na ktorom tedy leží.

Tento tlak volá sa *váhou* alebo *ťarchou* telesa. Váhu ťarchy meráme t. j. vážime mierami aké sú: kilogram, dekagram atď. Príčinou tlaku je príťažlivá sila. našej zeme.

---

4. Príťažlivá sila zeme.

Keď pustím z ruky gulku, kameň alebo akékoľvek iné teleso, vidím, že ono padne na zem. Ovocie so stromu, kvapky so strechy, do hora vyhodená lopta, guľa, hoc ako do vysoka vystrelená. — všetko to padá na zem. Prečo? preto, že zem všetky telesá k sebe *príťahuje*. Polož gulku na celkom rovný stôl, ona zostane tam pokojne ležať. Nadvihni ale kraj stola: gulka skotúla sa hneď a padne k zemi. A to preto, že ju zem k sebe *príťahuje*. Príťahovala ju sice už i skôr, kým totižto na stole pokojne ležala, len že sa vtedy gulka pre stôl k zemi *priblížiť* nemohla. — Túto príťažlivú silu našej zeme voláme *tiažou* zeme.

---

5. Smer tiaže. — Smer kolmý.

Uviaž na jeden koniec nitky olovenú gulku, druhý koniec ale chyť medzi prsty a zdvihni ho do hora. Nitka vystre sa hneď v tom smere, v ktorom zem na nej *priviazanú* gulku k sebe *príťahuje*, totižto v smere *kolmom*.

Pod kolmým rozumieme ten smer, v ktorom niektorý predmet ani na pravo, ani na lavo nie je uhnúty, ale rovno padá, stojí alebo visi. Takúto na nitke visiacu olovenú gulku potrebujú murári pri stavani múrov. Je to známa murárska *závaš* čiže *olovnica*.

---

6. Smer vodorovný, — naklonený.

Smer vodorovný vidíme tam, kde sa oba konce niektorého rovného predmetu v jednej rovnakej výške nachodia, — ako je na príklad povrch pokojne stojacej vody. Aby našiel a ustálil sa pri predmetoch smer vodorovný, k tomu upotrebuje sa *vážka* (uholnica). Uholnicu potrebujú zvlášte murári a kresári pri stavaní.

Smer *naklonený* čiže *šikmý* predstavíme si ľahko na doske o stenu opretej tak, že spodný jej koniec asi na krok od steny je vzdialený. — Po tak opretej doske pustená guľa nepoletí k zemi smerom kolmým, ale nakloneným čiže šikmým. — Hora naklonenou plochou o moc ľahšie dostaneme predmety do hora než smerom kolmým. Po úložistých schodoch ľahšie kráčame na hor, než po strmom rebríku.

---

7. K ý v a d l o.

Posotíme-li guľku olovnice, — keď je totiž jej nit vystretá, — guľka bude sa kolísať čiže kývať na pravo i na ľavo tak dlho, kým ju príťažlivá sila zeme nezastaví. Takto pohybujúca sa guľka, alebo akékoľvek závažie volá sa *kývadlo*. Jedno a to isté kývadlo pohybuje sa vždy jednakou rýchlosťou, lenže dlhšie kývadlo pohybuje sa pomalšie, kratšie kýva sa ale rýchlejšie. Pre takéto rovnočasné pohybovanie upotrebuje sa kývadlo k meraniu času, ako to vidíme pri stenových a vežových hodinách.

---

8. Rovnováha.

Keď položíme na koniec do hora vystretého prsta alebo paličky rovnohrubý línónár tak, žeby nespadol, — vtedy budú obe polovice línónára rovnako dlhé alebo ťažké, — vtedy bude línónár v *rovnováhe*. Potisneme-li ale vodorovne ležiaci línónár len máličko na pravo alebo

na lavo, hneď bude jedna jeho polovica dlhšia a ťažšia, — linonár sa preváži a spadne. Keď ale položíme na kratšiu časť linonára primerane ťažké teleso na pr. skalku, rovnováha nastúpi znovu. To miesto čiže bod, na ktorom teleso v rovnováhe stojí, je *ťažišťom* telesa. Jestli sa niektoré teleso vymkne z rovnováhy, preváži sa hneď. Nemá-li také teleso padnúť, musí sa niečim podopreť. Podvihne-li na pr. človek ľavú nohu, telo ihneď ztratí potrebnú rovnováhu. Kto chce tedy len na pravej nohe stáť, musí vrchné telo v pravo nahnúť, aby sa tak rovnováha vyrovnala. Podobne, kto nesie dáciu ťarchu v pravej ruke, musí vrchné telo na lavo nakloniť; keď nesie ťažší predmet v oboch rukách pred sebou, nahnúť treba sa mu nazad; keď kto stúpa po veľmi úzkej lavičke — udržuje sa v rovnováhe vystretými ramenami.

---

9. Sochor. Dvihadlo.

Keď linonár alebo drúk na jednom mieste niečim podopreme, máme hneď hotový *sochor* čiže dvihák, aký ku dvihaniu ťarchy potrebujeme. To miesto podopierky, kde sa linonár alebo drúk opiera, menuje sa *podporou*; po oboch stranách podpory ležiace časte sochora sú jeho *ramená*. Keď sú ramená sochora rovnako dlhé a ťažké, vtedy je to sochor *rovnoramenný*. Takýto sochor upotrebuje sa pri kupeckých vázkach s myšticzkami. Položíme-li na jednu myšticčku kilogram váhy, do druhej myšticčky položený tiež len jeden kilogram privedie obe do rovnováhy.

Nerovnoramenný sochor je vtedy, keď je nie v prostriedku dĺžky alebo váhy, ale na pr. len v tretine tejže na podporu položený. Aby taký sochor v rovnováhe zostal, musíme kratšiu jeho časť primeranou ťarchou obťažit, a tým ho do rovnováhy priviesť. To sa deje na príklad pri minciari. Tu presvedčíme sa ale i o tom, že malá ťarcha na dlhšej časti ramena preváži o moc väčšiu na kratšom ramene sa nachodiacu.

---

10. Jednoramenný sochor.

Jednoramenný sochor je ten, kde sa podpora na konci sochora nachodí. Keď chceme kameň, klát alebo iný ťažký predmet s miesta pohnúť, opreme koniec sochora pri samom predmete na zem, druhý koniec ale dvíhame rukou alebo plecom do hora. Tu zkusíme, že pomerne malou silou vládžeme zdvihnúť i veľkú ťarchu. Pri jednoramennom sochore má sa tedy vec tak, že čím ďalej je sila od podpory a čím bližšie k podpore je ťarcha, tým menej sily je treba vynaložiť. Ľudské rameno je tiež taký jednoramenný sochor.

---

11. Škripec. Hriadel.

K dvíhaniu ťarchy upotrebovávajú sa mimo sochorov i škripec a hriadle. Škripec pozostáva z kolečka žliebkom opatreného, ktoré kolečko sa okolo pevnej osky točí. Po žliebku ide šnúra alebo povraz. Na jednom konci povraza visí ťarcha, za druhý dlhší koniec sa ťahá. Keď sa ku škripcu ešte i pohyblivé kolečko pripraví, usporíme polovicu sily.

Hriadel alebo kolovrat pozostáva z valca, na konci s kolesom alebo klukou. Okolo valca okružca sa obyčajne povraz alebo retaz, na ktoré zavesuje sa ťarcha. Kolkoráz je priemer kolesa väčší než priemer valca, tolkoráz menšou silou dá sa valec krútiť. Hriadle možno vidieť upotrebené pri studňach, strojoch sečkoviciach, melidlách, hodinkách, krosnách a iných.

---

12. Voda a tekutiny vôbec.

Tiaž zeme priťahuje k sebe vodu a akékoľvek tekutiny práve tak, ako priťahuje všetky telesá vôbec. Preto voda liata z nádoby, a kvapky dažďové so strechy

vždy k zemi padajú. Voda tečie s vrchu na dol jarkami, potokami a riekami, a kde do zeme vsiaka, tam vsiaka smerom ku stredu zeme.

Menšie čiastky tekutín berú na seba podobu guľatú, t. j. tvoria kvapky; väčšie čiastky berú na seba vždy podobu tej nádoby, v ktorej sa nachodia, — čo najlepšie dá sa vidieť, keď voda v niektorej nádobe zamrzne.

Površie pokojnej stojacej vody je vždy rovné a hladké. Nakloň nádobu vodou naplnenú ako chceš na bok, površie vody v tejže nádobe bude predsa vodorovné. Tekutiny zadržia takúto vodorovnosť, i keď ich do spojitých nádob vlejeme. Preprav na príklad nádobu na bokoch dobre priliehajúcou a len na spodku máličko vykrojenou doštičkou; nalej do jednej pripravky vody, ona bude popod doštičku do druhej pripravky pretekať, kým v oboch pripravkách v rovnej výške nezastane. O tejto vlastnosti tekutín možno sa presvedčiť i pri polieváku (kropiaca krhla), podobne i pri studňach, ktoré z potokov alebo riek vodu dostávajú. V akom totižto pomere pribúda alebo ubúda vody v rieke, v takom pomere pribúda alebo ubúda jej i v studni.

---

13. Tlak tekutín.

Každá tekutina a tak i voda pôsobí tlak nielen na dol a boky ale i na hor, a preto, hoc je ináče ľahko deliteľná, — nesie každé teleso, ktoré je ľahšie než voda nim s miesta vytisnutá, na pr. suché drevo a jakékoľvek z neho zhotovené veci, menovite člny a lode. Preto nesie voda i zvieratá a ľudí, lebo telo zvierat a ľudí je v celku ľahšie než voda. Telesá ťažšie než voda, zanoria sa hlbšie do nej: celkom ťažké ale, na pr. kameň alebo železo — sadnú hneď až na dno.

---

14. Prilnavosť.

Vidíme, že medzi tekutinami a pevnými telesami pôsobí zvláštna priťahujúca sila, následkom ktorej tekutiny na pevné telesá ľnú, t. j. akoby lepia sa. Táto sila volá sa *prilnavosť*. Vstrč paličku do vody; keď ju vytiahneš, vidíš, že istá časť vody zostala na nej, t. j. že sa palička namočila. Z tej istej príčiny prilne tinta alebo farba na papier, na drevo a iné telesá.

---

15. Povetrie.

Povetrim menujeme tú jemnú, bezfarebnú, prieračnú hmotu, ktorá celú našu zem asi na 70 km. vysoko obťáča. Vieme, žeby sme bez dýchania žiť nemohli, na dýchanie treba nám je ale povetria. Povetrie nedá sa vidieť, ale len cítiť. Keď si fúkneme na dľaň, cítime, že sa jej čosi chladného dotklo. Tú chlad zapríčinilo povetrie. V slobodnom často vidíme, že hýbu sa konáriky stromov, byliny v poli; príčinu toho síce nevidíme, ale vieme, že té predmety pohybuje povetrie, ktoré vtedy voláme *vetrom*.

Povetrie pozostáva z dvoch podstatných čiastok plynmi (gázmi) menovaných. To sú *kyslík* a *dusík*. Kyslík je tá čiastka povetria, ktorá je k udržovaniu ohňa a života nevyhnutne potrebná. V samom dusíku ani nič nehori, ani v ňom nič žiť nemôže. V dusíku sa všetko zadusi. Čisté povetrie obsahuje v sebe jednu pätinu kyslíku a štyri pätiny dusíku.

Vdychovaním povetria do plúc trovi sa v ňom obsažený kyslík. Tak menovite v zatvorených miestnostiach, kde sa moc ľudí zdrúže, strovi sa kyslík veľmi skoro a zostáva tým viac dusíku, ktorý je zdraviu škodlivý a životu nebezpečný. Preto treba izby a školské svetlice často prevetrávať, aby sa tak povetrie kyslíkom znovu očerstvilo.

---

16. Pružnosť a tlak povetria.

Povetrie má tú vlastnosť, že čím väčšmi ho stlačíme, tým sa väčšou silou znovu rozťahnuť usiluje. Tá vlastnosť menuje sa *pružnosťou*. Povetrie je tedy pružné teleso. O tom sa snadno presvedčíme pri pukačke, s akou sa chlapi ihrávajú. Ramárikom stlačená spodná zapchávka vysotí vrchnú zapchávku takou silou, že táto s pukotom z cievky vyleti. Vysotila ju vlastne nie spodná zapchávka sama, ale ňou silno stlačené povetrie, ktoré sa znovu rozťahnuť snažilo.

Povetrie má i svoju ťarchu, ktorou tlačí na všetky strany, preto sa tá ťarcha volá *tlakom* povetria. Príklad toho máme pri koštúri (lopove). Keď ponoríme koštúr do vína a povetrie z neho do seba vtiahneme, tisne sa víno hore do koštúra. Prečo? Preto, že povetrie tlačí odhora na víno a tak tisne ho do cievky. Podobne má sa vec i pri ručnej striekačke a studni na pumpu. Tlak povetria pozorujeme i pri mechách. Keď kováč mechy rozťahne, t. j. roztvorí, povetrie tlakom svojím otvorí si na mechách pripravenú chlopňu a tisne sa dnu do mechov. Podobným spôsobom deje sa i dýchanie pri ľuďoch a živočichochoch.

---

17. O zvuku.

Viator, t. j. pohyb povetria nielen cítime, ale i počujeme ho vtedy, keď v pochybe svojom do predmetov, na pr. do strechy alebo stomu zavadí, a pri tom istý hukot t. j. *zvuk* vydáva. Keď udreme niečim na zvoniec alebo pohár, vtedy sa čiastočky týchto predmetov otrasú, spolu s nimi ale otrasie sa aj otáčajúce ich povetrie. Té otrasy dostanú sa nám do ucha, tak že ich počujeme. To je zvuk. Keď do tichej vody kameň hodíme, voda príde do pohybu a tvorí vlnové kruhy, ktoré čím dial sú slabšie, až konečne celkom zmiznú. Zvuk je tiež len také kruhové vlnenie sa povetria. Čím bližšie sme k predmetu, ktorý otrasy povetria zapríčinil, tým lepšie

ich počujeme; vzdialeným od predmetu znejú nám slabšie. Hrom z blízka zatrasie i oblokami, z diaľky počujeme ho slabšie. Tak je to i s hudbou, strelbou a všetkými inými zvukmi. — Silne natiiahnutá struna vydáva silnejší zvuk než struna slabo natiiahnutá. Silný úder zapríčini silnejší otras povetria, a tak tedy i mocnejší zvuk; pri slabom otrase slabý je i zvuk.

Zvukovlny pohybujú sa t. j. idú veľmi rýchle a sice za okamih 333 metrov.

Keď do rieky alebo jazera hodíme kameň, tým povstale vlny nezadlho dojdú až ku brehu. Tam sa však celkom nerozplynú, ale sa nazpät odrazia. Tak je to i v povetří. Keď zvuk alebo hlas na stavanie, alebo vrch narazi, odrazi sa hneď nazpät, a my počujeme ho znovu. Tak postáva *ozvena* čiže *echo*.

18. Teplota.

Keď stojíme pri zakúrenej peci alebo pri ohni, tak-tiež v lete na slnci, badáme istý príjemný pocit. Ten pocit menujeme *teplotou*. Teplotu nevidíme, ale len cítime. Kde je málo teploty, tam je *chlad*, kde niet nič teploty, tam je *zima*.

Najväčšiu časť tepla dostávame od slnca. Slnčné lúče zohrievajú každé teleso. Kde na telesá kolmo padajú, tam zapríčínajú viac tepla, nežli kde len šikmo na ne padajú. Preto čez poludnie hreje slnce väčšmi, než hreje ráno alebo pred večerom. Z tej istej príčiny je v lete teplejšie než v zime, pretože v zime lúče slnca vždy šikmo na zem dopadajú.

Telesá tmavej farby berú do seba viac teploty, než telesá jasné alebo biele. Pokri sňah na jednom mieste kusom čierneho, na druhom ale kusom bieleho súkna: presvedčíš sa, že sa sňah pod čiernym skorej roztopí než pod bielym. I na čiernej zemi skôr topí sa sňah, než na žltej hlinačke.

Teplota rozširuje sa i horením. Aby predmet horel,

musí sa najprv zohriať. Fúkni silne na horiaci knot sviečky, zahasne okamžite, lebo si ho fúknutím zachladil. Keď sa niektoré teleso následkom veľkej leploty natoľko rozhorúči, že až žiari a svieti: to menujeme *ohňom*. — Horenie akýchkoľvek telies umožňuje sa jedine kyslíkom v povetří sa nachodiacim. Preto dúchame do pahreby, aby sme jej viac kyslíku dodali, následkom čoho vznikne plameň. Bez povetria, tedy bez kyslíku nič nemôže horeť. Prichlop horiacu sviečku tak, že zamedzíš k nej prístup povetria, — sviečka o krátky čas zhasne. Voda je dobrá na hasenie ohňa preto, že sa ňou nielen teplota horiaceho telesa umenší, ale zamedzí sa k nemu i prístup povetria t. j. kyslíka.

19. Teplo povstáva i trením.

Vezmi dva kúsky dreva, jeden tvrdší, druhý mäkší a tri ich chytro a silne jeden o druhý, — zohrejú sa tak, že sa zapália. Pilka pri pilení, nebožiec pri vrtaní sa rozhorúčia; podobne i hlava kolesa, jestli je os suchá. Trením vyvíňuje sa teplota i v našom tele; preto si v zime premrznuté údy trením rozohrievame. Zápalka (sirka) sa tiež preto zapáli, že sa na jej konci pripravený fosfor rýchlym trením zohreje.

Teplo vyvíňuje sa i tam, kde sa niektoré rôznorodé látky smiešajú. Nalej na nehasené vápno vodu, ona sa tak rozhorúči, že voda okolo neho zovre. — Nedostatočne vysušený rastlinný krm, seno, slama sa na veľkejhrbe sparia, stlejú ba i plameňom shoria.

20. Teplo rozťahuje, t. j. zväčšuje telesá.

Keď slabo nadúchaný, t. j. povetrim naplnený mechúr pri vrchu mocne zaviažem a na teplé miesto položím, mechúr sa naduje t. j. rozšíri. Prečo? lebo sa v ňom obsažené chladné povetrie zohreje a rozťahne, tedy i väčšie miesto zaujme.

Od zakúrenej pece v izbe zohriaté povetrie rozšíri sa, t. j. zredne a následkom toho stane sa ľahším. Preto dvíha sa do hora, a my citíme, že nám je nad hlavou teplejšie, než dolu pri nohách. — Keď stavanie hori, v blízkosti ohňa nezadlho i pri úplnom tichu povstane *vietor*. Prečo? Ohňom zohriaté povetrie stalo sa ľahším, dvíha sa tedy hore. Na to miesto hrnie sa ale iné chladnejšie a hustejšie povetrie. Tak povstáva vietor pri ohni, tak povstáva v stavaní *prievan*, a z takých príčin povstávajú vetry vôbec. — Na tomto základe zhotovujú ľudia i takrečený *balón*.

Balón je guľa z papieru alebo z hodvabnej látky zhotovená. Keď povetrie v balóne dobre zohrejú, ono zredne, rozšíri sa, dvíha sa hore a vystupujúc zdvihne so sebou do výšky i balón. Balón sa však len dotiaľ vznáša, kým povetrie v ňom neochladne. Ochladnúc stane sa ťažším a vtedy zas dolu k zemi sadá.

Keď hrejeme v nádobe vodu, táto sa dvíha, ba pri veľkom teple i vykypí. Prečo? Lebo ju teplota rozťahla, rozšírila. Teplota zväčšuje ale i pevné telesá: na pr. železo, sklo, živé striebro a iné. Železo v ohni akoby narastie. Preto okúva kováč voz, zvlášte kolesá horúcim železom, ktoré vychladnúc sa stiahne a tak koleso mocnejšie spolu drží. — Sedi-li zapchávka v hrdle sklenice prituho, trime mocne špagátom hrdlo sklenice, ono sa zohreje a rozšíri natolko, že zapchávku ľahko von dostaneme.

21. Teplomer.

Na meranie tepla majú ľudia prístroj *teplomerom* zvaný. Teplomer pozostáva z tenkej, sklennej na doštičke pripravenej cievky. Takú cievku naplnia po istú časť živým striebrom, oba konce zatvoria ale tak, žeby v cievke žiadneho povetria nebolo. Teplota účinkuje cez steny cievky na živé striebro a rozšíri ho, tak že ono v cievke do hora vystupuje. Keď povetrie ochladne, živé striebro sa zase stiahne. — Výška vystupovania alebo padania živého striebra označená je na doštičke čiarkami,

ktoré sa stupňami menujú, a sice od bodu, kde voda mrznúť začína nahor i nadol. Od tohoto bodu, ktorý menuje sa bodom ľadu — stupne tepla počítajú sa nahor, stupne zimy ale na dol. Najzdravšia teplota v izbe je 16—18 stupňov.

22. Teplo a zima premeňujú telesá.

Dajme v zime do nádoby kus ľadu, a postavme ho na noc do teplej izby. Do rána ľad z nádoby zmizne, miesto neho ale nájdeme v nádobe vodu. Tu sa pevné teleso premenilo teplotou na tekuté, a to isté deje sa i s mnohými inými pevnými telesami. Teplo ich premeňuje, t. j. rozpúšťa, topí. ku pr. sňah, maslo, slaninu, loj, vosk, olovo, zlato, železo atď.

Položíme-li nádobu s vodou na oheň, voda sa v nej zohreje. Čím väčšími sa zohrieva, tým viac jej z nádoby ubúda, až pri trvácom teple úplne zmizne. Kam že sa podela? To zvieme nasledovne: prikryme nádobu, v ktorej sa voda hreje pokryvkou. Keď o nejaký čas pokryvku naddvihneme, vidíme že z nádoby para vystupuje. Teplota premenila vodu na paru, ktorá že je ľahšia než voda — hore vystupuje. — *Teplota tedy premeňuje pevné telesá na tekuté, tekuté ale na rôzľažné čize plynné.* Vodné pary v chladnom nátepli premenujú sa na kvapky: sama voda ale na zime stuhne, t. j. premeni sa na ľad. *Zima premeňuje tedy plynné telesá na tekuté, a tekuté na pevné.*

23. Rozvádžanie tepla.

Držíme-li jeden koniec železnej paličky v ruke a druhý v plameni: o krátky čas zohreje sa palička natoľko, že ju sotva v ruke udržíme. To je preto, že sa teplota ohňa po celej paličke rozšírila. Toto rozširovanie sa tepla menujeme *rozvádžaním* tepla a sám predmet *vodičom* tepla. Držíme-li ale v plameni koniec drevenej

paličky alebo slamky, — nepocítíme v ruke žiadnu teplotu, lebo drevo a slama nerozvádžajú t. j. nevodia teplo. Z tej príčiny menujeme železo *dobrym*, slamu ale *planým teplovodičom*. Dobrych teplovodičov poznávame po tom, že sa chytró rozohrejú, ale aj chytró ochladnú, a takými sú všetky kovy. Planými teplovodičmi sú té telesá, ktoré sa len pomaly rozohrievajú a neskoro ochladujú, na pr. drevo, slama, koža, papier, hlina, voda, vlna, uhlie, popol, pövetrie atď.

Dobrych teplovodičov upotrebuväme tam, kde v krátkom čase veľkú teplotu docieľiť chceme. V železnom hrnci sa voda chytrejšie zohreje než v hlinenom, a železnou pecou sa izba chytrejšie zahreje, než pecou hlinenou.

Planých teplovodičov upotrebuväme tam, kde naležajúcu sa už teplotu, buďto udržať alebo odstrániť chceme. Tak v zime udržujeme teplotu tela odevöm vlneným alebo kožušeným, v lete ale odstraňujeme ju odevom pláteným a slameným. (Slamené klobúky miesto plstenných.) Kuchárky chytajú horúce hrnce *handrou*, a kováči horúce ráfy kusom plstiny alebo kože. Včelné úly obkladáme alebo opletáme slamou, a sicé na zimu preto, žeby z nich teplo neunikalo, — v lete ale nato, aby do nich prílišné teplo z vonku neprenikalo.

24. Mhla a oblaky.

Keď otvorenú nádobu studenou vodou naplníme, hoc by sme ju ani k teplu nedali, — o krátky čas už spozorujeme, že voda z nej pomaličky mizne, až konečne i celé vyschne. Kam že sa tá voda podela? Premenila sa na paru a zdvihla sa do pövetria. Tedy nielen zohriata a vriaca voda premenňuje sa na paru, ale i voda, ktorú obyčajne studenou menujeme.

Známo nám je, že veľká časť našej zeme pokrytá je vodou, ba že i takzvaná suchá zem je vlhká. Vody, zvlášte morské, taktiež i vlhká zem neprestajne sa vy-

parujú, a té pary, súc ľahké — zdvihajú sa do hora. Čím vyššie takéto pary vystupujú, tým väčšmi i chladnú a srazia sa dovedna t. j. shustnú tak, že ich vidieť môžeme. — Keď je vonku chladno, srazia sa té pary v blízkosti zeme a tvoria *mhlu*; keď je ale teplo, vystúpia do značnej výšky, a vtedy volajú sa *oblaky*. Mhla a oblak je tedy jedno a to isté. — Mhla je blízko zeme rozprestierajúci sa oblak; oblak ale je vo vysokosti sa vznášajúca mhla.

25. Dážď, sňah, krúpy ľadovec.

Keď v zime na suchý oblok dýchame, — zbadáme, že oblok o krátky čas zajde t. j. bude vlhký, zarosený. Čím dlhšie naň dýchame, tým sa stáva vlhkejším, až konečne utvoria sa na skle kvapky, ktoré dolu sklom potečú. Ako povstaly té kvapky? Nadýchaná para ochladla a srazila sa na studenom skle, a tým chladom premenila sa na vodu.

Pary v povetří t. j. oblaky — istým časom tiež ochladnú, a sice najviac od studeného vetra. Vtedy sa pary srazia, shustnú a premenia na kvapky. Voda ale je ťažšia než pary, preto té vodné kvapky padajú dolu k zemi, a to je *dážď*. Z nízkeho oblaku padajú len malé kvapky, tedy drobný dážď; keď je oblak vysoko, sú dážďové kvapky väčšie, lebo sa ich na dlhšej ceste viac v jedno spoji.

V zime také oblačné pary, keď by na vodu premeniť sa mali, zamrznú, a padajú dolu v podobe malých, bielych hviezdčiek. To je *sňah*.

Príde li oblak náhle do veľmi chladnej vrstvy povetria, vtedy dážďové kvapky zamrznú, a v podobe ľadových guľočiek padajú dolu čo *krúpy* (búrka).

L'adovec (kamenec) povstáva v lete, keď vo vrchných vrstvách povetria — chytro a veľmi ochladnuvších — povstane sňah, ktorý sa následkom povstaleho silného vetra mieša a sliapa. Keď potom také sňahové chomáčky cez nižšie, teplejšie vrstvy povetria dolu, padajú, priberú na seba i té teplejšie pary, ktoré hneď na ne primrznú,

z čoho tvoria sa té ladové kúsky, ktoré ladovcom menujeme. Čím dlhšie ladovec padá, tým väčšie sú jednotlivé kúsky, lebo sa tým viac menších kuskov v jedno sleje.

---

26. Rosa a mráz.

Rastliny to teplo, ktoré vo dne od slnca dostaly, vypúšťajú v noci zo seba. Rastliny tedy v noci ochladnú, a ochladne i v jich blízkosti sa nachodiace povetrie. V tom chladnom povetří nachodiace sa vodné pary srazia sa, padajú v podobe drobulinkých kvápak na zem a rastliny. Vtedy tie kvapky voláme *rosou*. — Keď v noci, zvlášte na jar a v jaseňi povetrie i zem veľmi ochladnú, vtedy sa vodné pary nielen do kvápak srazia, ale té kvapky i zamrznú. Tak povstáva *mráz*. Mráz je tedy zamrznutá rosa. — V pošmúrnom alebo vetrnom čase nebýva mráz. Keď vetor duje, pohybujú sa pary neprestajne a preto nemôžu sa na predmety usadiť t. j. utvoriť rosu. Bez rosy ale niet mrazu.

---

27. Svetlo.

Vodne je vidno; v noci je tma. Prečo? Lebo vodne svieta nám slnce, v noci ale nie. Slnce, hviezdy a horiace telesá majú svoje vlastné svetlo. Ony svieta nám tým, že lúče čiže papršky svoje vysielajú k nám tak, že nám ich blesk do očí padá, a my vidíme. V tmavej izbe stôl v nej stojaci nevidíme; zažneme-li ale sviečku, jej svetlo vyšle papršky svoje na všetky strany, a vtedy vidíme nielen stôl, ale ešte aj iné v izbe sa nachodiace predmety. Papršky svetla rozširujú sa v rovných čiarach, preto sa cez krivú trubicu (rúrku) nedá nič vidieť a z tej príčiny nemôžu byť ani predmety zo všetkých strán osvetlené.

28. Tôňa čiže tieň.

Niektoré telesá, na príklad: povetrie, voda, sklo — prepúšťajú papršky svetla. Čez tie telesá vidíme: sú to tedy priezračné telesá. — Drevo, železo, zem neprepúšťajú papršky: sú tedy nepriezračné. Za nepriezračnými telesami, keď na ne svetlo padá — ukáže sa nám tmavé, neosvetlené miesto. To je *tôňa* čiže *tieň*. Akej podoby je teleso, takej podoby je i jeho *tôňa*. Kniha má uhlastú, jablko okrúhlu, krivý konár ale krivú *tôňu*. Čím silnejšie sú lúče svetla, tým tmavšia je *tôňa* telesa. Nebeské telesá, na pr. zem a mesiac majú tiež *tôňu*, lebo sú pevné, nepriezračné. *Tôňu* týchto telies vidáme pri zátmení slnca a mesiaca.

---

29. Odrážanie svetla.

Telesá odrážajú papršky svetla. Čím hladší je povrch telesa, tým silnejšie odráža papršky. Keď zrkadlo v izbe slnečným papršekom vystavíme, této sa odrazia, a na stene alebo povale ukáže sa nám jasná podoba zrkadla. Dobré zrkadlo odráža papršky svetla tak dokonale, že pred zrkadlo postavené osvetlené predmety ukázu sa za zrkadlom v obraze tej istej veľkosti i farby, aké sú v skutočnosti. I povetrie odráža papršky vychádzajúceho alebo zapadajúceho slnca. Preto, hoc slnce ráno *este*, večer ale *už* nevidíme, žiaru jeho predsa pozorujeme. Tá žiara su ranné a večerné *zore*, alebo lepšie: *svit* a *mrak*.

---

30. Lom papršlekov svetla.

Keď do cistej vody zamočíme paličku šikmo, táto pri površi vody ukáže sa nám akoby zlomená. To je preto, že sa papršky svetla pri priechode z vody do povetria lomí, t. j. v. inom smere sa odrážajú. Tiež z

tej príčiny voda v rieke nezdá sa nám byť tak hlbokou ako je v skutočnosti, a ryby vo vode tiež hlbšie plávajú, než sa nám to vidi.

Papršleky svetla najväčšmi lomí sa na takzvaných sklenných čočkách. Na vyduté čočky, t. j. podobu šošovice majúce brúsené sklá padajúce papršleky lámu sa tak, že sa za sklom v jednom bode shromaždia. V tom bode vyvíňujú tak veľké teplo, že sa od neho tmavé zápalisté látky, na pr. práchno, dohán, súkno — snadno zapália. Preto menuje sa taká čočka i *zapalovacím sklom*.

Pozerali cez vydutú čočku na písmeny alebo iné predmety, ukážu sa nám *zväčšené*. Vydutá čočka je tedy i *zväčšujúcim sklom*. Z tej príčiny potrebujú také čočky na okuliare pre *daleko* alebo *slabozrakých*. — Podduté, t. j. na oboch bokoch vyhlbené čočky zmeňujú predmety a ukazujú ich bližšie než sú v skutočnosti. Podduté čočky potrebujú na okuliare pre *krátkozrakých*.

31. Drobno- a ďalekohľad.

Vyduté čočky dajú sa v trubici k tomu cieľu ustrojenej tak poskladať, že vidíme cez ne predmety i viac storáz *zväčšené*. Vlas zdá sa nám byť hrúbosti prsta; kvapka vody veľkosti mištičky atď. Takýto prístroj volá sa *drobnohľad*.

Dve čočky, a sice jedna väčšia a druhá menšia v podobnej trubici pripravené — nielen *zväčšujú* ale i *sblížuju* nám predmety veľmi značne. Cez taký prístroj hľadiac rozoznáme na pr. číselník väzových hodín zreteľne i na polhodiny dialky. Takýto prístroj volá sa *ďalekohľad*.

32. Farby.

Obyčajne sa nám zdá, akoby papršleky slnečné žiadnej farby nemali. Postavíme-li ale pohár s vodou na slnce, a držíme za nim kus bieleho papiera, tu hneď

uvidíme, že papršleky čez pohár na papier padajúce sú farbové. Ešte dokonalejšie zjavia sa nám té farby, keď ku zkúške hrubé trojhranné sklo upotrebíme. Cez také sklo vidíme nasledujúcich sedem farieb: červenú, pomarančovú, žltú, zelenú, jasno-a tmavobelasú a fialkovú. Tieto farby sú té isté, ktoré na dúhe vidíme, preto sa i dúhovými farbami menujú. — Všetky tieto farby dovedna smiešané tvoria biele svetlo slnca.

Jedny telesá odrážajú jednu, druhé zase inú farbu papršlekov. Krv na pr. odráža farbu červenú, ostatných šesť ale akoby pohlcuje; zlato odráža žltú, stromové listá zelenú farbu. Ktoré teleso všetky farby papršlekov odráža, je biele; ktoré ale všetky pohlcuje, je čierne.

Dúha povstáva vtedy, keď nám za chrbtom slnce svieti, pred nami ale sa dážďový oblak nachodí. Na dážďové kvapky padlý papršlek slnca sa zlomí a od nich odrazi, pri čom jeho svetlo rozloží sa na farbové papršleky, ktoré sa nám čo krásna sedmofarebná dúha ukázu.

Zore povstávajú tak, že ráno a pred večerom v povetří ochladnuté a shustnuté pary prepúšťajú červené a žlté papršleky slnca, a vtedy vidíme nebo akoby zapálené.

33. Magnét.

Magnétom zovie sa istá železná ruda, ktorá tú vlastnosť má, že menšie kusky železa k sebe priťahuje. Táto priťahujúca sila magnéta volá sa *magnetismus*. — Keď takým *prirodzeným* magnétom natreme tyčku oceľovú, stane sa i táto magnetickou, t. j. priťahuje tiež kusky železa, a síce najsilnejšie na oboch koncoch. Toto je už *strojený* magnét, ktorému obyčajne dávajú podobu podkovy.

Veľmi dôležitá vlastnosť magnéta je ale tá, že v pokojne visiacom stave jeden jeho koniec ukazuje vždy na sever, a druhý vždy na juh. Ten prvý volá sa severným, ten druhý ale južným pólom.

Túto vlastnosť magnéta použili India k shotoveniu takzvanej *magnetickej ihly*, ktorá na konci druhej kolmo

stojacej ihly vodorovne položená ukazuje vždy spomenuté dve strany sveta. Umiestená býva v mosadznej sklenným vrchnákom opatrenej skrynke, a menuje sa *kompas*. Kompas je potrebný zvlášte plavcom na mori — menovite v pošmúrnom čase, lebo by ináče zabľúdili.

34. Hromovina, čiže električnosť.

Triem-li pečatný vosk súknom tak, že sa zohreje, a priblížim-li ho ku kúskom papiera: této sa pohnú a akoby skočia na vosk, vlastne vosk pritiahne ich k sebe. O chvíľku však odpadnú té papierové kúsky, t. j. vosk ich *odstrčí*. To isté zkusíme, keď v tichom povetre silne treme o súkno sklennú trubicu. Príčinou tohoto úkazu je priťahujúca a odstrkujúca sila, ktorú sme trením vo vosku a skle vzbudili. Táto sila volá sa *hromovinou* alebo *elektrinou*.

Keď treme sklennú trubicu v tmavej izbe a priblížime k nej prstovú háňku: preskočí zo skla do háňky malá iskra, ktorá zapríčini nielen istý slabý prskot, ale i úder, ako keby ihlou pichnul. To je *hromová čiže električná iskra*.

Na kovy, zvlášte na železo preskočí hromová iskra i z väčšej diaľky. Niektoré telesá snadno priťahujú takú iskru a vedú ju ďalej. To sú *dobri vodičia* hromoviny. Také telesá sú: kovy vôbec, rastliny, voda, živočichy, vlhké povetrie atď. Niektoré telesá nepritahujú hromovinu. To sú *zlí vodičia*, a taki sú na pr. suché drevo, sklo, hodváb, smola, slama a iné.

35. Búrka, blesk, hrmenie.

Hromovina shromažďuje sa nadovšetko v povetri, a síce najviac v tichom letnom čase. Najviac shromažďi sa jej vždy v oblakoch. Z oblakov hromovinou naplnených preskakujú hromové iskry do druhých blízkych

oblakov, často ale i do vysokých predmetov na zemi, aké sú: veže, stromy, staviská atď. Také hromové iskry sú veľké, preto ich aj dobre vidíme. Volajú sa *blesky*.

Keď hromová iskra skočí, alebo ako sa hovorí ťdre do zápalistých predmetov, vtedy ich obyčajne rozbúra a zapáli. Blesk veľmi stlačí povetrie. čez ktoré letí. Tak stlačené povetrie usiluje sa znovu chytró rozťahnuť, a z toho povstáva hromot, ktorý *hrmením* čiže hromom menujeme. Že blesk prv vidíme, ako počujeme hrmenie, je preto, že svetlo preletí za sekundu či okamih 315 tisíc kilometrov, kdežto zvuk len 333 metrov.

Včas búrky a hrmavice nemáme sa zdržovať v blízkosti predmetov, ktoré hromovinu priťahujú. Nie tedy pri železnej peci, ohni, pri vlhkom múre, stromoch, veži, medzi statkom, pod kochom a vôbec kde je prievan.

---

36. Hromosvod.

Ľudia chránia si vysoké budovy pred škodlivými účinkami hromového blesku prístrojmi, ktoré sa zovú *hromosvody*. Hromosvod záleží z vysokej železnej žrdky, vlastne z viac spolu pospájaných žrdok, ktorých jeden koniec nad stávanie sa vypína, druhý ale do zeme siaha. Hromosvodom priťahnutá hromová iskra sbehne po ňom do zeme, tam sa rozide a ztrati.

---

37. Elektromagnet.

Obyčajne železo stáva sa magnetickým nielen keď sa magnetom potre; — ale i vtedy, keď hromovina čiže elektrina okolo neho obieha. Pristávi-li sa ale obeh hromoviny, železo v tom okamžení prestane byť magnetickým. Takýmto spôsobom v železe vzbudená sila volá sa *elektromagnetismom*. Elektromagnetismus koná zvláštnu a znamenitu službu pri ďalekopise čiže telegrafe.

---

38. Ďalekopis.

Ďalekopis je prístroj, pomocou ktorého v niekoľko okamihoch do značne veľkej diaľky zaslať môžeme zprávy, aké len chceme. Sám Ďalekopis môžeme si asi takto predstaviť: V každej Ďalekopisnej stanici pripravená je železná, medeným drôtom obkrútená podkova. Nad koncami t. j. ramenami podkovy pripravená je železná tyčka asi tak, ako pripravené je vázidlo t. j. sochorik na malých vázkach kupeckých. Keď pustia hromovinu po drôte z jednej stanice do druhej, ku pr. z Čaby do Aradu: v aradskej stanici umiestená podkova okamžite stane sa magnetickou a pritiahne hneď k sebe jeden koniec tej nad ňou pripravenej železnej tyčky. Vtedy druhý koniec tyčky naddvihne sa tak, ako keď len na jednu mysku vážek ťarchu položíme. — Na tom, do hora sa zdvihajúcim konci tyčky pripravená je ceruza, ktorá pri každom do hora vystúpení — urobí na pripravený tam papier istý značek. Papierový pásik krúti sa nad tyčkou pomedzi isté kolečka neprestajne. Trvá-li spojenie hromoviny s podkovou len za okamih, urobí ceruza na papieri len bodku; trvá-li dlhšie, urobí na ňom čiarku. — Z takýchto bodiek a čiarok zostavená je takrečená Ďalekopisná abeceda na ten spôsob, že na pr. ● znamená e; ●● i; — t; ● — a; — ● n; — m; atď.

39. Telefon.

Telefon je Ďalekopisu podobný prístroj, avšak s tým rozdielom, že keď Ďalekopis zasiela zprávy pomocou bodiek a čiarok pismeny značiacich: telefon prejima a okamžite ďalej podáva — pomocou tej istej sily čo Ďalekopis — celé slová a reči tak zreteľne a slyšateľne, ako sme ich do otvoru prístroja povedali. — Po telefone môžu sa tedy dvaja i z veľkej diaľky hlasno zhovárať.

VII.

DEJEPIS KREŠTANSKEJ CIRKVI.

ČASŤ I.

Od založenia cirkvi až po jej obnovenie.

1. Uvod.

„Tak miloval Bůh svět, že Syna svého jednorozného dal, aby každý, kdož věří v něho nezahynul, ale měl život věčný.“ — Ten Syn Boží Ježíš Kristus pred svojim na nebe vstúpením tento rozkaz vydal svojim učedníkom: „Jdouce, učte všechny národy, krstíce je ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého. Učíte je zachovávatí všecko, což sem přikázal vám.“ — Týmto rozkazom založil Kristus cirkev svoju tu na zemi.

Ti, ktorí sú na vieru v Krista pokrsteni, menujú sa kresťania, a všetci kresťania spolu tvoria cirkev obecnú kresťanskú.

Aby tí, ktorí sú na vieru v Krista pokrsteni v neho i veriť a k nemu prísť mohli, k tomu vychováva ich v cirkvi kresťanskej sám Duch svatý skrze slovo a svätosti.

2. Prvý kresťanský sbor.

Viditeľný základ cirkvi kresťanskej položený bol v Jeruzaleme. Keď totižto v desiaty deň po vstúpení Ježíšovom na nebe prijali jeho učedníci veľiké dary

Ducha svätého, kázal Peter v chráme Jeruzalemskom po prvý raz o Kristu, a hneď dalo sa pokrstiť okolo tri tisíc ľudí. Tak povstal prvý kresťanský sbor čiže cirkev.

Tento prvý sbor zrástol a rozmohol sa v krátkom čase. Jeruzalemski kresťania shromažďovali sa každodenne ku vzájomnému sa vzdelávaniu a sriadili si život celkom v smysle učenia Kristovho. Oni boli akoby jedno srdce a jedna duša. Spojovala ich opravdivá bratská láska. Majetní podporovali chudobných, tak že nikto nemal nedostatku. Na čistotu mravov medzi sebou prisne dozerali. Kto zavedené v cirkvi poriadky nezachovával, alebo sa iným ku pohoršeniu choval, bol najprv napomenutý, a jestli sa nepolepšil, i zo spolku cirkvi vytvorenú. Pre takéto jich obcovanie i neveriaci židia mali ich vo vážnosti.

---

3. Sriadenie prvotných cirkví.

Prvotné kresťanské cirkvi spravovali starešiovia čiže presbyteri, ktorí sa pôvodne i biskupmi menovali. Pozdejšie mali starešiovia, zvlášte vo väčších cirkvách nad sebou biskupov, ktorí spolu aj iné menšie cirkvi riadili a spravovali.

Presbyteri boli v tých časoch kazateľmi a učiteľmi slova Božieho. Mimo nich mala cirkev i jahnov čiže diakonov. Títo pomáhali kazateľom pri verejných službách božích, sbierali almužny pre potreby cirkvi a opatrovali aj nemocných.

---

4. Šírenie sa kresťanstva.

Známosť kresťanského náboženstva začala sa šíriť z Jeruzalema na vonok v čas prvého prenasledovania jeruzalemských kresťanov. Vtedy pred prenasledovaním preč sa vystahovavši kresťania rozniešli známosť Kristovho učenia po všetkých okolných mestách, ba i do ďalších krajín. V tomto prenasledovaní podstúpil smrť mučednícku krem apoštola Jakuba i diakon Štefan, ktorého pamiatka v cirkvi v druhú vianočnú slávnosť sa svätieva.

---

5. Hlavní rozšiřovatelia kresťanstva.

Hlavnými rozšiřovateľmi Kristovho náboženstva boli predovšetkým apoštolovia, medzi nimi zvlášte predivným spôsobom na vieru Kristovu obrátený Pavel. Apoštolovia spravovali nimi založené cirkvi buďto osobne, alebo, nemohúc stále byť tam prítomní, posielali im listy, ktorými ich vyučovali, napomínali a posilňovali. Takýchto listov najviac napísal Pavel, ktorý zväčša medzi pohanmi účinkoval. Máme ale aj listy od apoštolov: Petra, Jakuba, Jána a Judy.

Peter apoštol, založiac najprv cirkev jeruzalemskú kázal Krista najviac židom nielen v Palestíne ale i v Sýrii a v Malej Azii. Pri správe cirkvi jeruzalemskej verne pomáhal Petrovi učedník a apoštol Kristov Ján. Po smrti Pavlovej účinkoval Ján na mieste Pavlovom v Efezu, kde až do pozdnej svojej smrti s hojným požehnaním pracoval na zveľadku cirkvi.

Učedníci Kristovi Ján a Matúš, a apoštolskí pomocníci Marek a Lukáš opísali život, učenie a skutky Pána Ježiša. — Lukáš napísal i knihu skutkov apoštolských, v ktorej naznačil to, čo dialo sa s rozširovaním kresťanstva po Ježišovom na nebe vstúpení.

---

6. Všeobecné prenasledovanie kresťanov.

Hoci sa kresťanské náboženstvo účinkovaním apoštolov rýchle šírilo, predsa dost skoro naplnilo sa to predpovedanie Kristovo, že jeho nasledovníci budú preňho musieť i trpieť. — Prvé veľké prenasledovanie bolo v Ríme ešte za života apoštola Pavla. Rímsky cisár *Nero*, ktorý bol človek bezbožný a ukrutný, sám podpálil mesto Rím, vinu toho ale svalil na kresťanov. Rozhorčený ľud spolu s cisárom tým najukrutnejším spôsobom pomordoval temer všetkých v Ríme bývajúcich kresťanov. — V Jeruzaleme prenasledovali kresťanov židia; inde zase pohanski kňazia a úradníci, bojac sa o svoje dôchodky;

panovníci, bojac sa o nadvládu — nútili kresťanov obe-
tovať modlám a klaňať sa obrazom cisárov. Keď to
kresťania urobiť nechceli, — trápili, mordovali a prena-
sledovali ich vo všetkých krajinách rímskeho cisárstva.
Jedným brali majetky, iných pálili alebo mečom vraždili;
mnohých pribili na kríž, alebo ich vrhli divý zverom, ktoré
ich roztrhaly; zase iných piekli na železných mrežach ako
zvery, a telo trhali im po kuse rozpálenými kliešťami.
Ktorí ani v takých mukách ducha nevypustili, natreli im
to ranavé telo medom a sviazaných vystavovali úpeku slnca,
aby ich ešte i muchy a komáre štipaním trápily. Mnohi
sice poutekali do hôr a pustatin, ale i z tých väčšina
zahynula tam hladom.

Takéto prenasledovanie trvalo s malými prestávkami
temer za 300 rokov.

---

7. Význačnejší kresťanskí mučedníci.

Apoštol *Jakub* starší bol na rozkaz Herodesa v
Jeruzaleme statý. — *Pavel* apoštol statý bol v Ríme, o
Petrovi sa hovorí, že bol tiež v Ríme ukrižovaný.

Ignác, biskup antiochenský, ktorý bol učedník
apoštola Jána, bol v okovách z Antiochie do Ríma od-
vedený a tam levom k roztrhaniu hodený.

Polykarp, biskup smyrnenský odsúdený bol k spá-
leniu za živa. Keď jeho sudca videl, že má pred sebou
starca jednou nohou už v hrobe stojaceho, takto mu riekol :
„Pováž tvoj vysoký vek, odrekni sa Krista, a prepustím
ta v pokoji.“ *Polykarp* odpovedal: „Už 86 rokov stojím
v službe môjho Pána Krista, a on mi nikdy v ničom
neublížil. Ako mohol by som sa mu teraz stať neverným!“
Keď už drevo okolo neho horelo, zdalo sa, akoby sa ho
plameň ani dotknúť nechcel. Prebodli ho tedy mečom, a
jeho mrtvé telo spálili. — Krem týchto ešte mnoho zna-
menitých kresťanských biskupov a učiteľov podstúpilo v
té časy smrť mučednícku.

---

8. Blahonosné následky prenasledovania

Prenasledovanie krestanov malo pre cirkev krestanskú i požehnané následky. Veľmi mnohí z krestanov vzdor najukrutnejším mukám neodriekli sa Krista, ale v pevnej nádeji na korunu večného života radostne podstupovali smrť mučednicku. — Pohaniam, vidiac to, museli uznať, že to náboženstvo, ktoré svojich vyznavačov ešte i v mukách smrti tak znamenite posilňuje a potešuje hodné je toho, aby i od nich bolo prijaté. Preto sa často prihodilo, že sami mučiteľia priznali sa k viere v Krista. Pritom i pred prenasledovaním po svete sa rozprchlí krestania rozniesli semeno viery krestanskej medzi rozličné národy. Následkom toho už v prvých dvoch storočiach nachodily sa mohutné a slavné cirkvi vo veľkých mestách, aké boli: Kartago, Alexandria, Antiochia, Smyrna a iné.

---

9. Utíchnutie prenasledovania krest'anstva.

Tristoročné prenasledovania krestanov v ríši rimskej pristavil na začiatku 4-ho storočia cisár *Konštantin Veľký*. Tento slavný panovník navrátil krestanom všetky im predtým odobraté majetky, dal im nastavať chrámov a uviedol i svätenie nedele. Pri sklonku svojho života dal sa i sám pokrstiť.

Syn jeho, *Konštantin II-hý* dal pozatvárať všetky modlárske chrámy a obetovať modlám zakázal pod pokutou smrti. — Tohoto nástupca *Julian*, odpadnúc od krestanstva, znovu podporoval pohanov, a dopustil, že krestania za čas znovu boli prenasledovaní. Po jeho smrti prestalo však prenasledovanie, a cirkev krestanská sa znovu rozširovala a upevňovala asi za 300 rokov po všetkých krajinách. V tom čase pokrestanili sa i národy v terajšom Nemecku, Francúzsku a Anglicku bývavšie.

---

10. Pustovníci, mnísi, kláštory.

Už v dávnych časoch, ešte pred nar. Kr. Pána nachodili sa jednotlivci, ktorí utiahnutí od sveta bývali na miestach pustých, kde sa živili len korenkami bylin a ovocím. Takú samotu vyhľadávali v tom presvedčení, že na pokoji, nikým nemýlení lepšie budú môcť Bohu slúžiť. To boli takzvaní pustovníci, ku ktorým pripodobniť možno i prorokov Eliáša a Elizea, ba i Jána krstiteľa, o ktorom čítame v evanjeliume, že býval na púšti a jedal kobylky a med lesný. — V prvých storočiach rozmohol sa počet pustovníkov veľmi, a síce kresťanmi, ktorí sa pred prenasledovaním zvlášte do pustatin afríkanských vysťahovali. Pustovníci stavali si z počiatku len menšie osobitné obydlia, pozdejšie ale i väčšie spoločné domy, a živili sa zčiasťky obrábaním poľa okolo ich bydlisk ležiaceho, zčiasťky ale i z almužíen. Vtedy menovali sa už mnísi, a ich bydliská volaly sa kláštory. Takito mnísi mali svojich predstavených správcov, taktiež isté ustálené poriadky života čiže regule, ktoré veľmi prísne zachovávali. — Pozdejšie zakladané byly také mniške spoločnosti i po iných krajinách. Jednotliví mnísi, chodiac po okoli, s veľkou horlivosťou kázali a rozširovali medzi pohanským ľudom učenie Kristovo. Pritom priučali ľud roľníctvu a remeslám, a ponevác vtedy ešte umenia knihtačiarkeho nebolo, prepisovali mnísi v kláštoroch i pismo sväté, ktoré sa takým spôsobom hoc i pomaly, predsa vo veľkom množstve rozšírilo. — I dnes ešte jesto mnoho kláštorov, ale len v cirkvi rímsko a réckokatolickej. Naša evanjelická cirkev nedrži kláštory teraz už za potrebné, preto ich ani nemá.

---

11. Mahomed.

V siedmom storočí po Kristu zadal kresťanskej cirkvi veľmi citedlnú ranu *Mahomed*, ktorý toho času nové náboženstvo založil.

Mahomed bol kupec v Arabii. Svoje náboženstvo zostavil z náboženství: pohanského, židovského a kresťanského, pridajúc k tomu i svoje vlastné výmysly. Učil, že je len jeden Boh, a on Mahomed, že je jeho najväčší prorok. Krista síce tiež za proroka, avšak za menšieho od seba uznával. Všetkých nemahomedánov vyhlásil za neveriacich, ktorých ako takých mečom treba vykoreniť. Budúci život predstavil v svojom učení ako večné požívanie telesných rozkoší. A toto bolo hlavnou príčinou, že mal tak mnoho nasledovníkov.

Mahomed rozširoval svoje náboženstvo s veľkou ukrutnosťou. Vedúc vojny proti kresťanom dal mordovať každého, kto sa k jeho náboženstvu priznať nechcel. — V krátkom čase rozšírilo sa mahomedánstvo v Palestíne, Syrii, v Afrike ba i v Španielsku. Dnes priznáva sa k nemu v Europe už len čiastka Turkov.

---

12. Pokresťanenie našich praotcov.

Temer do konca deviateho storočia nemali naši otcovia známosti o jedinom pravom Bohu a o Kristu. Dotiaľ vz. vali viac bohov a bôžkov, stavajúc im nádberné chrámy. Boli tedy modlári. Prichádzali boli síce k nim kresťanskí kňazi z Nemecka, ktorých ale hovoriacich rečou cudzou, otcovia naši ani nepočúvali. Dozvediac sa knieža Rastislav, že je v susednom národe bulharskom kresťanstvo už rozšírené, vypravil roku 863 poslov k réckemu cisárovi Michalovi s prosbou, aby poslal mu učiteľov kresťanstva takých, ktoriby znali reč otcov našich. Michal rád vyhovel tej prosbe a poslal mu dvoch vierozvestov a síce bratov Cyrilla a Metoda. Otcovia naši, počujúc ich kázať o Kristu v svojom materinskom jazyku, prijali ich s radosťou. Cyrill a Metod priniesli so sebou i knihy náboženské v slovenskej reči pisané a pokresťanili predkov našich v krátkom čase. — Nemeckým kňazom, ktorí spolu s kresťanstvom hneď i nemčinu uvádzali by boli chceli, takýto prospech apoštolov Cyrilla a Metoda ovšem nebol po vôli. Brojili tedy proti nim, obvinia-

ich u rímskeho pápeža z rozširovania falošného učenia. Avšak pápež Adrian II-hý, presvedčiac sa o čistote ich učenia, nielen nedopustil ich prenasledovať, ale povýsil Metoda za arcibiskupa, Cyrilla ale za biskupa na Morave a v Pannonii. — Toho času prijal krestanstvo i národ ruský.

13. Pokrest'anie Maďarov.

O sto rokov pozdejšie než naši predkovia, prijali krestanstvo i Maďari, ktorí sa okolo roku 890 v tejto vlasti osadili. *Gejza* bol prvý z maďarských kniezat, ktorý sa ku krestanstvu priznal, a síce hlavne pričinením jeho manželky *Šarolty*, ktorá bola dcérou vtedy už pokrsteného sedmohradského kniežata *Julu*. Najväčšie ale zásluhy o pokrestanie Maďarov vydobil si syn *Gejzov Štefan*, prvý kráľ uhorský. Skrze biskupa pražského *Vojtecha* r. 994 v Ostrihome pokrstený, ihneď horlive rozširoval náboženstvo krestanské. Keď sa časť pohanských ešte Maďarov preto proti nemu zbúrila: tých zvlášte pomocou našich slovenských predkov víťazne premohol v bitke pri Ostrihome. Za také jeho zásluhy obdržal od pápeža *Sylvestra II.* kráľovskú korunu, ktorou bol roku 1000-ho korunovaný čo prvý uhorský kráľ.

Tiež v tom čase dostalo sa krestanské náboženstvo i do Švédska a na ostrov Island. — Slovania v tých časoch v terajšom severnom Nemecku bývavší, boli ku krestanstvu násilne privedení a spolu i ponemčení. — V Poľsku ujal sa krestanstvo toho istého času, keď i u Maďarov.

14. Križiacke vojny.

Už od 4-ho stoeletia počnúc, tedy ešte v dobe predmahomedánskej, prišlo u krestanov do zvyku putovať ku svätému hrobu do Jeruzalema. Ponúkalo ich k tomu to domnenie, že modlitba na mieste, kde Kristus trpel, pôsobí odpustenie hriechov. Keď ale Turci v 11-tom

storočí Palestínu opanovali, stalo sa cestovanie do Jeruzalema veľmi nebezpečným, pretože Turci s pútnikmi zle nakladali a mnohých často i usmrtili. Kresťania teda umienili si Jeruzalem od Turkov nazpät' vydobíť. Pápež každému, kto by ta šiel bojovať, sľúbil už vopred úplné odpustenie všetkých hriechov. I hrnulo sa ľudu na tisíce. Každý bojovník mal na ramene prišitý červený znak križa, preto sa této vojny križiackymi vojnami menovali. Po troch rokoch podarilo sa síce križiakom Jeruzalem vydobýť, pozdejšie však znovu odobrali im ho mahomedáni. V križiackych vojnách, ktoré asi dvesto rokov trvaly, zahynulo vyše šesť millionov ľudí.

15. Porušenie čistoty kresťanského učenia.

Kresťanská cirkev bohužiaľ nezostala dlho pri pôvodnej čistote učenia Kristovho a apoštolského. Už v prvých storočiach začaly sa tvoriť v cirkvi viaceré stránky, z ktorých mnohé vysvetlovaly písmo sväté dľa vlastného rozumu, a pritom jednu druhú odsudzovaly. Tak povstaly v cirkvi i rozličné bludárske sekty. Ľud pospolitý bol celkom neumelý, pretože vtedy nebolo ešte ani škôl, ani kníh. Písmo sväté nachodilo sa len kde tu v kláštorech a u niektorých biskupov alebo veľmi bohatých jednotlivcov, ale i to písané bolo len po latinsky, a do materinskej reči, ktorého toho národa nebolo slobodno ho preložiť. Biskupovia, oplývajúci bohatstvom, viac pečovali o svoje pohodlie a pôžitky telesné, než o rozširovanie kráľovstva Božieho. Hoc mnohí z nich ani písať nevedeli, predsa stali sa biskupmi, pretože vtedy taký úrad i za peniaze bolo si možno kúpiť. — Keď križiaci zo svätej zeme sa navrátilí priniesli so sebou rozličné predmety; o ktorých tvrdili, že sú to na príklad: kusky dreva z križa Ježišovho, kusky z jeho odevu, klince, ktorými bol na križ pribitý: nevedomý ľud tomu veril, a také domnelé pozostatky považoval za veci sväte,

ktorým potom božskú úctu vzdával. Vtedy bolo sa už započalo i vzývanie mučeníkov, ako aj ich pozostatkov a pamiatok, taktiež vzývanie panny Marie a obrazov svätých. Ponevác k vedeniu križiackych vojen mnoho peňazí bolo treba, zadovážovali ich papežovia tak, že predávali úplné alebo i len čiastočné odpustenie hriechov za peniaze tým, ktorí do vojny ist nechceli alebo nemohli. Kto tedy bol bohatý, nebál sa pokuty za spáchané hriechy, a hrešil slobodne ďalej.

16. Rozdvojenie cirkve.

Pri veľkom bohatstve, ktorým niektorí biskupi oplývali, povstala u nich pýcha a vládobažnosť. Začali sa starať hlavne len o rozšírenie ich moci a panstva, a osobovali si právo rozkazovať i kráľom a cisárom, miesto toho, aby národy im sverené dľa príkladu Krista pravde a láske boli učili a ich aj vlastným dobrým príkladom vychovávali. Tak menovite boli to biskupovia rimski, ktorí sa s biskupmi carihradskými za dlhší čas o prednosť a nadvládu dohadovali. Biskupovia rimski už vtedy dali si názov pápežov čiže otcov, ktorýžto názov podržali až po dnes. — Tého hárky biskupov o nadvládu staly sa hlavnou príčinou rozdvojenia sa cirkve na východnú a západnú, čiže na cirkev grécko-katolícku a na cirkev rimsko-katolícku. Toto rozdvojenie stalo sa r. 1054.

17. Odpor proti bludnému cirkevnému učeniu.

Proti bludom a neriadom v cirkvi ozývali sa a účinkovali v rozličných dobách niektorí pobožní mužovia, z ktorých zvláštneho spomenutia zasluhuje *Peter Vald*.

V polovici dvanásteho storočia žil vo Francúzsku jeden bohatý kupec menom Vald. Tento, čítavajúc spisy

cirkevných otcov, zvlášte ale pismo sväté — presvedčil sa o tom, že cirkev kretanská odstúpila od pôvodnej čistoty učenia apoštolského. I vzniknul v ňom úmysel postarať sa o to, aby čím viac ľudí mohlo sa s pismom svätým obznámiť. Knihtlačiarstva ale vtedy ešte nebolo, preto i knihy len odpisované byť musely. Krem toho preložené bolo pismo sväté len do latinskej reči. Vald tedy vynaložil veľkú časť svojho majetku na to, aby predne pismo sväté do reči ľudu preložil, potom ale čím viac odpisov — menovite Nového Zákona mohol dať vyhotoviť. Pozostalý mu ešte majetok rozdelil medzi chudobných a začal i sám božie slovo kázať. Dost skoro mal mnoho učedníkov, ktorí chodiac po krajine, kázali zvlášte pospolitému ľudu čisté slovo božie. Nasledovníci Valdovi menovali sa Valdenski.

Oni učili: 1. Že jedine pismo sväté rozhodovať má vo veciach viery. 2. Že nie skrze zásluhy takrečených svätých ospravedlnený bude človek, ale jedine skrze zásluhy Kristove a skrze vieru v neho. 3. Že pápežovi neprislúcha prednosť pred inými biskupmi ani moc nad svetskou vrchnosťou. 4. Zavrhovali predávanie odpustkov, učenie o očistci, vzývanie pozostatkov svätých a iné bludy. Toto svoje učenie bránili výpoveďmi pisma svätého, v ktorom natoľko boli sbehlí, že niektorí mužovia ba i ženy celý Nový Zákon nazpamäť znali. Oni viedli život v pravde kresťanský, nažívajúc všetci spolu v láske, ako bratia a sestry. Boli pravdomluvní, striezlivi a pracovití. Modlievali sa pilne, nábožné piesne spievali i pri práci, a dietky vychovávali si v bázni božej.

Keď pápež Aleksander III. počul, že Vald proti pápežstvu káže, hneď ho i jeho nasledovníkov z cirkvi vyobcoval. Vald prenasledovaný utiekal s miesta na miesto, kázuc s požehnaním, až r. 1197. umrel v Cechách. Nasledovníci jeho boli prenasledovaní a mordovaní, a ktorí ostali, tí rozprchli sa po rozličných krajinách.

18. Predchodcovia obnovenia cirkvi.

V štrnástom storočí, keď sa zkazenosť v cirkvi kresťanskej čím ďalej, tým viac rozmáhala a bludy rozširovali, povstali znovu horliví mužovia, ktorí proti nim vystupovať sa osmelili. Takýto muž bol i *Jan Viklef*, učiteľ a kňaz v Anglicku. Pilným čítaním písma svätého, ktoré sám do anglickej reči preložil, nadobudnul si Viklef čistú známosť kresťanského učenia. Vystupoval tedy a kázal najprv proti nadvláde pápeža, ktorému toho času Anglicko i daň platiť muselo; pozdejšie v svojich kázňach a spisoch horlil proti zkazenosti v cirkvi, proti odpustkom, vzývaniu pozostatkov svätých, ušnej zповedi a iným s písmom svätým sa nesrovnávajúcim ustanoveniam cirkvi. — Pre toto vyobcoval ho pápež z cirkvi a prenasledoval i všetkých jeho nasledovníkov.

Viklefovi ešte ani v hrobe nedali pokoja. O tridsať rokov po jeho smrti odsúdil ho znovu cirkevný snem v Kostnici držaný. Snem tento rozkázal ešte i kosti Viklefove vykopat a rozhádzať, jeho spisy ale spáliť.

Toho času ale boli sa už mnohí so spismi Viklefovými obznámili. Tak menovite v Čechách, kde krem toho už niekoľkí osvietení a pobožní mužovia proti zkazenosti v cirkvi kázali a ľud k svatosti kresťanského života napomínali. Medzi týmito najznamenitejší bol slavný predchodca Luterov *Ján Hus*. O tomto zvláštnom mužovi božom slušno je obsirnejšie niečo znať.

---

19. Ján Hus.

Ján Hus narodil sa roku 1369 v českom mestečku Husinci. Do škôl chodil v Prahe, kde ačpráve ako syn chudobných rodičov väčším dielom s núdzou potýkať sa musel, predsa svojim bystrým vtipom a pilnosťou na tolko to doviedol, že už v 22-hom roku veku svojho vyhlásený bol za majstra slobodných vied. Nezadlho stal sa učbárom bohoslovía a potom správcom pražských vysokých škôl. O štyri roky na to ustanovený bol za

kazateľa v Prahe, a sice v takzvanom Betlehenskom chráme.

Zvlášte za času Husa nachodila sa cirkev kresťanská vo veľmi smutnom stave. Pápež bol temer za viac považovaný než Kristus; služby božie konaly sa len na zaslepenie očí, ako dáke divadlo, a odbavovali sa v reči cudzej, nesrozumiteľnej; velebné sviatosti boli preměnené, nakoľko pri Večeri Páne nebol ľudu kalich podávaný; odpustky predávané boli verejne, slovom: celé náboženstvo bolo prevrátené a porušené. — Hus, ako v písme svätom dokonale sbehlý kresťan a kňaz, horlil v kázňach svojich proti takejto zkazenosti, nevere, bludom a neporiadkom v cirkvi, a kázal len také náboženstvo, aké učil Kristus a apoštolovia. K takýmto jeho kázňam hrnuly sa vždy veľké zástupy poslucháčov zo všetkých stavov. Hus opravil český preklad biblie, složil mnoho cirkevných piesní a vydal viac spisov náboženských k poučeniu a osvieteniu ľudu.

Takéto účinkovanie Husovo nebolo po vôli tým, ktorí ľud čím najďalej v duchovnej temnote udržať, a nad ním tak tým ľahšie panovať by boli chceli. Zabránili tedy Husovi najprv kázať v chráme Betlehenskom, potom ale dal ho pápež po dva razy do cirkevnej kliatby, v smysle ktorej zabránené mu bolo: k Večeri Páne pristupovať, na akýchkoľvek službách božích účasť brať, ba nesmel sa s kresťanmi ani len shovárať. — Hus ale už mal vtedy veľkú časť národa po svojej strane, preto smele kázal i ďalej v tom povedomí, že učí a zastáva len pravdy písma svätého.

Keď Husovi nepriatelia videli, že v jeho vlasti proti nemu nič nevykonajú, hľadeli ho dostať von z krajiny, kde nemal by ho kto obrániť. K tomu cieľu prišiel im vhod r. 1414. v meste Kostnici držaný všeobecný cirkevný snem. Na ten tedy predvolali Husa, aby sa tam zo svojho učenia zodpovedal. Husovi priatelia odhovárali ho sice od tej cesty; keď mu ale cisár Žigmund poslal svojou pečaťou opatrený ochranný list a k tomu i sľub, že sa mu na tom sneme nič zlého stať nesmie: išiel ta smele.

Sotva však Hus do Kostnice prišiel, bol ihneď daný

do žalára, a keď sa na cisársky ochranný list odvolával, odpovedali mu, že sa slub kacierovi daný nemusí zadržať.

Po sedemmesačnom žalárovaní postavili ho pred verejný súd. Tam žiadali od neho, aby svoje učenie ako bludné odvolal, Hus ale smele osvedčil, že to len tak urobí, jestli mu z pisma svätého dokážu, že je jeho učenie bludné. O tom však biskupovia ani počuť nechceli, ale ho hneď na smrť odsúdili. Keď Hus počul, že má byť za živa spálený, pozdvihnúc zrak svoj k nebu takto vzdychnul: „Bože, odpusť milostive mojim nepriateľom, lebo nevedia čo činia!“

Husovi duchovní sudcovia vyriekli nad nim takéto bezbožné a hrozné slova: „Dušu tvoju odovzdávame pekelným diablom!“ Hus ale na to hneď zvolal: „Ja ale porúčam ducha svojho do rúk mojho drahého Ježiša Krista!“ — Na to, pozbaviac ho kňazského rúcha, odovzdali ho svetskej vrchnosti, ktorá ho hneď za bránu mesta k spáleniu vyvieš dala.

Keď došli s nim ku stĺpu pri nomž mal byť spálený, Hus padnúc na kolená hlasne sa modlil Žalm 31. „V tebe sem ó můj Bože doufal!“ Potom priviazali ho o stĺp reťazou a povrazmi a nakládli okolo neho dreva, rážda a slamy až po hrdlo. Ešte i vtedy pristúpilo k nemu jedno knieža s napominaním, aby odvolal svoje učenie a tak zachránil si život. Hus o tom ale ani počuť nechcel. Zapálili tedy okolo neho drevo, a on ešte i v plameňoch odriekal tú vieru kresťanskú, pre ktorú umieral, potom ale zvolal po tri razy: „Kriste, Synu Boha živého, smiluj sa nado mnou!“ Viac ale už hovoriť nemohol, lebo ho vyblkujúci dym a plameň zadusil, a dušu jeho prijal k sebe Pán, ktorému tak verne slúžil. Jeho popol vysypali do blízkej rieky Rýnu. To sa stalo dňa 6. júla r. 1415. O rok pozdejšie spálený bol tiež v Kostnici i verný priateľ a pomocník Husov *Jeronym Pražský*.

20. Husitská vojna.

Keď nepriatelia pravej cirkve Kristovej Husa i spálili : pravdu, ktorú on kázal a učil, predsa spáliť nemohli. Husovo učenie tak sa už bolo ujalo v národe českom, že keď sa chýr o smrti Husovej do Čiech dostal, zbúril sa celý národ a uzavrel pridržať sa jeho učenia. Keď Česi Žigmunda, ktorý Husovi dané slovo verolomne bol zrušil za svojho kráľa uznať nechceli, poslal Žigmund do Česka vojsko, a z toho povstala ukrutná vojna *husitská*, v ktorej Česi pod vodcovstvom slavného Jána Žižku a bratov Prokopovcov za 16 rokov udatne bojovali, ale i vlastnú krajinu temer cele spustošili.

21. Jednota bratská v Čechách.

Po smrti Žiškovej rozpadli sa Husiti na dve strany. Jedni z nich spokojili sa totiž s tým, že katolíci dovolili im užívať kalich pri večeri Páne a preto nazvaní boli *Kališníckmi*; druhá strana ale bojovala i ďalej za úplnú náboženskú slobodu. Keď sa Kališníci pozdejšie presvedčili, že povolenie strany užívania kalicha nebolo úprimné ale že dané bolo im len cieľom rozdvorenia Husitov, spojily sa obe strany Husitské a založili *jednotu bratskú*, ktorej údovia menovali sa českými a moravskými bratmi. Oni sriadili si zvláštne cirkevné sbory dľa vzoru prvých apoštolských cirkví, vyznávajú Krista nielen ústy, ale nasledujú ho i životom — pridržajúc sa jeho čistého učenia. Pritom zakladali i školy, pisali náboženské knihy a rozširovali tak kresťanskú osvetu v národe.

Najväčšiu a sice nesmrteľnú zásluhu vydobyli si česki bratia znamenitým prekladom celej svätej Biblie do reči československej. Osem najučenejších mužov jednoty bratskej pracovalo za pätnásť rokov na tom svätom diele a sice u pána Jána zo Žerotína na jeho zámku Kralici, odkiaľ i sama Biblia meno „kralickej“ dostala.

Pod cisárom Ferdinandom II-hým nastalo tak kruté prenasledovanie evanjelikov v Čechách, že jednota bratská v krátkom čase temer do gruntu bola vykorenená. Vyše

30 tisíc evanjelických rodin, opustiac zväčša i majetky — vystaňovalo sa do susedných krajín. — Posledný biskup jednoty bratskej bol slávny a vysokoučený *Ján Amos Komenský*, rodom Slováč Moravan, ktorý tiež vo vyhnanstve zomrel. Komenský získal si nesmrtelné zásluhy o sriadenie ľudovej školskej výchovy a výučby. Jeho vychovateľsko-učebné zásady prijaté sú dnes už za základ školskej výučby po celom vzdelanom svete.

Č A S Ť II.

Od obnovenia cirkvi čiže reformácie až po najnovšie časy.

1. Reformátor Dr. Martin Luther.

Veliké dielo napravenia cirkvi čiže reformáciu, ktorú bol Hus v Čechách započal, dokončil s pomocou Božou v Nemecku muž boží *Dr. Martin Luther*.

Luther narodil sa v meste Islebii (Eisleben) dňa 10. novembra r. 1483. Na druhý deň niesli ho ku krstu, a že to bol práve deň Martina, Martinom ho pokrstili. Jeho otec bol chudobný baník menom Ján Luther. — Rodičia vychovávali Luthera veľmi pečlivo, v bázni božej a prísne. Do školy chodil Luther najprv v Mansfelde, potom v Magdeburku a pozdejšie v Iesenachu. V tomto meste, nemajúc od chudobných rodičov dostatočnej podpory — žil Luther z počiatku veľmi biedne, lebo prinutený bol u dveri majetnejších ľudí spievavať, aby sa za to u nich obživil. — Pán Boh vzbudil však dosť skoro jednu pobožnú paňu, ktorá malého Luthera k sebe prijala a o neho sa starala. Nemajúc starosti o živobytie učil sa tým pilnejšie a s takým prospěchom, že už v 19-tom roku na vysoké školy do Erfurtu prejsť mohol.

V Erfurte učil sa Luther na žiadosť svojho otca najprv práva, t. j. mal sa stať advokatom alebo sudcom. Tu raz v knižnici školskej dostala sa mu do rúk celá biblia, ktorú predtým ešte nikdy nebol videl. Čítajúc v nej pilne, dosť skoro našiel v nej mnoho vecí, o akých

sa toho času v chrámoch nič nekázalo. — Od toho času zaoberal sa s tou svätou knihou ešte horlivejšie, a konečne odhodlal sa posvätiť sa cele duchovnému stavu. Uskutočnenie tohoto rozhodnutia napomôžené bolo uňho i nasledujúcou udalosťou: Keď sa raz so svojim priateľom Alexiom v poli prechádzal, strhla sa búrka, uderil hrom a zabil Alexia s ním kráčajúceho. Toto tak dojalo Luthera, že hneď na mieste urobil sľub stáť sa mníchom a v kláštore v modlitbách hľadať spasenie. Vstúpil tedy do rádu mníchov Augustinských. Ako mních viedol život veľmi prisny a obtížny; zvlášte usiloval sa byť pobožným a nadovšetko pilne čítaval písmo sväté.

O krátky čas stal sa Luther učiteľom na vysokých školách vittenbergských a málo pozdejšie tiež tam i kazateľom slova božieho. Ako znamenitý učiteľ a kazateľ čistého biblického učenia stal sa tak chýrnym, že z ďalekých krajín hrnuli sa k nemu žiaci a poslucháči.

Roku 1510 konal Luther v záležitosti svojho kláštora cestu do Ríma. — Tam sa očite presvedčil o zkaženosti kňazstva i viery. Po svojom návrate z Ríma, keď bol hneď na to za doktora umenia božieho povýšený, kázal tým smelšie proti bludom v cirkvi, vyhlasujúc písmo sväté za jediný základ náboženstva kresťanského.

Obnovenie cirkvi skrz Luthera priskorené bolo predávaním odpustkov t. j. odpúšťaním hriechov za peniaze. V Nemecku kupčil s takýmito odpustkami za času Lutherovho mních *Ján Tecel*.

Ako už predtým Vald a Hus, tak teraz i Luther zatracoval takéto odpustky, a svoje písomné osvedčenie o nich pribil na dvere chrámu vittenbergského. Osvedčenie to obsahovalo v 95 punktach tú hlavnú pravdu, že také odpustky nemajú pred Bohom platnosti, pretože len sám Boh a sice z milosti a pre zásluhy Kristove po učinennom pokání odpúšťa nám hriechy. — To sa stalo 31. októbra r. 1517. a od toho dňa ráta sa začiatok reformácie.

Za tento skutok mal sa Luther do Ríma pred pápeža ustanoviť, kde by sa mu iste zle bolo povedlo. Luther však už vtedy mal mocných ochrancov. — Takýto bol menovite Fridrich, knieža saské. Tento vykonal a vymo-

hol, že Luther nemusel ísť do Ríma, ale len na rišsky snem do Augsburgu. Tam pápežský vyslanec žiadal od Luthera, aby sa svojho započatého učenia odriekol a ho ďalej nerozširoval. Keď sa to Luther urobiť zdráhal, vyhlásil ho pápež za kaciera a dal ho do cirkevnej kliatby. Luther si z toho už málo robil, lebo i pápežskú bullu, t. j. listinu, ktorou bol z cirkvi vypovedaný, pri prítomnosti svojho žiactva a nepočítaných mešťanov pred bránou mesta verejne spálil.

Roku 1521. povolal Luthera cisár Karol V-ty pred rišsky snem do Vormsu, aby sa tam zo skutkov svojich zodpovedal. Luther na tom sneme bránil učenie svoje veľmi zmužile, a keď sa od neho žiadalo, aby učenie svoje odvolal, takto riekol: *„Jestli písmom svätým a inými zreteľnými dôvodami o blude presvedčený a premožený nebudem, tedy nemôžem, ani nechcem nič odvolať; lebo nie je slušná ani bezpečná vec niečo proti svedomiu konať. Tu stojím, ináč nemôžem. Boh mi pomáha! Amen“*.

Lutherovi sa síce vo Vormsi nič nestalo, lebo cisár Karol hanbil sa Lutherovi dané slovo bezpečnosti, ako kedysi Žigmund Husovi — zrušiť, — ale akonáhle Luther z Vormsu odišiel, predsa ho hneď za kaciera vyhlásil a do rišskej kliatby dal. Rišska kliatba ale bola veľmi zlá vec. Koho sa ona týkala, ten v celej riši nebol životom istý, toho nesmel nikto ani len pód strechu prijať. Ale Pán Boh zachránil Luthera pred osídlami nepriateľa. Keď totiž Luther z Vormsu domov išiel, dal ho knieža Fridrich tajne na ceste chytiť a na bezpečné miesto na svoj zámok Vartburg doprevadiť.

Na Vartburgu sa Luther pod cudzím menom za 10 mesiacov zdržoval pracujúc na preklade biblie do nemeckej reči. Menovite preložil tam celý Nový Zákon a složil niekoľko cirkevných piesni, medzi nimi i svetoznámu: „Hrad prepevný atď.“

Medzitým vypukly v neprítomnosti Lutherovej vo Vittenbergu náboženské nepokoje, o ktorých dozvediac sa, šiel domov bez odkladu a té nepokoje šťastlivo i utišil. Nezadlho potom oženil sa s bývalou mniškou Katarínou rodenou z Boru.

Najlepším a najslavnejším pomocníkom Lutherovým pri diele reformácie bol vittenbergský učbár *Filip Melanchton*. Luther spolu s Melanchtonom ponavštevoval všetky cirkvi a školy v saskej zemi, uvádzal do nich poriadok a na miesto latinčiny uvádzal pri službách božích reč materinskú. Na týchto cestách videl a poznal veľikú neumelosť vo veciach náboženstva, a to nielen u ľudu ale i u učiteľstva. Preto spísal hneď na základe písma svätého krátky obsah náboženstva kresťanského najprv pre ľud, potom obširnejší i pre knazov a učiteľov a sice v otázkach a odpovediach. Tě knižočky sú malý i väčší katechismus dr. Martina Luthera.

Po niekoľko rokoch dokončil šťastne dôležité dielo preloženia celej biblie do nemeckej reči, skrz čo veľké dobrodenie preukázal nielen svojim krajanom Nemcom, ale celému kresťanstvu. — Zomrel r. 1546. v. 63-tom roku života a sice v tom istom meste, kde sa bol i narodil, totiž v Islebii. Telesné jeho pozostatky odpočívajú v hlavnom chráme vittenbergskom.

2. Reformácia v Švajciarsku.

Len rok pozdejšie než Luther, totiž roku 1518 vystúpil vo Švajciarsku Ulrich Zvingli ako obnovovateľ cirkve. Tě isté príčiny čo Luthera, pohly i jeho k napraveniu cirkvi, menovite tiež odpustky, ktoré toho času mnísi vo Švajciarsku za peniaze predávali.

Dielo reformácie darilo sa Zvinglimu dobre, lebo hneď v prvom roku svojho vystúpenia mal mnoho tisíc nasledovníkov. Zvingli až pridáleko išiel vo svojej horlivosti, odstrániac z chrámov obrazy, organy ba i oltäre. — Započaté nim dielo neprivedol však ku koncu, lebo roku 1531 v krvavej vojne, príčinou jeho reformácie vzniklej, ztratil život.

Čo Zvingli započal, to dokončil po ňom *Jan Kalvin*, muž to veľmi pobožný a učený. Založiac v Genfu universitu, vyučoval na nej s dobrým výsledkom; lebo hoc tiež bol prenasledovaný, konečne predsa podarilo sa mu sriadiť cirkev vo Švajciarsku na základe učenia ním hlásaného.

3. Rozdvojenie sa obnovenej cirkvi.

Bohužiaľ, že sa učenie Zvingliho a Kalvinovo v hlavných článkoch viery podstatne delilo od učenia Lutherovho. Krem v učení o *Krista Pána osobe* a o *Krste Svätom* bol medzi nimi rozdiel zvlášte v učení o *Sviatosti Večere Páne*, a v učení o *predzrízení*.

Luther učil: že „Svätosť Večere Páne jest *pravé telo a pravá krev* Pána nášeho Ježiše Krista pod spůsobem chleba a vína nám kresťanům k jedení a pití od samého Krista Pána ustanovená“, že tedy při Večeri Pána v posvätnom chlebe a víne sám Kristus skutočne je prítomný, a že požívanie tejto svätosti jedine u veriacich pôsobí odpustenie hriechov. Naproti tomu učil Zvingli: že chlieb a víno pri Večeri Pána jedine na pamiatku smrti Kristovej majú byť požívané, a dľa Kalvína prítomný je Kristus pri Večeri Páne len duchovne.

O predzrízení učil Luther že: „Tak Bůh miloval svět, že Syna svého jednorozeného dal, aby *každý, kdo v neho věří* nezahynul, ale měl život věčný“. Naproti tomu učil Kalvín: že spasení môžu *byť len tí*, ktorých Boh už od večnosti k tomu *predzrídil* čiže predustanovil.

Tento rozdiel v učení a hlavne v učení o týchto článkoch zapríčinil už vtedy rozpadnutie sa obnovenej cirkve na dvoje vyznania. Nasledovníci Zvingliho a Kalvína menovali sa kalvíni alebo reformáti; nasledovníci Luthera ale lutheráni alebo evanjelici.

---

4. Vierovyznanské ináč symbolické knihy.

Té spisy, v ktorých obe reformované cirkve svoje vierovyznanie zostavily, menujú sa knihy *vierovyznanské ináč symbolické*.

Kalvíni zostavili svoje vierovyznanie v Švajciarskej predtým Helvetskou menovanej krajine, preto menuje sa ono helvetským vyznaním.

Cirkev evanjelická má päť v rozličných dobách zostavených vierovyznanských knih.

Prvá naša symbolická kniha je: *augsburské vyznanie*.

Cisár Karol V. svolal r. 1530 rišsky snem do mesta Augsburgu tým cieľom, aby tam po pokojnom vypočutí mienky a náhľadov jedného každého, spor o náboženskom učení v dobrote a kresťanskej láske bol vyrovnaný. Evanjelici tedy predložili tomu snemu Lutherom a jeho spoločníkmi vypracovaný a Melanchtonom výborne zostavený obsah ich vierovyznania, ktoré, poneváč na sneme v Augsburgu prečítané bolo, menuje sa augsburským vyznaním. Dľa tohto vyznania menujeme sa i my evanjelikmi augsburského vyznania.

Druhá naša symbolická kniha je *Apologia, čiže obrana augsburského vyznania*. — Z rozkazu cisára Karola vydali učenci katolícki spis, v ktorom sa učenie augsburského vyznania podvrátiť snažili. Preto evanjelici, menovite Melanchton, napísali a zostavili spis *Apologia* zvaný, v ktorom sa Augsburgské vyznanie ešte dokonalejšie vysvetluje a obráňuje.

Tretia symbolická kniha sú články *Šmalkaldské*. Pápež Pável III. povolal r. 1537 katolíkov i evanjelikov na cirkevný snem do mesta Mantovy, aby sa tam konečne vyrovnali. Evanjelici neuznávali však pápeža za sudcu v ich rozopri; preto nešli do Mantovy, ale síšli sa v meste Šmalkalde. Tam zostavil Luther články viery, ktorými dve výšmenované symbola ešte dokonalejšie vysvetlil, menovite ale veľký rozdiel medzi rímskym a evanjelickým učením preukázal.

Štvrtá symbolická kniha je *väčší a menší Katechismus* Lutherov, ktorý tento ešte r. 1529. čo stručný obsah a jadro evanjelicko-kresťanského nábožentstva zostavil a spísal.

Piata symbolická kniha je *Formula Konkordie čiže kniha Svornosti*. Po smrti totiž Lutherovej boli sa vlúdili do cirkvi evanjelickej niektoré bludy, a mnohi len na oko pridržali sa augsburského vyznania, po strane ale chýlili sa k učeníu Kalvinovmu. Preto r. 1580. najučenejší evanjelickí mužovia napísali a vydali spis, v ktorom vysvetliac zvlášte veľký rozdiel medzi kalvinmi a evan-

jelikmi, vyslovili: že jedine oné štyri výšmenované vierovyznanské knihy obsahujú v sebe pravé učenie cirkve evanjelickej, — a že sa s kalvinmi dotiaľ, kým si aj tí této symbola neosvoja — v jedno spojiť nemôžu.

---

5. Prenasledovanie obnoveného učenia.

Obnovené a prečistené cirkevné učenie rozšírilo sa dost skoro temer po všetkých evropejských krajinách. Cirkev rímsko-katolícka, bojac sa o svoju moc, s veľkou zúrivosťou začala hneď vyznavačov nového učenia prenasledovať. Pod krátkym časom vyhubili katolíci evanjelikov v Itálii, Španielsku, Francúzsku a Nizozemsku. Prenasledovaní boli evanjelici i v Anglicku, Nemecku a Rakúsku. V Nemecku povstala z toho vojna, ktorá s malými prestávkami za tridsať rokov trvala. To bola takzvaná tridsaťročná vojna. Táto vojna bola by nemeckú evanjelickú cirkev iste o jej slobody pripravila, keby nebol jej r. 1630. ku pomoci prišiel švédsky kráľ.

---

6. Gustáv Adolf.

Keď tento udatný ale pri tom i pobožný kráľ so svojim vojskom čez more sa preplaviac v Pomori na suchú zem vystúpil, padnúc pred svojim vojskom na kolená, hlasne ďakoval Bohu za šťastnú plavbu a modlil sa za pomoc božiu v nastávajúcich bojoch. Keď jeho dôstojníci počas modlitby k slzám pohnutí boli, obrátia sa k nim riekol: „Neplačte priatelia moji, ale modlite sa i vy. Čím viac modlitby, tým viac víťazstva; lebo pilná modlitba je polovica víťazstva. Najlepší kresťan je vždy najlepší vojak“. Na zástavách jeho vojska napísané byly této slová: „Keď Boh s nami, kto proti nám?“

I ukázalo sa, že Boh bol s Gustávom Adolfom a jeho vojskom. Švédi premohli nepriateľa temer vo všetkých bitkách. Jich kráľ preto ale nezpyšnel. Keď totiž vtiahol do mesta Landshutu v Bavorsku, vitali ho oby-

vatelia toho mesta klačiaci na kolenách. „Co robíte?“ zvolal s nevoľou, — „vstaňte! nie smrteľného človeka, aký som i ja, ale len samého Boha máte takto čtiť“.

Pred víťaznou, ale preňho osudnou bitkou pri meste Lützen, držal ešte posledný raz s celým svojím táborom raňajšie služby božie. Spievali: „Hrad prepevný jest Pán Bůh náš“ a „Nezoufej malé stádečko!“ Hustá hmla rozprestierala sa nad táborom. Keď asi okolo 11 hodine prebilo sa slnce cez mhu, kráľ sadnúc na koňa zvolal: „Poďme tedy! Hospodine, pomáhaj nám!“ Na to sa s celým vojskom na nepriateľa oboril. Nepriateľ bol síce premožený, ale udatný a slavný kráľ Gustáv Adolf — ktorý medzi prvými bojoval, — gulkou nepriateľa prestrelený zaplatil to víťazstvo vzácnym svojím životom. To sa stalo dňa 6. novembra 1632. Na tom mieste, kde Gustáv Adolf za slobodu evanjelickej cirkvi bojujúc slávne padnul, postavený je veľký kamenný pomník s týmto jednoduchým nápisom: „G. A. 1632.“

7. Reformácia v Uhorsku.

V časoch prenasledovania Husitov v Čechách a na Morave, veľmi mnohí z nich vystaňovali sa do Uhorska a osadili sa na horných stranách našej vlasti. S Husitmi dostali sa k nám nauky a spisy Husove, ktoré sa potom medzi ľudom dosť skoro rozšírily. — Keď tedy Luther povstal, u nás už na mnohých miestach kázané bolo čisté učenie evanjelické.

Keď sa chýry o Lutherovom učení, ba i jeho spisy skrz Nemcov, ktorí po kupectve do Nemecka chodievali k nám dostaly, — začali mnohí mladí mužovia od nás chodiť do škôl vittenbergských aby sa tam od samého Luthera a Melanchtona slovo božie čistotne a úprimne kázať učili. — Títo, navrátiac sa do vlasti, rozširovali doma čo kňazia a učitelia čisté evanjelium. I mnohí z prednejších veľmožov priznali sa hneď k učeníu Lutherovmu, tak na pr. Turzovci, Peréňovci, Nádašdy, Révay a viac iných.

Toho nalakala sa cirkev katolícka, preto ihneď chytila sa do prenasledovania evanjelikov. Pod panovaním kráľa Ľudvika II. vyneseny bol už roku 1523 na krajinskom sneme ten ukrutný zákon, aby evanjelikom ich majetky pobraté a oni *pálení boli*. Tak sa stalo, že r. 1527. boli ľubietovský farár Nikolai i s tamojším učiteľom Gregorim lapení, a keď od svojej viery odstúpiť nechceli, ukrutným spôsobom za živa spálení.

Ľudvikov nástupca kráľ Ferdinand I. zpočiatku tiež prenasledoval evanjelikov, — pozdejšie chcúť si ich získať — dal im pokoj. Podobne i kráľ Maximilian choval sa naproti našej cirkvi nielen mierne ale i spravodlivo. V takýchto okolnostiach rozšírila sa evanjelická cirkev u nás natoľko, že v ten čas, totiž pod panovaním kráľa Maximiliana bol v celej krajine už len jeden katolícky arcibiskup a jeden biskup, z veľmožov ale a zemänov len niekoľkí priznávali sa ku katolíctvu.

Čo horliví rozširovatelia nového učenia zasluhujú spomenutia: Juraj Lovčani, Martin Cyriak a Izaiáš Lang. Všetci traja účinkovali ako kňazovia v Hornom Uhorsku. Najvýdatnejšie účinkoval však bývalý žiak Lutherov Matej Dévay, ktorého ochraňoval a mocne podporoval zpomenuť už pán Nádašdy. — Dévay kázal zpočiatku v duchu Lutherovho učenia, pozdejšie rozširoval učenie Kalvinovo, a síce s takým prospechom, že si jeho pôsobením v krátkom čase temer všetci Maďari kalvinské učenie osvojili. Slováci a Nemci zostali verní augsburgskému vyznaniu.

Keď katolíci videli, že evanjelikov násilím potlačiť nevládzu, priviedli do krajiny Jezuitov. Jezuiti boli rád mnišský, založený k tomu cieľu, aby evanjelikov katolíctvu nazpät ziskali. Jezuiti priduc k nám, stavali kláštory a školy, v ktorých mládež — zväčša panskú — v duchu evanjelictvu nepriateľskom vychovávali. Používali klamstvo, podvod ba i násilie, len aby evanjelikom škodiť mohli.

Na začiatku 17. storočia nastalo všeobecné prenasledovanie evanjelikov. Pápežské vojsko, pod ukrutným vodcom Barbianom bralo evanjelikom kostoly, fary, školy a cirkevné majetky. Keď sa evanjelici ku kráľovi Rudolfovi so žalobami o pomoc uchádzať chceli, — ten ich ani

pred seba nepripustil. Vtedy povstal proti nemu *Stefan Bočkay*, knieža sedmohradské. Všetci utlačení evanjelici, pripojivše sa k Bočkaymu, bojovali proti kráľovi tak šťastne, že tento prinútený bol uzavrieť s Bočkaym smluvu pokoja. Tá smluva uzavretá bola roku 1606 vo Viedni. Tou smluvou bola aj evanjelikom náboženská sloboda poistená a o dva roky pozdejšie i krajinským zákonom potvrdená.

Nezadlho potom svolal krajinský palatin a horlivý evanjelik pán *Juraj Thurzo* evanjelický cirkevný snem, čiže synodu do mesta Žiliny. Na tej synode previedli evanjelici prvé sriadenie cirkvi Horného Uhorska, ktoré na tri biskupské okresy rozdelili.

Ale sloboda evanjelikov ani teraz dlho netrvala. Pod kráľom Ferdinandom II-hým, ktorý bol najväčší nepriateľ evanjelictva, započalo sa skrz palatina Forgáča, predtým evanjelika — hlavne pričinením arcibiskupa *Petra Pázmána* — nové prenasledovanie. Pázmán, vychovaný Jezuitmi, — nešťífil sa ani násilia, ani podvodu a lichotenia, len aby evanjelikom škodiť mohol. On veľkú časť veľmožov priviedol nazpät do cirkve katolickej, a títo potom prinútili i svojich poddaných k odpadnutiu od cirkve evanjelickej.

Tu zas pomohol evanjelikom na čas *Gábor Bethlen*, knieža sedmohradské. Bethlen totiž sriadač povstanie proti kráľovi, zaujal v krátkom čase temer celú krajinu. Kráľ tedy uzavrel s ním r. 1621. v. Nikolsburgu pokoj, pri ktorej príležitosti znovu boly potvrdené i evanjelikom prajné punkty viedeňského pokoja.

Katolíci však málo dbali na akékoľvek smluvy. Jezuiti a biskupi majúť moc po svojej strane, prenasledovali evanjelikov, kým po 20. rokoch nepovstal k obrane týchto veľmož *Juraj Rákóci*.

Keď Rákóci r. 1645 v meste *Linci* s kráľom pokoj uzavrel, smluvou toho pokoja prinávrátená bola evanjelikom odňatá im náboženská sloboda.

V tej dobe, a sice r. 1636 vydaný bol prvý slovenský evanjelický spevník. — Sostavil ho kňaz *Juraj Tranovský* ináč *Tranoscius* zvaný. Sám spevník menuje

sa všeobecným menom „Tranoscius“. — Komu zo slovenských evanjelikov nebola by známa táto po písme svätom najväčšej cti a vážnosti poživajúca kniha nábožných spevov cirkevných! Veď máme Tranoscius v každom dome; vieme ho temer celý nazpamäť. Slušné je tedy, aby sme aj o jeho pôvodcovi niečo vedeli.

Juraj Tranovský narodil sa r. 1591 v sliezskom meste Tešine. V rodičovskom dome nábožne vychovávaný učil sa najprv doma, potom chodil do škôl v Gubine a Kolberku a konečne vyučil sa na kňazstvo vo Vittenbergu. Keď sa ztadiť navrátil, stal sa gymnasiálnym učiteľom v Prahe. Potom prešiel za rektora školy do Holešova na Morave, a odtiaľ povolal ho pán Detrich zo Žerotína za sl. b. kazateľa do Medzeričia. Tam úradoval Tranovský za desať rokov.

V té časy, podobne ako u nás, prenasledovaní boli evanjelici aj na Morave. Tranovský bol tiež najprv žalárovaný a potom do vyhnanstva daný. Tu povolal ho barón Ján Suňog za duchovného pastiera do Bielska. Ale i ztadiť musel utekať spolu i so svojim ochrancom Suňogom, a vtedy prišiel do našej vlasti, a síce najprv na zámok Budatin v Trenčianskej stolici. Tam vzal ho gróf Gašpar Illésházi pod ochranu a pozval ho za zámockého kazateľa na svoj oravský zámok. Tam zostavil Tranovský sbierku krásnych modlitieb.

Keď po troch rokoch prešiel za kňaza do liptovského Sv. Mikuláša; behom šiestich rokov, ktoré tam ztrávil, skladal nábožné piesne a zostavil i vydal spevník Tranoscius. — Zomrel roku 1638. v 46-tom roku svojho utrpenia plného, ale pre cirkev našu požehnaného života. Pochovaný bol v chráme Sv.-Mikulášskom. Chrám ten prešiel potom do rúk cirkve katolickej, preto dnes už nikto nevie udať to miesto v chráme, na ktorom kosti Tranovského odpočívajú. Jeho „Tranoscius“ zostane, dá Boh, večitým duchovným pokladom cirkve evanjelickej slovenskej.

Sloboda evanjelikom skrz Rákóciho vymožená, trvala zase len za krátky čas. Pod kráľom Leopoldom I.-ým, ktorý za 48 rokov panoval, — prenasledovaní

boli evanjelici ešte väčšmi, než kedy predtým. Katolícki biskupi chodili po obciach evanjelických s vojskom, vyhánajúc kňazov evanjelických a osadzujúc na ich miesto kňazov katolíckych, a síce z väčšej časti jezuitov. Vojsko hnalo ľud násilím do kostola na omšu a katolícku zpeveď. Kde si ľud svoje chrámy bránil, tam ho vojsko mučilo, mordovalo a vešalo. Kde nepodarilo sa im zničiť cirkvi, tam usilovali sa zničiť aspoň ich duchovných pastierov. — Arcibiskup Selepcéni zostavil v Prešporuku súd, pred ktorý povolal vyše 250 evanjelických kňazov a učiteľov. Tam dal ich zo zrady vlasti falošne obžalovať a potom nespravodlivo odsúdiť. Úbohi odsúdenci trpeli mnoho po rozličných žalároch, kde ich mučili a trápili; mnohí z nich odvedení boli v putách do Itálie, a tam čo otroci, každý za 50 dukátov popredani. — Mnohí z nich zahynuli od rán a hladu ešte na ceste; iní zahynuli pozdejšie v ťažkej otrockej práci na galejach (lodach) italských, — a len niektorí z nich po hroznom súzení — hollandským námorským veliteľom *Ruyterom* vyslobodení — navrátili sa do vlasti.

V týchto prenasledovaniach odobrali katolíci evanjelikom do 800 chrámov, — tak že už len kde tu odobavovali sa ešte evanjelické služby božie. — Ti, čo ešte svojej cirkvi verní zostali, slúžili Bohu len tajne v horách a skrytých dolinách.

V té časy povstal proti Leópodovi na čele mnohých evanjelických nespokojencov veľmož *Imro Tököli*, a bojoval zpočiatku tak šťastne, že cisár prinútený bol r. 1681. svolat do Šopronu krajinský snem, ktorého vynešením dovolené bolo evanjelikom v tých stoliciach, kde žiadnych chrámov nemali — vystaviť si po dva kostoly. To byly takzvané *artikulárne chrámy*.

Vzdor tomu trvalo prenasledovanie evanjelikov i ďalej. Tökölovske povstanie bolo o pár rokov úplne potlačené a jeho bývalí prívrženci zo zrady proti cisárovi obvinení. Pod zámienkou takého obvinenia dal cisársky generál Karaffa r. 1687 v Prešove mnohých najprednejších pánov neslýchaným spôsobom mučiť a pomordovať. Evanjelikom byly zas na mnohých mie-

stach chrámy odňaté, a oni katolíckemu kňazstvu podriadení.

Roku 1703 vzniklo nové povstanie pod *Fraňom Rákócim*, ktorý evanjelikov chránil a im mnohé utratené chrámy prinavrátil. Povstanie skončilo sa r. 1711. takzvaným *satmárskym pokojom*. V smluve toho pokoja bola sice evanjelikom ich náboženská sloboda znovu zabezpečená; avšak katolícké kňazstvo, nestarajúc sa o smluvy a nedbajúc nič ani na kráľovské rozkazy — predpisalo evanjelikom ešte i katolícku prisahu, t. j. evanjelici museli pred súdom tak ako katolíci prisahať na pannu Mariu a všetkých svätých.

Otcovia naši sa ale práve v tých smutných časoch mocne utvrdzovali vo viere Kristovej. Radostne putovali do chrámov niekde i deň cesty vzdialených, aby počuť mohli kázanie slova božieho a súčasťníť sa na Večeri Pána. Doma sa ale pilne vzdelávali modlitbami, piesňami duchovnými a čítaním Pisma svätého.

Do týchto časov padá i založenie mnohých nových cirkví na Dolnej zemi. V krajinách od Turka vybojovaných a zpusťovaných nemal kto evanjelikov prenasledovať. Na horných stranách prenasledovaní evanjelici sťahovali sa tedy hŕňe na Dolnú zem a založili v Békéši, Banáte a Báčke mnohé nové cirkvi, ktoré patria dnes medzi najväčšie a najkvetúcejšie. Také sú na pr. v békéšskej stolici: Csaba, Szarvas, Komlós a Berény.

Konečne pod cisárom *Jozefom II.* zasvietilo slnce slobody aj evanjelikom, ktorí cez 250 rokov tak mnohé útlisky a prenasledovania znášať boli prinútení. Jozef totižto hneď na začiatku svojho panovania, roku 1781. vydal takzvaný *toleračný patent*, v smysle ktorého dovolené bolo evanjelikom slobodne a všade Bohu slúžiť. Kde aspoň sto evanjelických rodín bývalo, tam smeli si vystaviť kostol, školu a založiť cirkev. I od katolíckej prisahy boli oslobodení.

Nástupca Jozefov, cisár *Leopold II.* potvrdil nad to i krajinským zákon na sneme v Prešporku r. 1792. doneseným — všetky té slobody, ktoré už v smluvách viedeňského a linského pokoja boli obsažené.

Krajinský snem z roku 1844 značne rozšíril slobody a práva evanjelickej cirkve, a snem z r. 1848. vyslovil rovnoprávnosť všetkých vierovyznaní v našej vlasti. Rovnoprávnosť táto nebola však prevedená. Krajinský zákon z r. 1878. zabezpečil evanjelikom aspoň niektoré výhody.

Konečne roku 1892 sišiel sa v Budapešti evanjelický cirkevný snem čiže synoda, kde mnohé dôležité, sriadenia cirkve sa týkajúce záležitosti pokonávané a z čiastky aj usporiadané byly.

8. Cirkevná samospráva.

Evanjelická cirkev volí si učiteľov, farárov, biskupov, dozorcov a iných úradníkov; tvorí zákony pre ňu platné, slovom: záležitosti svoje riadi a spravuje si slobodne sama. Toto jej právo menuje sa *samospráva* čiže *autonomia*.

Cirkev také svoje právo vykonáva t. j. spravuje sa skrze cirkevné shromaždenia čiže konventy, a skrze synodu. Konventy sú: miestne, seniorálne, dištriktuálne a konvent všeobecný čiže generálny.

Miestny konvent pozostáva zo všetkých cirkevnú daň platiacich samostatných údov jednej a tej istej cirkvi. Údovia konventu, pod predsedníctvom miestneho slova b. kazateľa a svetského dozorcú radia sa a rozhodujú v záležitostach cirkevných. Každá cirkev volí si však ešte aj istý počet presbyterov čiže starších, ktorých úlohou je: s času na čas radiť sa, a sostavovať návrhy vo všetkých záležitostach na cirkevnom konvente pojednávať a konečne rozhodnúť sa majúcich. V smysle najnovších synodálnych zákonov má však každá cirkev právo poveriť presbyterstvo s riadením ktorýchkoľvek jej záležitostí.

Viac cirkví spolu tvoria *seniorát*, spravovaný seniorom a seniorálnym dozorcú. Seniorálny konvent záleží z predstavenstvi a vyslancov jednotlivých cirkví.

Viac seniorátov spolu tvoria *dištrikt* čiže okolie, v

jehož čele stojí *biskup* a dištriktuálny dozorca. Títo predsedajú na dištriktuálnom konvente, ktorý pozostáva z vyslancov všetkých seniorátov v dištrikte sa nachodiacich.

Cirkev evanjelická a. v. v Uhorsku podelená je na štyri dištrikty: baňský, potisský, preddunajský a zadunajský. — Tieto dištrikty vydržiavajú raz v roku spoločný všeobecný i generálnym zvaný konvent. Na tom konvente predsedá najstarší z biskupov, a osobitný generálny dozorca. Generálny konvent pozostáva z vyslancov dištriktuálnych konventov.

Cirkevné zákony tvoruje a vynáša *synoda*, t. j. cirkevný snem, ktorý s časom na čas s porozumením cirkvi svoláva kráľ, čo najvyšší dozorca cirkve. Synoda pozostáva z istého počtu zastupiteľov duchovného i svetského stavu, ktorých všetky cirkvi spolu si volia.

Dozorstvo nad tým, či sa v cirkvi všetko dľa zákonov synodálnych a ustanovení konventov koná a deje, — vykonávajú biskupi pri vizitáciách t. j. biskupských návštevách po cirkvách.

Z tohto všetkého vyplýva pre nás tá povinnosť, aby sme si po prvé: práva od našich nábožných otcov zdedené nielen vážili a hájili; ale i povinnosti naše naproti cirkvi radi a ochotne plnili. Po druhé: Aby sme učenie a kázanie slova božieho, ktoré sa v cirkvi našej evanjelickej čistotne a úprimne káže — za sväte mali, a dľa neho sväte jakožto pravé diatky božie živi boli. K čomu ráčiz nám dopomáhať milý náš Otče nebeský!

9. Evanjelický cirkevný rok.

Sviatky a Slavnosti sú isté zvláštne dni, ktoré cirkev tým cieľom ustanovila, aby sme v nich od každodenných prác odpočívajúc — dľa istého poriadku zvlášte Bohu slúžili t. j. jeho slovom doma súkromne s domácimi, v chráme ale verejne a spoločne sa vzdelávali, jeho nekonečnú dobrotu a milosť vďačne si pripo-

minali a Ho oslavovali. Takéto dni a časy spolu tvoria *cirkevný rok*.

Abo obyčajný rok podelený je na čiastky dľa toho, ako sa zem naša na svojej ceste okolo slnca pohybuje: tak kresťanský cirkevný rok usporiadaný je dľa toho duchovného *slnca spravedlnosti*, ktoré je *Ježiš Kristus*. Kristovo zjavenie sa na zemi, najzvláštnnejšie udalosti jeho svätého života, smrť, oslávenie, a najvýznamnejšie čiastky jeho božského učenia sú základom tých slavností a nediel, z ktorých cirkevný rok záleží.

V prvotnej cirkvi svätievali kresťania spolu so židmi sobotu, akožto deň siedmy, už pri stvorení sveta samým Bohom posvätený; pozdejšie na miesto soboty stala sa sviatkom *nedela*; akožto deň z mrtvých vstania Krista Pána. Pozdejšie usporiadaný a ustálený bol cirkevný rok následovne:

Začína sa prvou adventnou nedelou a končí sa poslednou nedelou trojičnou. Delí sa na dva cirkevné polroky: *slavnostný a trojičný*. Prvý polrok začína sa adventom a trvá až po slavnosť Trojičnú, zavierajúc v sebe čas *vianočný, veľkonočný a svätodušný*; do druhého patrí čas nediel od sv. Trojice po Advent.

Čiastky vianočného oddielu sú: štyri nedele *adventné* (očakávanie príchodu Spasiteľa); *slavnosť Vianočná*, posvätená pamiatke narodenia Syna Božieho; pamiatka prvého mučedníka *Štefana* (v druhý deň slavnosti); *Nový rok*, deň mena Ježišoho; *Zjavenie Krista Pána* mudrcom, ináčie sviatok Troch kráľov; po Troch kráľoch najmenej dve a najviac šesť nediel, dľa toho, či Veľkánoc pripadá skôr alebo pozdejšie, konečne nedele Deviatnik, po Deviatniku a Mäsopôstná, ktoré sú akoby prechodom do pôstneho času.

Oddiel *veľkonočný* zaviera v sebe pôstny čas, majúci šesť nediel, pomenovaných dľa začiatočných slov latinských žalmov, ktoré v prvotnej cirkvi v té nedele čítavané bývaly: *Invocavit* (žalm. 91, 15), *Reminiscere* (ž. 25, 6), *Oculi* (ž. 25, 15), *Laetere* (Izai. 66, 10) *Judica* (ž. 43, 1); tak zvaný veľký alebo aj tichý týždeň pred Veľkonocou, začínajúci sa nedelou *Kvetnou* lat. *Palmarum*, od palmo-

vých ratolesti, ktoré Ježišovi posledný raz do Jeruzalema vstupujúcemu na cestu boli stlané. V tomto týždni je *Zelený Štvrtok*, akožto sviatok pamiatky ustanovenia Večere Pána, a *Veľký Piatok*, čo deň prebolestnej smrti a pohrabu Pána Ježiša. Naposledy samá *Slavnosť Velkonočná*, radostná to pamiatka z mŕtvých vstania Krista Pána.

Oddiel *svätodušný* má šesť nediel, ktoré z podobnej príčiny, čo nedele pôstne, majú tiež latinské mená, a sice: *Quasimodogeniti* ináčce biela nedela (1. Petr. 2, 2) *Misericordia Domini* (ž. 89, 2), *Jubilate* (ž. 66, 1), *Cantate* (ž. 98, 1), *Rogate* (Mat. 7, 7) a *Exaudi* (ž. 27, 8). Na 40. deň po Veľkej Noci pripadá *slavnosť Vstúpenia* Pána Ježiša do neba a na deň 50-ty *slavnosť Svätodušná*, akožto pamiatka soslania Ducha Svätého na apoštolov. Prvá nedela po slavnosti Sv. Ducha je slavnosť *Svätej Trojice*, ktorou zatvára sa prvý a začína druhý cirkevný polrok.

Druhý cirkevný polrok obsahuje v sebe *trojičné nedele*, ktorých môže byť najmenej 22, najviac 27 dla toho, na ktorý čas v ktorom roku pripadá Veľkánoc. Slavnosť Velkonočnú ustanovila cirkev na prvú nedelu po splnmesiaci, ktorý po každej jarnej *rovnodennosti* nasleduje, tedy najvčasnejšie na deň 22. marca a najpozdejšie na deň 25. apríla. Odtiaľto dá sa pochopiť i väčší alebo menší počet nediel po Troch kráľoch, ako aj nediel trojičných. Trojičný oddiel nemá žiadnych iných sviatkov, vyjmúc v poslednú septembrovú nedelu zvláštne ďakovanie za úrody zemské, a v nedelu na 31. oktobra alebo najbližšej po ňom pripadajúcej sviatok pamiatky *reformácie* čiže obnovenia cirkve skrz Dra Martina Luthera.

Počnúc od prvej slavnosti svätodušnej až po Advent začínajú sa služby Božie s „Nejsvätejší!“ taktiež v nedele Deviatnik, po Deviatniku a Mäsopôstnú: v ostatné nedele a sviatky s „O Ježiši!“

Blahoslavení, ktoríž slyší slovo Boží a ostrihoji jeho. Luk. 11, 28. Pieseň: „Ach zůstaň s tvou milostí atď.“ Tran. č. 427.

IX.

DEJEPIS UHORSKA S ÚSTAVOVOU.

1. Úvod.

Terajšú, našu vlasť od nepamäti sveta obývali rozličné národy. Bližších zpráv o nich sice niet, toľko ale s istotou sa vie, že za času narodenia Krista Pána zadunajská časť krajiny menovala sa Pannonia, — jej obyvatelia tedy Pannonci. Na ľavom brehu Tisy a v Sedmohradsku bývali Dákovia. Medzi Tisou a horným Dunajom bývali Slovania.

V piatom storočí po Kristu prišli sem pod vodcom *Attilom* Hunovia, národ to Maďarom príbuzný a podmanili celú krajinu v krátkom čase. Jich panstvo netrvalo však dlho. Po smrti Attilovej pre nesvornosť jeho synov — boli Hunovia premoženi a z krajiny vyhnaní. Malá čiastka z nich zostala v Sedmohradsku. Dnešní Sikuli držia sa za ich potomkov.

O sto rokov pozdejšie privälili sa zas z Asie *Avari* a zaujali kraje, ktorými predtým Hunovia boli vládli. Avari boli národ nepokojný, nesmiestný. Bývali tu asi za 200 rokov, kým ich kráľ frankov Karol Veľký nepremohol a ich ríšu nezničil.

Po zahynutí ríše avarskej obývali zem túto slobodne Slováci, Bulhari, Olási a Nemci.

Slováci boli národ pokojamilovný a zaoberali sa roľníctvom, pastierstvom a včelárstvom, pritom provádzali i niektoré remeslá. Za dlhšie časy panovali nad nimi národy cudzé, menovite Nemci. Pozdejšie sa osamostatnili, a mali svoje vlastné kniežatá. Z týchto zasluhujú spomenutia:

1. *Mojmír*, prvý to panovník, ktorý na uzemi tejto krajiny kresťanstvo počal rozširovať; 2. *Rastislav*, ktorý učiteľov kr. náboženstva bratov Cyrilla a Metoda k otcom našim povolal, a kráľ *Svatopluk Veľký*, ktorý ríšu veľko-moravskú, ku ktorej i zadunajská Pannonia patrila založil. Po smrti Svatopluka II. sa táto ríša rozpadla.

V té časy zdržoval sa v okolí čierneho mora bojovný národ maďarský. Maďari, slyšiac mnoho pekného o bývalej vlasti ich hunských a avarských príbuzných, vybrali sa vedení udatným ich vodcom *Almošom* založil si tu novú vlasť. — Ešte na ceste odovzdal Almoš vodcovstvo svojmu hrdinskému synovi *Árpádovi*, ktorého si Maďari hneď i za knieža zvolili a mu vernosť prisahali. — Árpád, prejdúc okolo r. 890. Karpáty, zaujal najprv kraje medzi Bodrogom a Tisou, potom Sedmohradsko: pozdejšie prešiel i za Dunaj a konečne urobil koniec aj ríši Veľko-moravskej. Maďari v prvom rade národ pastiersky, osadili sa na žirných rovinách dolnozemskej. Pred svojou smrťou držal Árpád v *Puszta-Szeri* snem, na ktorom ohľadom na správu krajiny sa vzťahujúce ustanovenia boli vynešené. Umrel r. 907.

Za Árpádom nasledoval jeho syn *Zoltán* a po tomto Zoltánov syn *Taksony*. — Pod týmito kniežatmi neboli sa ešte Maďari pokojne usídlili, ale túžiac po koristi ustavične napádali susedné krajiny, pustošiac a rabujúc všade, kým r. 945. od Nemcov pri Augsburgu

neboli zbití tak, že z celého vojska len siedmi sa domov vrátili.

Knieža *Géza*, vidiac, že počet Maďarov následkom neprestajných bojov veľmi zrednul, začal ich nútiť k roľníctvu, a stanúc sa najprv sám i s celou rodinou kresťanom, rozširoval náboženstvo kresťanské i medzi ľuďom.

2. Kráľovia z rodu Árpádovho.

Štefan I. = *Szt-István*, predtým *Vajk* zvaný, održal meno Štefana, keď r. 994 spolu s otcom bol pokrstený. Sotva po smrti otcovej r. 997. čo knieža Maďarov panovať začal, hneď sa horlive prichytil k rozširovaniu viery Kristovej. On sám chodil po krajine vyučujúc ľud; zakladal kláštory i školy a prísne naložil svätenie nedele a sviatkov. — Za takéto jeho zásluhy o cirkev poslal mu rímsky pápež *Sylvester II.* kráľovskú korunu, a dal mu aj titul apoštolského kráľa. Touto korunou bol Štefan r. 1000-ho v Ostrihome korunovaný. Tak sa stal prvým uhorským kráľom.

Krem rozširovania kresťanstva usporiadal Štefan i občianske záležitosti krajiny. Krajinu podelil na župy čiže stolice a predstavil každej jedného župana. Ku svojmu boku povolal si palátina a kráľovského sudcu, ktorí mu krajinu spravovať pomáhali. Ľud musel sa priúčať roľníctvu a remeslám, skrz čo odvyknul pomaly od nepokojného vandrovného života.

Keď Štefanov jediný syn *Imrich* zomrel, nepozostávalo Štefanovi inšie, len aby *Petra*, syna svojej sestry *Gizelly* za svojho nástupcu ustanovil. S týmto veľmi mnohí neboli spokojní. Preto v spolku s *Petrom*, ktorému pridľho bolo čakať na smrť ujcovu, sprisahali sa proti kráľovmu

životu. Jeden zo sprisahancov vkradol sa v noci do izby kráľovej, chcúť ho života pozbaviť. Keď sa ku posteli bližil, prešiel ho predsa mráz, ruka začala sa mu triasť a meč mu z nej vypadol. Kráľ sa na to zobudil. Zločinec padnúc na kolena vyzradil všetkých spoluhriechnikov a prosil o milosť. Kráľ ho omilostnil, ostatných vinníkov ale prisne potrestal. Po tejto udalosti len zamálo žil ešte Štefan. Zomrel roku 1038 a pochovaný bol v Stolnom Belehrade. O 45 rokov na to vrátil ho pápež Grégor VII. medzi svätých.

Peter = Péter (1038—1041).

Po smrti Štefanovej predsa sa len Peter stal kráľom. Bol pyšný a ukrutný. Pochodiac z italského rodu nenávidel Maďarov. Preto bol o krátky čas s trónu svrhnutý a z krajiny vyhnaný. Miesto jeho zaujal

Aba Sámuel (1041—1046.)

Tento bol ešte ukrutnejší než Peter, preto bol tiež odstránený a Peter znovu za kráľa povolaný. Peter po druhý raz len za dva roky panoval, lebo prišiel bol do podozrenia, že krajinu nemeckému cisárovi zapredat zamýšľa. Národ vyhnal ho teda z krajiny nanovo. — Za ním nasledoval

Ondrej I. (I. Endre 1046—1061.)

Keď sa Ondrej stal kráľom, veľmi mnohí z Maďarov, pridržali sa ešte pohanstva. Prenasledujúť kresťanov, rúcali im kostoly a kňazov mordovali. Ondrej pomocou svojho brata Bélu ich však premohol a prisne potrestal. Zahynul v bitke proti bratovi Bélovi vedenej.

Béla I. = I. Béla (1061—1063.)

Bélovi podarilo sa pohanstvo medzi Maďarmi úplne vykorenit'. Staral sa o pozdvihnutie roľníctva, remesiel, a kupectva, — preto ustanovil po krajine i jarmoky. On dal razit' prvé strieborné peniaze.

Šalamon = Salamon (1063—1074.)

Salamon, syn Ondreja I. dostal sa na trón tak, že synovia Béla I. dobrovoľne mu ho prepustili, vymieňac si za to tretinu krajiny a titul kniežat. Salamon im ale dost' skoro všetko to odobral. Z toho povstala medzi nimi vojna, v ktorej Salamon súc premožený — ušiel z krajiny. Po ňom stal sa kráľom

Géza (1074—1077.)

Keď Géza po trojročnom bezvýznamnom kraľovaní zomrel — zvolený bol

Ladislav I. (sz. László 1077—1095.)

Ladislav bol jeden z najvýtečnejších kráľov uhorských. Bol on nielen pobožný, vzdelaný, ale i udatný. Vydal mnohé dobré zákony, Horvatsko pripojil k Uhorsku; premohol krajinu pustošiacich Kúnov a osadil ich v okolí Tisy. Národ ho veľmi miloval a ctí. Keď zomrel, smútil za ním ľud za 3 roky.

Koloman (Kálmán 1095—1114.)

Kráľ Koloman bol veľmi osvieteného rozumu, preto i poveru, zvlášte toho času v lude zakorenenú, všemožne sa snažil vykorenit'. Za jeho času po všetkých krajinách pálili osoby zo strigôňstva obvinené; on ale bol prvý z kráľov, ktorý takzvané strygy páliť prisne zakázal, hovo-

riac: „že strýg nieto“. — Koloman vybojoval Dalmáciu a tak otvoril krajine cestu k moru, čo pre kupectvo veľmi mnoho znamenalo. Dopustil sa však toho neludského skutku, že mladšieho svojho brata Almoša, ktorý proti nemu bol povstal, ako i jeho nevinného päťročného syna Bélu dal o zrak pripraviť.

Po Kolomanovi mala krajina behom sto rokov týchto kráľov: Štefan II.; Béla II. — Slepý — Vak Béla; Géza II., ktorý Nemcov vo Spiši a Sedmohradsku osadil Štefan III.; Ladislav II.; Štefan IV.; Béla III.; Imrich; Ladislav III.; Ondrej II.

Tito kráľovia boli zväčša slabi, nesúci panovníci, ktorí jeden druhého silou mocou o trón pripravovali. Tak musela i krajina len puštnúť. Keď Ondrej II. zomrel, zanechal krajinu v tom najväčšom neporiadku.

Béla IV. (1235—1270.)

Sotva podarilo sa Bélovi krajinu koľko tolko do poriadku priviesť, vtrhli do krajiny polodiví *Tatari*, všetko mordujúc a pustošiac. Kráľ sviedol s nimi bitku na pustatine Mohi pri rieke Šajove. Bol však s celým vojskom premožený a sám len útekem zachránil si život, a utiahol sa do cudzosemska. — *Tatari* behom dvoch rokov zničovali krajinu úplne. Kto utiecť nestihnul, bol zabitý alebo do otroctva odvedený. Polia ležali pusté, lebo nemal ich kto obrábať. Starostlivý kráľ, navrátiac sa domov rozdával statok a obilie medzi ľud, do krajiny povolal nemeckých a italských osadníkov, spálené mestá dal znovu postaviť, následkom čoho sa krajina v krátkom čase zotavila. — Syn Bélov

Štefan V. kraľoval len za 2 roky.

Ladislav IV. — Kun László (1272—1290.) nestaral

sa nič o záležitosti krajiny. Viedol život prostopašný, len hodujúc na každý deň skvostne, — preto bol zamordovaný.

Ondrej III. (1290—1301.) bol posledný kráľ z rodu Árpádovho.

Všetkých kráľov z toho rodu bolo 23. Panovali jeden po druhom za 300 rokov. — V tomto veku bolo obyvateľstvo krajiny ešte veľmi nevzdelané. Školy nachodily sa len kde tu a čítať málo kto vedel. Papier u nás vtedy ešte neznali, preto sa ani písať neučili.

3. Kráľovia z rozličných rodov.

Václav, (Venczel) syn českého kráľa Václava, kráľoval za 4 roky. Po ňom prišiel za kráľa bavorský princ *Otto*, ktorý po krátkom panovaní zrieknul sa trónu, na čo zvolený bol za kráľa

Karol Robert (1308—1342.)

Karol Robert bol jeden z najlepších kráľov. On pozdvihol remeslá i kupectvo. S palatinom Matúšom Čákom, i Matúšom Trenčianským menovaným, — ktorý ho za kráľa uznať nechcel — viedol vojnu za 10 rokov. Keď Čáka premohol, tým výdatnejšie pracoval na rozkvet krajiny. On dal kúvať prvé uhorské dukáty. Za jeho času prišiel papier i u nás do úžitku. Po ňom panoval jeho syn

Ludvik I. alebo Veľký (Nagy Lajos 1342—1382.)

Ludvik bol pobožný a múdry panovník. Vo vojnách bol údatný a víťazil všade. Pod jeho panovaním pozdvihla sa krajina na najvyšší stupeň moci a slávy. Vtedy rozprestierala sa jeho krajina až po morá Čierne

a Adriatické, a keď spolu i nad Poliakmi panoval — až po more Baltické. Po jeho smrti za 4 roky kraľovala jeho dcéra *Mária*; za jeden mesiac *Robert* z Neapolu, po týchto ale

Žigmund (Zsigmond 1387—1437.)

Žigmund bol nielen ukrutný, ale i nedbalý a ľahkomyslný; preto sa pod jeho panovaním znovu zmenšili hranice krajiny. Turci odňali nám Bulharsko, Poliáci Halič, Benátčania Dalmáciu. Potrebuje peniaze, založil Poliakom 16 spišských miest. Tento Žigmund bol spolu i nemeckým cisárom. On to bol, pod jehož predsedníctvom bol Hus kostnickým snemom na smrť odsúdený.

Albert rakúsky princ bol kráľom uhorským len za 2 roky.

Vladislav I. (I. Ulászló 1440—1444.)

Tento kráľ dostal sa na trón hlavne pomocou chýrneho *Jána Huňadyho*. — Huňady pochádzal sice len z nízkeho rodu, bol ale najznamenitejším uhorským vodcom. Za jeho času Turci viackrát napadli krajinu. Huňady ich všade víťazne premáhal, tak že prinútení boli s Huňadym na 10 rokov pokoj uzavrieť. Smluvu toho pokoja podpísal i sám kráľ, zrušil ju však verolomne, keď Turkov pri Varne vzdor Huňadyho výstrahe napadnul. Bitka tá skončila sa nešťastne. Uhria boli premoženi, kráľ zabitý a Huňady len ťažko ušiel so životom. Zvolený bol tedy za kráľa

Ladislav V. (László 1444—1457.)

Novozvolený Ladislav bol vtedy ešte len päťročný; preto dokým by dorástol, ustavený bol Huňady za správcu krajiny. Tento víťazne premohol r. 1456. Mohameda II.

tureckého sultána pri Srbskom Belehrade. O 20 dní na to i on odobral sa do večnosti. Po smrti Ladislava panoval syn Huňadyho

Matej I. Spravedlivy (Mátyás az Igazságos 1458—1490.)

Matej, Matiaš, bol jeden z najslávnejších kráľov Uhorska. Keď ho Uhria za kráľa zvolili, bol ešte len 15 ročný, preto ustanovili mu na pomoc ku správe krajiny jeho ujca Michala Sziládiho.

Matiaš bol po celý čas svojho panovania temer neprestajne prinútený viesť vojny, predne s cisárom Fridrichom, chcúcim ho o korunu pripraviť, potom s českým kráľom Podiebradom hlavne ale s Turkom. Proti všetkým bojoval víťazne a so zdarom, nezanedbal však pritom ani prospech krajiny.

Hoci Matiaš pre časté vojny i väčšie dane na ľud uvalil, predsa nebola krajina nikdy šťastnejšia a spokojnejšia ako pod jeho panovaním. On nedopustil, aby mocnejší páni ľud utlačovali, ale ktokoľvek nespravedlivo pokračoval, toho prisne potrestal. Keď mu dopustil čas, často nepoznaný obcoval s ľudom, aby vyskúmal, kde je aký nedostatok, a či sa právo každému spravdive prisluhuje. — Jeho veľkú spravdivosť zvečnil ľud prislovím, ktoré ešte i teraz počuť: „Umrel kráľ Matiaš, už viac pravdy nemáš!“

Podporoval on i umenie a vedy. Roku 1472 dal skrz Ondreja Hessa postaviť v Budíne prvú knihtlačiareň. Založil knižnicu, ktorá obsahovala do 50 tisíc kníh, všetko v hodvábe a báršone viazaných. Pečoval aj o to, aby sa v krajine školy rozmnožovali. Umrel na porážku v 47-om roku života vo Viedni r. 1490.

Po smrti Matiašovej kraľoval

Vladislav II. — II. Ulászló (1490—1516.)

Vladisláv II. spolu i kráľ český, bol z pomedzi všetkých najnesúcejší. Bojazlivý a nedbanlivý, na všetko hovorieval po česky: „dobře (dobže)“, prečo ho i Dobže Lászlavom prezvali. Nemajúc za čo vojakov najímať, vymohol od pápeža odpustky pre každého, ktoby proti Turkom chcel bojovať; následkom čoho sišlo sa mnoho ľudstva pod jeho zástavy. Ľud ten nešiel však na Turka, ale pod vodcom Jurajom Dóža pustošil panstvá zemianské a Dóžu za kráľa vyhlásil. Povstanie to udusil Ján Zápoľa, ktorý Dóžu živého dal upieť. Sedliaci ale stali sa otrokmi zemanov.

Ludvik II. (Lajos 1516—1526.)

Keď sa Ludvik stal kráľom, mal ešte len 10 rokov. Preto pridani mu boli správcovia, ktorí však tak zle hospodárili, že nebolo čím ani potrebné vojsko platiť. — A tu na raz r. 1526. vtrhlo do krajiny 200 tisíc Turkov. Mladý kráľ, od radcov svojich opustený šiel s 22 tisícmi vojska proti nim. — Pri Moháči svedená bola bitka, v ktorej zahynulo temer všetko uhorské vojsko, ba i sám nešťastný kráľ sa na úteku z bitky v jednom močiari zatopil. Od toho času Turci za 150 rokov panovali nad veľkou čiastkou krajiny.

Po nešťastnej bitke mohácskej rozdelili sa nesvorní Uhria na dve strany. Jedna z nich zvolila si za kráľa sedmohradského vojvodu *Jána Zápoľu*, druhá ale *Ferdinanda* habsburského. Takto mala krajina na raz dvoch kráľov.

---

4. Kráľovia z rodiny Habsburgov.

Ferdinand I. (1526—1540.)

Ferdinand I. viedol ustavičné vojny s protikráľom Zápoľom, taktiež i proti Turkom, ktorých si Zápoľa na pomoc privolal. Po smrti Zápoľovej kráľoval Ferdinand sám. Toho času zaujali Turci i Budin.

Maximilian (Miksa 1564—1576.)

I tento kráľ musel brániť krajinu proti Turkom, ktorých sa 300 tisíc do krajiny vrátilo. V bojoch tehďajších preslávil sa hrdina *Mikuláš Zríni*, o ktorom na inom mieste bude reč.

Rudolf (1576—1608.)

Rudolf bol nedbanlivý panovník a zdržoval sa obyčajne v Prahe. Turek tedy hospodáril v krajine ako sám chcel. Pritom ale Rudolf nezabudnul prenasledovať evanjelikov, kým jim Bočkay pokoj nevydobil.

Matej II. (II. Mátyás 1608—1619.)

Za Mateja panoval v krajine pokoj, v Čechách ale vypukla vojna takzvaná tridsaťročná. Nástupcom Matejovým bol

Ferdinand II. (1619—1637.)

Pod týmto kráľom boli evanjelici znovu veľmi prenasledovaní. Na čas pomohol im Gábor Betlen, ktorý proti Ferdinandovi bojujúc, vymohol pokoj i pre evanjelikov.

Ferdinand III. (1637—1657.)

Pod Ferdinandom III. trvali ďalej vojny nielen proti Turkom, ale i proti evanjelikom, tak že týmto Juraj Rákóczi musel prísť na pomoc. — Ferdinand ešte za svojho života odovzdal trón svojmu synovi *Ferdinandovi IV.* Tento ale zomrel ešte za otcovho života.

Leopold I. = Lipót. (1657—1705.)

Panovanie Leopoldovo pamätné je preto, že pod ním r. 1686. Budín z moci tureckej nazpät vydobytý a Turci temer z celej krajiny vyhnaní boli. To stalo sa pod vodcovstvom kniežata Karola Lotaringskeho. Evanjelici boli znovu veľmi krivdení a prenasledovaní. — Leopold vymohol od krajiny, aby uhorskí králi neboli volení, ale aby vždy najstarší syn kráľovský dedil trón po otcovi. Leopoldov syn

Jozef I. (1705—1711.) bol tedy prvým dedičným uhorským kráľom. Po tomto panoval jeho brat

Karol III. (III. Károly 1711—1740.)

Pod Karlovým panovaním vypratali sa konečne i posledni Turci z krajiny. Karol staral sa svedomite o dobro krajiny. Nemajúc syna, a chtiac rodine svojej predca právo na korunu uhorskú poistiť, vymohol smluvu, dla ktorej i ženski potomci habsburgského domu majú právo dediť trón uhorský. Smluva tá menuje sa *pragmatická sankcia*. Keď tedy Karol III. zomrel, stala sa kráľovnou uhorskou jeho staršia dcéra

Mária Terezia (1740—1780.).

Sotva že dosadla na trón, hneď musela viesť vojnu proti šiestim panovníkom, ktorí ju o jej rakúske zeme

chceli pripraviť. V takom hrovizom položení utiekala sa o pomoc k Uhrom, ktorých si na sneme v Prešporku (r. 1741) tak vedela získať, že s veľkým oduševnením osvedčili sa pomáhať jej obetovaním majetkov i krve. A pomocou Uhrov i skutočne oslobodila sa od nepriateľov. Za to odmenila sa Uhrom zavedením mnohých dobrých poriadkov. Zakladala školy a vyššie vedecké ustavy, a značne oblahčila stav vždy ešte potlačeného sedliactva. Vymenila Žigmundom založených 16 spišských miest a pripojila k Uhorsku i Primorie. Evanjelikom nebola však priaznivá, ba podporovala tým viac jezuitov, ktorí evanjelikov všemožne sužovali.

Jozef II. (II. József 1780—1790.)

Jozef, syn Marie Terezie bol jeden z najosvietenejších a najšľachetnejších panovníkov. On udelil evanjelikom náboženskú slobodu, o pozdvihnutie školskej výučby pečoval náležite, a oslobodil sedliactvo od večitého poddanstva. Že sa ale nechcel dať korunovať, ani snemy nevydržiaval, naproti tomu nemeckú reč za úradnú vyhlásil, ba i do škôl ju natiskal, Uhria nielen že ho nemali radi, ale začali sa proti nemu i búriť. Vidiac to, skôr, akoby bol umrel, odvolal všetky svoje nariadenia, vyjmúc tých, ktoré evanjelikom slobodu a poddaným poľahčenie zabezpečovali. Po ňom stal sa kráľom jeho brat

Leopold II. (II. Lipót 1790—1792.)

Leopold poponáhlal sa hneď po nastúpení vlády svoláť uhorský krajinový snem a dal sa korunovať. — Vôbec vo všetkom pokračoval jedine v smysle krajinových zákonov. Jeho miesto zaujal

Fraňo I. (I. Ferencz 1792—1835.)

Hneď na začiatku Fraňa I. vypukla temer 20 rokov trvavšia francúzska vojna, v ktorej Uhria svojmu kráľovi proti Napoleonovi verne a výdatne pomáhali. Keď pokoj bol zabezpečený, počali sa v krajine zmáhať a prekvitať umenie a vedy, priemysel i kupectvo. Vtedy povstalo národné muzeum, vedecká akademia, vyššia hospodárska škola, ústavy pre slepých a hluchonemých a tým podobné. Veliké zásluhy mal o to medzi inými zvlášte výtečný vlastenec gróf *Štefan Széchenyi*.

Ferdinand V. (1835—1848.)

Pod kráľom Ferdinandom panoval všade pokoj a vzdelanosť sa rozmáhala. — Začali sa stavať železnice, Dunaj a Tisa boly regulované, tak že po nich i parolode bezpečne plávať mohly, a medzi Budínom a Peštou vystavený bol krásny reťazový most. V poslednom roku jeho panovania vyslovená bola na sneme r. 1848 v. Prešporuku držanom úplná rovnoprávnosť občanov a vierovyznaní. Vtedy bolo i poddanstvo navždy zrušené. Ďalšie blahodarné účinkovanie Ferdinandovo pretrhnuté bolo revolúciou, následkom čoho sa i Ferdinand vzdal trónu v prospech svojho synovca, doteraz slavne panujúceho

Fraňa Jozefa I. Ferencz József.

Revolúcia trvala s mnohým krveprelievaním do 13. aug. 1849. Vtedy vyzdvihnutá bola i krajinská ústava, až roku 1867. kráľ, hlavne prostredníctvom Fraňa Deáka znovu ju prinavrátil a hneď sa i korunovať dal.

---

5. Ústava = Alkotmány.

Kde v krajine niet panovníka, ale sám národ sa dľa vlastných zákonov slobodne spravuje, to je *slobodná obec* čiže *republika*.

Kde panovník, či to kráľ alebo cisár, bez ohľadu na vôľu národa, sám neobmedzene panuje, to je mocnárstvo *neobmedzené* čiže *absolutistické*.

Ktorá krajina má také zákony, dľa ktorých panovník a národ spoločne spravujú krajinu, to je *ústavná krajina*. Uhorsko je takáto ústavná krajina: jej kráľ je tedy ústavný kráľ.

Národ vykonáva svoje práva t. j. spravuje sa skrze *krajinský snem*. Snem je stále shromaždenie zástupcov národa, ktorí sa v jeho mene o záležitostiach krajiny radia a zákony donášajú. — Kráľ sám nemôže bez privolenia snemu ani nové zákony vydávať, ani staré meniť.

Snem deli sa na nižšiu a vyššiu snemovňu. Nižšia snemovňa záleží zo zastupiteľov ľudu tohoto času na 5 rokov volených, vyššia snemovňa záleží z veľmožov, vysokých cirkevných hodnostárov, o vlast' zvlášte zaslúžilých kráľom menovaných mužov, z gubernátora Primoria = Fiume a horvatského bána.

Zákony vynášajú sa nasledovne: keď sa nižšia snemovňa na niektorom zákone ustáli, odošle ho vyššej snemovni, a keď ho i tá prijme, predostrú ho kráľovi ku potvrdeniu. Kráľ ma právo potvrdzovať zákony len tak, jestli je korunovaný. Snem vydržiava, sa každoročne.

Kráľ v smysle takých zákonov spravuje krajinu pomocou vyšších i nižších vrchností. Jedny z nich starajú sa o poriadok a dvíhanie dobrobytu v celej krajine, — druhé, prisluhujú spravodnosť, t. j. súdia.

Najvyššia krajinská vrchnosť je *ministerstvo*, ktorého úlohou je: správa krajiny a v život uvádzanie zákonov. Ministrov vymenúva kráľ z pomiedzi zastupiteľov ľudu. Ministri nateraz sú:

1. Minister-predseda; 2. minister pri boku Jeho Veličenstva kráľa; 3. minister vnútra; 4. minister peňazných záležitostí; 5. minister verejnej výučby; 6. minister pravosúdia; 7. minister krajinskej obrany; 8. minister hospodárstva; 9. minister premávky priemyslu a obchodu a 10. minister horvatských záležitostí.

Ministri sú zodpovední snemu, t. j. jestli pri správe krajiny odchyli sa od zákona, môžu byť snemom na zodpovednosť brati. Len kráľ nie je zodpovedný, ponevác akékoľvek jeho nariadenie je len tak platné, keď ho patričný minister spolu s nim podpíše.

Ministri spravujú krajinu pomocou im podriadených nižších vrchností. Té vrchnosti účinkujú v stoliciah, mestách a obciach.

Na čele stolice stojí vládou vymenovaný nadžupan, dozerajúc na správne prevádzanie vládnych nariadení. Této prevádza v stolici podžupan, v meste mešťanosta a sice pri pomoci výboru. Výbor stoličný alebo mestský pozostáva z polovice z najviac dane platiacich občanov takzvaných virilistov, z druhej polovice z volených členov.

Stolice podelené sú na okresy. Té spravujú slúžni s ich pomocníkmi. Služnovski úradníci podriadení sú podžupanovi. — Služným podriadení sú obecní rychtári a notári. Rychtári a notári spravujú obce pomocou obecných výborov, ktorých údovia sú tiež z polovice virilisti a z polovice volení.

Všetky stoličné a obecné vrchnosti volia sa na 3 roky, len notárov volia už teraz doživotne.

Krem týchto sú v krajine i súdobné vrchnosti: okresný súd, kráľovský súd, kráľovská tabuľa a kráľovská kúria.

Kráľ uhorský je však panovníkom i tak rečených predľutavských krajín, s ktorými v smysle smluvy vyrovnania z r. 1867 má i Uhorsko niektoré spoločné záležitosti, menovite: spoločné vojsko, krajinské dlhy a zahraničné čiže vonkajšie záležitosti. — Tého záležitosti pokonávajú sa každoročne raz v takzvaných *delegáciach*, t. j. spoločných poradách, do ktorých uhorský i rakúsky snem rovný počet zástupcov vysielia. Delegácie schádzajú sa striedave — raz v Budapešti, druhý raz vo Viedni.

Čo delegácie uzavru, to prevádzajú traja spoloční ministri.

Ústava naša poskytuje nám občanom mnohé vzácne práva, výhody a dobrodenia; nakladá nám ale i povinnosti a sice:

1. Aby sme našu vlasť vrele milovali a ju v páde potreby i vlastnou krvou bránili.

2. Aby sme kráľa, ako otca vlasti ctili a stálu vernosť mu dokazovali.

3. Aby sme zákony krajinské ochotne plnili a k spravovaniu krajiny potrebnú daň poriadne a ochotne dávali.

4. Aby sme dopomáhali i my k tomu, žeby krajina dobre bola spravovaná, čo dosiahne sa tak, keď či to za vyslancov na snem, či za úradníkov stoličných a obecných, tak tiež i za výborníkov voliť budeme si vždy ľudí naozaj výborných; súcich a predovšetkým svedomitých a spravodlivých, na blahu celej vlasti rovnako pracujúcich.

---

6. Vlastenectvo = Hazafiság.

a) Tatarské pustošenie v Uhorsku.

Za času kráľa Bélu IV. roku 1241 vtrhnul z Asie do vlasti našej divý národ tatarský čiže mongolský. — Vodecom jeho bol ukrutný chán Batu. — Kráľ dal síce svolávať zemanov i pospolitý ľud do zbrane, ale bohužiaľ len málo bolo tých, ktorí sa pod kráľovské zástavy shromaždili. Tak sa stalo, že keď sa kráľ pri rieke Šajave proti Tatarom postavil, mal tak málo vojska, že na jedného Uhra pripadlo i sto Tatarov. Preto nie div, že keď sa na pustatine Mohi bitka strhla, boli Uhria úplne porazení, a sám kráľ sa len horko-ťažko útekom zachránil. Na úteku uchýlil sa na krátky čas na hrad Zniov v turčianskej stolici, odkiaľ ďalej ušiel do Rakúska ku kniežatu Fridrichovi. Fridrich, miesto aby bol nešťastného kráľa pohostinsky prijal, zachodil s ním ako s väzňom. Ba čo viac, kráľ musel mu dať všetky svoje poklady a k tomu i kus krajiny za Dunajom. Úbohý, orabovaný kráľ utiahnul sa potom hen do Dalmatska.

Po nešťastnej bitke pri Šajove rozišli sa Tatari po krajine, pustošili zeme, pálili osady a zabijali každého, kto sa niekam do hôr ukryť nestihnul. Polia stály za dva roky všade pusté, lebo nemal ich kto obrábať. — Len kde tu bolo vidieť človeka; rozmnožili sa ale vlci a iná divá zver. Kostí ľudských mrtvol ležaly sem tam po poli, lebo nemal ich kto zahrábať. Tatari, nemajúc už v Uhorsku čo pustošiť, vrhli sa na susednú Moravu. Tam však boli hrozne zbití, preto vrátili sa nazpät do Asie.

Po odchode Tatarov navrátil sa domov i kráľ Béla. Obyvateľstvo navrátilo sa síce z úkrytov svojich do spu-

stošených dedín, vzdor tomu ale bolo osád na stá a stá, v ktorých nemal už kto bývať.

Do tých tedy povolal a osadil kráľ obyvateľov z cudzozemska, podelil medzi nich obilie na siata a statok i peniaze na živnosť. — Pri takejto kráľovej otcovskej starostlivosti a múdrych poriadkoch zotavila sa krajina znovu v krátkom čase.

Potom vybral sa kráľ proti neludskému Fridrichovi, potretať ho za násilnú krivdu, ktorú od neho bol zakúsil. Bol tak šťastný, že nielen vydobil si nazpät zeme, ktoré mu bol Fridrich vzal, ale zaujal hodný kus i z Fridrichovej krajiny. Rakúske vojsko bolo zbité a rozprášené, a v tej bitke našiel zaslúženú smrť i knieža Fridrich.

b) **Šimon Kemény.**

Hrdinský Ján Huňady, kedysi sedmohradský vojvoda a správca krajiny — často bojoval proti Turkom, ktorí za jeho času vlast našu znepokojovali, a vydobil nad nimi nejedno víťazstvo. — Bolo to roku 1442, keď Turci vtrhnúť do Sedmohradska (Erdély) mordovali a pustošili, čo im len v cestu padlo. Turecký vodca Mezidbeg, znal dobre veľkú hrdinskosť Huňadyho; preto sa ho bál ako ohňa, a chcel ho živého alebo mrtvého do svojej moci dostať. Opísal tedy svojim vojakom zretedlne Huňadyho postavu, odenie, zbroj a koňa tým cieľom, aby ho v bitke poznať a tak ľahšie chytiť alebo usmrtiť mohli. — Dozvediac sa o tom jeden z Huňadových dôstojníkov, istý *Šimon Kemény*, ktorý sa čo do postavy veľmi Huňadymu podobal, — odhodlal sa zachrániť ho a s nim spolu i vlast. I neprestal dotiaľ prosiť Huňadyho, kým si tento ešte pred bitkou nezamenil s nim odenie, zbroj a koňa. — Keď sa strhla bitka, Turci predovšetkým mierili a strieľali na Keménya, ktorý pod hustými

ranami nepriateľa dosť skoro padnul a zahynul. S ním padlo tam ešte tri tisíc hodných uhorských bojovníkov.

Turci, nazdávajúc sa, že to Huňady padnul, radosťou omámeni — dali sa do výskania a hulákania. Ale ich radosť netrvala dlho, lebo zrazu zjavil sa na čele nového vojska opravdový Huňady, a tak silne oboril sa na Turkov, že ich v krátkej chvíli premohol a rozprášil. V tom boji zahynul i pyšný turecký vodca Medzidbeg. — Krem udatnosti a víťazstva Huňadyho, hlavne hrdinská obetivosť Keméňova dopomohla k tomu, že sa Sedmohradsko do tureckého jarma nedostalo.

c) Tytus Dugovič.

Roku 1456 prihrnulo sa 150 tisíc Turkov k Belehradu, aby ho dobyli a zaujali. Huňady hneď ponáhal sa spolu s chýrečným mnichom a kresťanským vodcom Jánom Kapistránom proti nim, a bárs nemal len tretinu toľko vojska ako Turci, premohol a odohnal ich preč. Sám potom i s vojskom usadil sa v Belehrade.

Turci, dostanúc nezadlho nové vojská na pomoc, znovu ešte vo väčšom počte oborili sa na pevnosť. — Uhria bránili síce pevnosť udatne, ale jednému Turkovi podarilo sa s tureckou zástavou v ruke dostať sa na najvyššiu hradbu, na ktorú tú zástavu vztýčiť chcel. — Tu priskočil k nemu jeden uhorský bojovník, menom *Tytus Dugovič* chcejúc prekaziť Turka v jeho predsa-
vzati. I strhnul sa medzi nimi rozhorčený boj. Vidiac Dugovič, že mu Turka zbrojou prevládať nemožno, pochytal sa s ním za pasy. Turek bol silný i obratný a už lenen že neprevládal Dugoviča. Vtedy tento, sobe-
rúc všetky svoje sily chytal Turka cez poly, a naddvih-
núc ho vrhnul sa spolu s ním do prepasti. Dugovič tedy zahynul, ale turecká zástava predsa nedostala sa

na hradby pevnosti. Uhria, prikladom takejto hrdinskej obetovavosti oduševnení vrhli sa — s tým väčším zápalom na nepriateľa, rozbili ho a rozprašili, zachránia tak pevnosť belehradskú. — O niekoľko dní po tejto udalosti zomrel v zimonskom zámku oproti Belehadu ležiacom i slavný hrdina Ján Huňady.

d) Matiaš kráľ vo Viedni.

Kráľ Matiaš bol nie len múdry ale i neohrozene smelý panovník. Z lásky k vlasti a svojim poddaným vystavil sa často i veľkému nebezpečenstvu. Tak ku pr. keď vo vojne proti nemeckému cisárovi Fridrichovi mesto Viedeň dobýval, v cudzom odevu preoblečený tajne šiel do mesta, aby tam osobne vyskúmal, z ktorej strany by mu najprihodnejšie padlo na mesto nápad urobiť. Ako tam v jednom hostinci raňajkoval, naraz začuje jedného z prítomných hosti prerieť: „Hovoria že je vraj Matiaš kráľ tu vo Viedni!“ Matiaš vidiac, že mu nebezpečenstvo hrozí, nemeškal ďalej ani okamženia, ale nezbadane zmiznul. O tomto chýre dozvedela sa i vojenská vrchnosť a vydala rozkaz pozatvárať brány mesta, žeby sa z Viedne nik von dostať nemohol.

K jednej takej bráne, ako ju práve už zatvárať chceli, pribehol ešte akýsi furman v širici a s veľkým klobúkom na hlave. Kotúlajúc pred sebou jedno vozné koleso celý udychčaný prešiel cez bránu.

Strážny prepúšťajúc ho, šuchnul ho cez plecica lieskovicou prívolajúc mu: „Máš veru šťastie, že si sa čo len o minútku nezapozdil, lebo by si si bol istotne za niekoľko dní tu dnu posedel.“ Ale milý furman ho ani nepočúval, lež poberal sa i s kolesom chytro ďalej, až sa šťastlivo dostal ku kráľovskému vojsku, ktoré za mestom ležalo. A kto to bol ten furman? To bol sám Matiaš kráľ.

e) **Dobývanie Jágru. = Eger.**

Roku 1552, keď sa Dolnia zem v moci Turkov nachodila, vybral sa temešváarsky paša (turecký generál) Achmed so stotisícovým vojskom k Jágru, aby sa tamejšú pevnosť do svojej moci dostať pokúsil. Veliteľ jágerskej pevnosti, udatný *Štefan Dobó*, na čele sotva vyše dve tisíc mužov počítajúcej posádky, odhodlaný bol brániť pevnosť na život a na smrť. Potravu a streliva mali v pevnosti nadostač, preto smele a s dôverou v pomoc Božiu očakávali prichod mocného nepriateľa.

Keď Achmed k Jágru došiel, hneď vypravil k Dobóvi posla s návrhom, aby mu pevnosť dobrovoľne odovzdal. Na ten pád sľuboval mu, že môže i so svojimi ľuďmi bezpečne odísť, kam sa mu len bude páčiť. — Dobó nedal mu však ani odpovede, ale svolajúc posádku, dali si slovo, že sa nepoddajú; ba kto by o tom s nepriateľom chcel vyjednávať, a poddať sa i len zmieniť, ten zaplatí to životom.

Dal tedy Achmed strieľať zo všetkých diel na hradby pevnosti, a porúchal ich na mnohých miestach. — Ale udatní Jágerčania poopravovali vždy cez noc, čo turecké gule cez deň na múroch porúchaly. Vo dne bránili sa tak udatne, a pobili vždy toľko Turkov, že títo nechceli už ani útočiť na pevnosť, a rozzlobený nad tým Achmed dal ich palicami hnať do boja. Keď začal sa v pevnosti množiť počet mŕtvých a ranených, lapily sa zbroje i ženy. Snášaly veľké skaly a metaly ich na hlavy utociacich Turkov, obáraly ich vriacou vodou a vriacim olejom, a Turci revúc od boľasti padali dolu z rebríkov, po ktorých sa boli hore driapali. Achmed žasnul nad toľkou udatnosťou a vytrvalosťou, a nemajúc výhľadu pevnosť dobyť

s hanbou odtiahnul preč, ztratiac pod múrami pevnosti do 20 tisíc vojakov. Táto hrdinskosť Jagerčanov a zvlášte ich žien sa až po dnes pochvalne zpomína.

f) Juraj Szondy.

Toho istého roku keď Jáger, totiž r. 1552 dobývali Turci i zámok *Drégeľský* v hontianskej stolici. Veliťom zámku bol *Juraj Szondy*, ktorý ho s malou hŕstkou svojho ľudu za dlhší čas hrdinsky bránil. Keď sa ale hradby zamocké následkom dlhotrvajúcej strelby už rúcať začaly, videl Szondy, že mu zámok ďalej udržať nemožno. Vtedy turecký vodca Ali baša odkázal Szondymu skrze svojho posla, aby upustil od obrany, a nevystavoval svoj život istej smrti, keďže i sám musí nahliadnuť, že je ďalšia obrana daromná. Szondy zadržal posla v zámku a Alimu nedal ani odpovede. Dal ale hneď zo zámku na dvor posnášať všetky svoje poklady a drahé veci, a tam naskutku spáliť. Potom šiel do stajni a vlastnoručne poprebodal všetky svoje kone, aby Turci nemohli na nich proti Uhrom bojovať. Na to pospiechal na hradby ku otvoru, ktorým sa už Turci do zámku valiť počali, a bojoval proti nim i odbíjal ich s takou zmužilosťou, že sám turecký vodca nad tým žasnul a trnul. Konečne bol do kolena ranený, ale ešte i klačiaci rúbali okola seba, kým ho nepriateľská guľa neusmrtila. Víťazní Turci zotali potom hlavu mŕtvému už hrdinovi.

Ali baša uctil však v ňom udatného bojovníka tým, že rozsekané jeho telo dal slávnostne pochovať na kopci oproti hradu ležiacom, a postaviť mu na hrob kopiu a zástavu na znamenie Szondyho udatnosti.

g) Mikuláš Zrinyi.

V tých časoch, keď Turci Budín vo svojej moci držali, mala Uhorská krajina súčasne dvoch kráľov, a síce Jána Zápoľu a Ferdinanda I. Z týchto každý mal svoju stranu, ktoré jedna proti druhej bojujúc krajinu tým väčšími oslabovali. Turkom bola takáto nesvornosť priaznivou k tomu, aby sa svoju moc v Uhorsku ešte viac rozšíriť pokúsili. Napádali tedy Uhrov častejšie na mnohých stranách, menovite za Dunajom. Tam sa im to ale nechcelo dariť, lebo horvatský bán a veliteľ kráľovského vojska *Mikuláš Zrinyi* odohnal ich zakaždým a premáhal ich tak, že sa ho napokon báli ako ohňa. I uzavrel turecký sultán Soliman vrhnúť sa s veľkou silou na Zrinyiho. Preto r. 1566 pritiahol pod hrad Sihotský (Szigetvár), kde sa Zrinyi so svojim sotva 2500 mužov počítujúcim vojskom bol utiahol. Sultán, hoc mal so sebou 200,000 vojska a 300 diel, začal predsa najprv so Zrinyim vyjednávať, sľubujúc mu veľké hodnosti a dary, jestli mu hrad odovzdá. Zrinyi mu ale odpovedal, že kým žije, Turkovi sa nepoddá. Vojakom svojim ale riekol: „Prisahajme, že neopustíme sa jeden druhého do smrti.“ I prisahali všetci, že radšej zomrú, ale sa nepoddajú.

Započalo sa tedy dobývanie hradu. Z tureckých diel sypaly sa gule na hrad za viac dní, podobne i Turci s celou zúrivosťou hrnuli sa proti Uhrom, títo ale nakaždom hrdinsky odbili ich nazpät. — Konečne po 14 dňoch podarilo sa Turkom zaujať vonkajšú pevnosť. Vtedy Zrinyi mal už len 800 chlapov vojska: s tými tedy utiahol sa do vnútorného hradu. — Turci hneď začali podkopávať múry, aby hrad pušným prachom do povetria vyhodit mohli. Uhria prekazili ich v tom síce viac rás;

konečne ale podarilo sa Turkom hrad zapáliť. Keď hrad už tretí deň horel, a ďalej v ňom pre plameň a dym obstať sa nedalo: rozhodnul sa Zrinyi aspoň slávne s mečom v ruke zabynúť. Obliekol si tedy sviatočné šaty, do dvoch váčkov vložil po sto dukátov, aby kto ho zabije alebo vyzlečie, neponosoval sa, že nič uňho ne-našiel. Na to vezmúc do pravej ruky šabľu od otca zdedenú, do ľavej zástavu, takto sa ešte ostatný raz svojej družine prihovril: „Druhovia moji! nie nepriateľ premohol nás, ale dym a plameň, proti ktorým nemožno nám bojovať. Tu je tedy čas, zadržať našu prísahu. Keď nebolo možno nám spolu zvíťaziť, aspoň tedy umrime spolu. Za mnou bratia!“ I dal hneď otvoriť bránu a s na smrť odhodlanou posádkou vyrútil sa na nepriateľa, už vtedy čez most ku bráne sa hrnúceho. Ako snopy padali Turci pod šablami Uhrov a Horvatov, ale dosť skoro padol mrtvý i hrdinský Zrinyi troma tureckými guľkami prestrelený. Jeho druhovia bojovali ďalej rozhorčene, kým len do jedného nezahynuli. To sa stalo dňa 7. sept. 1566.

Pri dobývaní Sihote padlo vyše 20 tisíc Turkov. Ostatní, keď dva dni pred dobytím hradu umrel i sám sultán Soliman, odtiahli domov. Tak zachránil hrdinský Zrinyi vlasť od tureckého násilia na dlhší čas.

h) Z lásky k vlasti.

<i>Krásny je ó synu milý,</i>	<i>Avšak rubín najkrásnejší</i>
<i>Lesk drahého kameňa;</i>	<i>Čo až k nebu plápolá</i>
<i>Krásny je i jasný rubín,</i>	<i>To je kvapka ľudskej krve</i>
<i>Keď sa v slnci červená:</i>	<i>Z lásky k vlasti cedená!</i>

KRÁTKA SLOVENSKÁ MLUVNICA.

I. Oddiel prvý.

§. 1. Reč, veta, slová slabiky, hlásky.

Človek môže si o všetkom na svete niečo pomysleť. To sú jeho **myšlienky**. Keď človek svoju myšlienku vypovie, vtedy hovorí. Hovorenie znamená tolko, čo **reč**. Človek hovorí vždy o niekom alebo o niečom. Keď o niekom alebo niečom volačo povie, to je **veta**. Preto rozoznávame v každej vete dve hlavné čiastky. 1. **Podmet**, t. j. slovo, označujúce **osobu** alebo **vec** o ktorej sa hovorí; 2. **Výrok** čiže **prisudok**, t. j. slovo alebo slová označujúce to, čo sa o tej osobe lebo veci vyrieklo alebo povedalo.

Vety tedy pozostávajú zo **slov**. Na pr. Sluha kosi — je veta pozostávajúca zo slov: **sluha** a **kosi**. Slovo **sluha** je v tejto vete podmetom, slovo **kosi** je prisudkom. Každé z týchto slov má svoj osobitný význam, preto i píšú sa každé osobitne. — Slová skladajú sa zo **slabik**. Na pr. Slu-ha ko-sí. — Slabiky tvoria sa z **hlások**. Na pr. S, l, u-, h, a k, o-, s, í. — Písané alebo tlačené značky hlások menujú sa **písmeny**.

§. 2. Slovenské písmeny.

Slovenská reč má nasledujúce malé písmeny: a, á, ä, b, c, č, d, ď, dz, dž, e, é, f, g, h, ch, i, í, j, k, l, I, Í, m, n, ň, o, ó, ô, p, r, r̄, s, š, t, t̄, u, ú, v, y, ý, z, ž. Tolkoto je i písmen veľkých. Takto zostavený rad písmen volá sa **abecedou**.

§. 3. Roztriedenie hlások.

Hlázky delia sa: na **samohlásky**, **dvojhĺásky** a **spoluhlásky**.

Samohlásky sú té hlázky, ktoré sa samy o sebe zretedľne vysloviť dajú. Delia sa na **krátke**: a, ä, e, i, o, u, y, a na **dlhé**: á, é, í, ó, ú, ý. Dlhé samohlásky označujú sa v písme značkou (̄). Tento značek menuje sa **dĺžeň**.

Zo spojenia dvoch samohlások povstávajú **dvojhĺásky** ia, ie, iu, ou, ô. Samohlásky a dvojhĺásky sú jedny **tvrdé**: a, á, é, o, ô, u, ú, y, ý, ou, a druhé **mäkké**: ä, e, i, í, ia, iu. Všetky ostatné hlázky mēnujú sa **spoluhlásky** preto, že sa len so samohláskami zretedľne vysloviť dajú.

Rozoznávame spoluhlásky **tvrdé**: d, h, ch, k, l, n, r, t; **mäkké**: c, č, ď, j, I, ň, š, t̄, ž, dz, dž, a **obojetné**: b, f, m, p, s, v, z.

Dľa toho, ktorým ústrojom mluvenia ich vyslovujeme, delia sa spoluhlásky na **perné**: b, p, m, f, v; **jazyčné**: l, n, r, I, ň; **zubné**: d, t, ď, t̄; **hrdelné**: g, h, ch, k, j, a **sykavé**: dz, z, s, c, dž, ž, š, č.

Jazyčné hlázky l a r platia medzi dvoma spoluhláskami za samohlásky; preto menujú sa i **polohlásky**.

Všetky mäkké spoluhlásky vyjmúc c označujú sa v písme značkou (ˇ). Značek tento volá sa preto **mäččen**.

§. 4. Čiastky reči.

Dla rozdielneho významu a smyslu slov podelená je každá reč na isté čiasky. Slovenská reč má týchto deväť čiastok reči:

1. **Podstatné mená** sú slová označujúce osoby alebo veci buďto skutočné alebo len myslieť sa dajúce. Odpovedajú na otázku: kto? čo? Na pr. Boh, sluha, nôž, vrch, hlad, pilnosť atď.

2. **Prídavné mená** sú slová označujúce vlastnosti osôb alebo vecí. Odpovedajú na otázku: aký je kto? aké je čo? Na pr. Boh je **všemohúci**. Med je **sladký**. Dieťa je **milé**.

3. **Zámená** sú slová, ktoré užívajú sa namiesto podstatných mien, keď meno osoby alebo vecí nechceme opakovať. Osobné zámená sú tieto: ja, ty, on, ona, oňo, my, vy, oni, ony. Osobné i neosobné spolu sú: ten, tá, to, ti, ty (tie).

4. **Číslovky** sú slová, ktoré označujú počet a koľkosť osôb alebo vecí. Odpovedajú na otázky: koľko? koľký? koľkoraký? koľkonásobný? Na pr. **Jeden** rok. **Sedem** žiakov. **Piaty** deň. **Štvoraké** lieky. **Trojnásobná** sila. **Mnoho** vravy. **Málo** zpravy.

5. **Slovesá** sú slová označujúce čo osoby alebo veci činia, alebo čo sa s nimi deje a stáva. Na pr. Roľník **kope**. Dieťa **spí**. Žiak **pozoruje**. Zlodejov **trescú**. Pilný býva **chválený**.

6. **Príslovky** odpovedajú na otázky: ako, kde, kedy a prečo sa niečo deje. Na pr. Matka **doma** vari. Brat **vlni** umrel. Žiak **hlasne** odpovedá. Lepšie **pozde** ako nikdy! Miško sa **zle** učí; **preto** je i hlúpy.

7. **Predložky** označujú pomer, v akom osoby alebo vecí jedna k druhej stoja. Na pr. Otec prišiel **zo** dvora **cez** pitvor **do** izby. **Na** ohnisku **pod** kochom **pri** ohni

varí sa v hrnci jedlo. Janko s Miškom šli mimo cesty pomedzi vinice ku mlynu.

8. **Spojky** sú slová, ktorými jednotlivé slová alebo vety spojujeme. Na pr. Boh je vševedúci. Rodičov a učiteľov nielen poslúchaj, ale i miluj! Keď sa kamkoľvek strojíš, znaj kadiaľ a dokiaľ i pokiaľ máš ísť, žeby si nezblúdil. Pokuta, bárs i pomaly sa vlečie, predsa dohoní hriešnika.

9. **Citoslová** sú také slová, ktorými okamžité city radosti, žalosti, podivenia, strachu a hnevu vyjadrujeme. Na pr. Ó! jaj! ej! ach! aha!ahaha! Iala! nono! oho! pst! beda! vítaj! Bohdaj! Bohužia! Na zdar! atď.

§. 5. Skloňovanie slov.

Najväčšia časť slov našej reči podstupuje pri vyslovovaní istú zmenu a síce v koncových slabikách čiže koncovkách. Tá zmena volá sa ohybovaním alebo **skloňovaním** slov. — Podstatné mená, prídavné mená, zámená a číslovky menia svoje koncovky so zreteľom na pohlavie, miesto, jakosť, kofkost, vlastníctvo a pomery predmetov medzi sebou. — Slovesá ohybujú sa zvlášte so zreteľom na čas; preto ich ohybovanie volá sa **časovaním**. Ostatné čiastky reči sa neskloňujú.

§. 6. Podstatné mená.

Podstatné mená sú:

1. **vlastné**, označujúce mená osôb, národov, krajín, osád, riek, vrchov atď. Na pr. Andrej Závodský, Zuzana, Slovák, Uhorsko, Čaba, Dunaj, Lomnica atď.

2. **obecné**, t. j. také, ktoré naraz na viac osôb alebo vecí sa vzťahujú, na pr. sused, žena, dedina, kvet, zviera, krajčír, riad atď.

3. **myšlienkové**, vyznamenávajúce vlastnosť, stav alebo čin, na pr. viera, hnev, spanie, radosť atď.

Podstatné mená rozoznávajú sa dľa **pohlavia**, ktoré je trojaké: mužské, ženské a stredné. Na pr. **ten** chlap; **tá** žena; **to** dieťa.

Ďalej užívajú sa v počte **jednotom**, na pr. dom, kniha, alebo v **množnom**: domy, knihy.

Podstatné mená, označujúce osoby a živočíchy menujú sa **životné**; označujúce rastliny a veci menujú sa **neživotné**.

Podstatné mená podstupujú pri skloňovaní sedmorrakú zmenu. Jednotlivé spôsoby zmien menujú sa **pády**. Máme tedy v každom počte sedem pádov a určujeme ich pomocou nasledujúcich otázok:

<i>Jednotný počet.</i>	<i>Množný počet.</i>
1. pád. kto? čo? Toto je <i>chlap</i> .	To sú <i>chlapi</i> .
2. „ či, koho? čie? Toto je voz. <i>chlapa</i> .	To sú vozy <i>chlapov</i> .
3. „ komu? čomu? Pomáham <i>chlapovi</i> .	Pomáhame <i>chlapom</i> .
4. „ koho? čo? Vidím <i>chlapa</i> .	Vidíme <i>chlapov</i> .
5. „ pri oslovení: Vitaj <i>chlap!</i>	Vítajte <i>chlapi!</i>
6. „ v, o, pri, na kom? čom? Sedel pri <i>chlapovi</i> .	Sedeli pri <i>chlapoch</i> .
7. „ kým? čím? Pôjdem s <i>chlapom</i>	Pôjdu s <i>chlapmi</i> .

§. 7. Skloňovanie podstatných mien mužského pohlavia.

1. Vzor: *Životné*.

<i>Jednotný počet.</i>	<i>Množný počet.</i>
1. pán	pán-i, -ovia
2. pán-a	pán-ov
3. pán-u, -ovi	pán-om
4. pán-a	pán-ov
5. pán-e	pán-i, -ovia
6. pán-ovi	pán-och
7. pán-om	pán-y, -mi, -ami

Dľa tohto vzoru skloňujú sa životné podstatné mená mužského pohlavia končiace sa na tvrdú alebo obojetnú spoluhlásku; na pr. brat, chlap, švagor, holub, lev atď.

2. *Vzor: Neživotné.*

<i>Jednotný počet.</i>	<i>Množný počet.</i>
1. dub	dub-y
2. dub-u	dub-ov
3. dub-u	dub-om
4. dub	dub-y
5. dub-e	dub-y
6. dub-e	dub-och
7. dub-om	dub y, -mi, -ami

Dľa tohto vzoru skloňujú sa podstatné mená muž. pohlavia neživotné, končiace sa tvrdou alebo obojetnou spoluhláskou; na pr. buk, dom, kôl, snop, klát atď. **Kňaz** a **peniaz** skloňujú sa dľa vzoru **meč**.

Pozn. 1. Mená mesiacov, miest a niektorých iných neživotných majú v 2-hom páde jedn. p. *a* miesto *u*; na pr. decembra, Segedíňa, stola, života atď.

Pozn. 2. Na hrdelné sa končiace majú v 5. a 6. páde *u* miesto *e*; na pr. kožuchu, koliku atď. *Boh* a *človek* majú ale v 5. páde: Bože! človeče! Človek má v mn. p. 1. ľudia; 2. ľudí, 3. ľuďom; 4. ľuďi; 5. ľudia! 6. ľuďoch; 7. ľuďmi.

3. *Vzor. Životné.*

4. *Vzor. Neživotné.*

<i>Jednotný p.</i>	<i>Množný p.</i>	<i>Jednotný p.</i>	<i>Množný p.</i>
1. muž	muž-i, -ia, -ovia	meč	meč-e
2. muž-a	muž-ov	meč-a	meč-ov
3. muž-ovi, -u	muž-om	meč-n	meč-om
4. muž-a	muž-ov	meč	meč-e
5. muž-u	muž-i, -ia, -ovia	meč-u	meč-e
6. muž-ovi, -u	muž-och	meč-i	meč-och
7. muž-om	muži, -mi	meč-om	meč-i, -mi

Dľa týchto vzorov skloňujú sa všetky mužské končiace sa na mäkkú spoluhlásku, na pr. priateľ, zať, kľúč, sýsel atď.

Pozn. Host, kôň a peniaz majú 2. pád. mn. p. *hostí, koní, peňazi*. Mená životné na *ec* majú 5. pád. j. p. *če*; na pr. otče chlapče.

§. 8. Skloňovanie podstatných mien ženského pohlavia.

1. Vzor.

Jedn. p.	Množ. p.
1. ryb-a	ryb-y
2. ryb-y	ryb
3. ryb-e	ryb-ám
4. ryb-u	ryb-y
5. ryb-o	ryb-y
6. ryb-e	ryb-ách
7. ryb-ou	ryb-ami

2. Vzor.

Jedn. p.	Množ. p.
duš-a	duš-e
duš-e	duš-i
duš-i	duš-ám
duš-u	duš-e
duš-o	duš-e
duš-i	duš-ách
duš-ou	duš-ami

Dľa prvého vzoru skloňujú sa všetky končiace sa na **a** s predchádzajúcou tvrdou alebo obojetnou spoluhláskou, na pr. hlava, brada, Marka, — a len v mn. p. užívané na **y**: vidly, vážky atď. Dľa 2. vzoru skloňujú sa končiace sa na **a** s predchádzajúcou mäkkou spoluhláskou, na pr. vôňa, núdza, svieca atď. a tiež len v mn. p. užívané na **e**, na pr. nožnice a iné. Tého majú však v 2. páde **nožníc**.

Pozn. 1. Slová: matka, marka, dievka a iné, majúce dve spolu nevysloviteľné spoluhlásky majú 2. pád. mn. p. *matiek, mariek, dievok*. Gazdiná, kráľovná a týmto podobné majú v 2., 3. a 6. páde jedn. p. *gazdinej, kráľovnej*.

Pozn. 2. Mená mužské na **a** na pr. *sluha*, majú v 2., 3. a 5. páde jedn. p. *sluhy, sluhu, sluho!* v ostatných pádoch ale skloňujú sa dľa vzoru *pán*.

3. Vzor.

Jedn. p.	Množ. p.
1. zem	zem-e
2. zem-e	zem-i
3. zem-i	zem-ám
4. zem	zem-e
5. zem	zem-e
6. zem-i	zem-ách
7. zem-ou	zem-ami

4. Vzor.

Jedn. p.	Množ. p.
kost	kost-i
kost-i	kost-i
kost-i	kost-ám
kost	kost-i
kost	kost-i
kost-i	kost-ách
kost-ou	kost-ami

Dľa týchto vzorov skloňujú sa všetky ostatné ženské, a síce dľa 3. vzoru vychádzajúce na v, m, ň, l, j, eš, až, ož, ež a št, na pr. dlaň, posteľ, stržaj, kolomaz, faleš, Pešť atď. vyjmúc myseľ a soľ. Potom: obec, obruč, pec, a len v mn. p. užívané na e: prse, hrable. Dľa 4. vzoru skloňujú sa všetky ostatné, taktiež myseľ a soľ.

Pozn. Mat rozširuje kmen na *mater*, a skloňuje sa dľa 3. vzoru. Slovo *pani* skloňuje sa: 1. pani, 2. a 3. panej, 4. paňu, 5. pani, 6. panej, 7. paňou; množ. p.: 1. panie, 2. pani, 3. paniam, 4. panie, 5. panie, 6. paniach, 7. paniami.

§. 9. Skloňovanie podstatných mien stredného pohlavia.

1. Vzor.

2. Vzor.

<i>Jedn. p.</i>	<i>Množ. p.</i>	<i>Jedn. p.</i>	<i>Množ. p.</i>
1. slovo	slov-á	pol-e	pol-ia
2. slov-a	slov	pol-a	pol-i
3. slov-u	slov-ám	pol-u	pol-iam
4. slov-o	slov-á	pol-e	pol-ia
5. slov-o	slov-á	pol-e	pol-ia
6. slov-e	slov-ách	pol-i	pol-iach
7. slov-om	slov-ami,-mi,-y	pol-om	pol-ami,-mi,-i

Dľa 1-ho vzoru skloňujú sa mená stredného pohlavia končiace sa na o s predchádzajúcou tvrdou alebo obojetnou spoluhláskou, a len v mn. p. užívané na a, na pr. mäso, zlato, vedro, ústa, vráta atď. — Dľa 2. vzoru skloňujú sa vychádzajúce na e a šte; na pr. more, srdce, ohnište a len v mn. p. užívané plúca.

Pozn. Čiastky tela *oko* a *ucho* majú v množnom počte: 1. očí, 2. očí, 3. očiam, 4. a 5. očí, 6. očiach, 7. očima. *Oká*, na pr. na sieti skloňujú sa dľa 1. vzoru.

3. Vzor.

Jednotný počet.

1. umen-ie
2. umen-ia
3. umen-iu
4. umen-ie
5. umen-ie
6. umen-i
7. umen-im

Množný počet.

- umen-ia
- umen-i
- umen-iam
- umen-ia
- umen-ia
- umen-iach
- umen-iami

4. Vzor.

Jedn. p.	Množ. p.
1. plem-ä	plem-enä
2. plem-ena	plem-ien
3. plem-enu	plem-enám
4. plem-ä	plem-ená
5. plem-ä	plem-ená
6. plem-eni	plem-enách
7. plem-enom	plem-enami

5. Vzor.

Jedn. p.	Množ. p.
kur-a	kur-atä
kur-ata	kur-iat (at)
kur-ati	kur-atám
kur-a	kur-atá
kur-a	kur-atá
kur-ati	kur-atách
kur-atom	kur-aty, -ami

Dľa 3. vzoru skloňujú sa mená stredné myšlienkové čiže odtažené a iné končiace sa na **ie**, na pr. svedomie, zbožie, uhlie. Dľa 4. vzoru: vychádzajúce na **ä**, na pr. semä, temä atď. — jestli ale privesí sa im **-eno**, na pr. sem-eno, tem-eno, skloňujú sa dľa vzoru **slovo**. Dľa 5. vzoru skloňujú sa všetky stredné **zmenšené**, ako: jahňa, húsa, morča. Tého prítahujú niekedy v množnom počte koncovku **-ence**, na pr. kur-ence, jahn-ence, a vtedy skloňujú sa: 1. 4. 5. pád kur-ence, 2. kur-eniec, 3. kur-encom, 6. kur-encoch, 7. kur-enci, -ami.

§. 10. Pridavné mená.

Pridavné mená majú tak ako podstatné tri pohlavia, na pr. dobrý otec; dobrá matka; dobré dieťa. Dľa koncoviek delia sa na **tvrdé**: malý, -á, -é; na **mäkké**: božia, -ia, -ie. Obe menujú sa **určitými** prídavnými menami.

§. 11. Skloňovanie prídavných mien tvrdých.

1. Vzor.

Jednotný počet.			Množný počet.		Ako ženské pohl.
Pohl. mužské.	P. ženské.	P. stredné.			
1. dobr-ý	dobr-á	dobr-é	dobr-i-é	dobr-é	
2. dobr-ého	dobr-ej	dobr-ého	dobr-ých	dobr-ých	
3. dobr-ému	dobr-ej	dobr-ému	dobr-ým	dobr-ým	
4. dobr-ého, y	dobr-ú	dobr-é	dobr-ých, é	dobr-é	
5. dobr-ý	dobr-á	dobr-é	dobr-i, -é,	dobr-é	
6. dobr-om	dobr-ej	dobr-o	dobr-ých	dobr-ých	
7. dobr-ým	dobr-ou	dobr-ým	dobr-ými	dobr-ými	

Dľa tohto vzoru skloňujú sa všetky tvrdé prídavné mená, t. j. také, ktoré pred ý, a, é majú tvrdú alebo obojetnú spoluhlásku. Na pr. mladý, -á, -é; krásny, -a, -e.

§. 12. Skloňovanie prídavných mien mäkkých.

2. Vzor.

Jednotný počet.

Množný počet.

<i>Pohl. mužské.</i>	<i>P. ženské.</i>	<i>Pohl. stredné.</i>			<i>Ako ženské pohlavie</i>
1. bož-í	bož-ia	bož-ie	bož-í, -ie	bož-ie	
2. bož-ieho	bož-ej	bož-ieho	bož-ích	bož-ich	
3. bož-iemu	bož-ej	bož-iemu	bož-ím	bož-ím	
4. bož-ieho, -i	bož-iu	bož-ie	bož-ích, -ie	bož-ie	
5. bož-í	bož-ia	bož-ie	bož-í, -ie	bož-ie	
6. bož-om	bož-ej	bož-om	bož-ích	bož-ich	
7. bož-ím	bož-ou	bož-ím	bož-imi	bož-imi	

Dľa tohoto vzoru skloňujú sa prídavné mená končiace sa na i, ia, ie alebo i, a, e s predchádzajúcou mäkkou spoluhláskou, na pr. človečí, -ia, ie; horúci, -a, -e.

Pozn. Pri ktorom páde sú dve koncovky naznačené, tam prvá z nich v jednotom počte patrí životným podstatným menám, v množnom ale len osobným. — Druhá koncovka i v jedn. i v množ. počte patrí neživotným a v množnom aj životným neosobným. Táto poznámka vzťahuje sa na všetky skloňovania prídavných, číselných mien a zámien.

§. 13. Stupňovanie prídavných mien.

Vlastnosti osôb alebo veci porovnávame jednu s druhou dľa **stupňov**. Také stupne sú tri. Prvý stupeň označuje vlastnosť predmetu pôvodnú nezmenenú, na pr. **hrubý**; druhý stupeň označuje vlastnosť už stupňovanú, tedy zmenenú, a síce príponou **ší**, na pr. **hrub-ší**; tretí najvyšší stupeň označuje sa predponou **naj**, tedy: **naj-hrub-ší**. Niekedy užíva sa ešte i stupeň štvrtý, totiž **nanajhrubší**.

§. 14. Stupňovanie prísloviak.

Zmenením alebo zkrátením koncoviek niektorých prídavných mien tvoria sa príslovky, na pr. z dlhý-dlho, tvrdý-tvrdo, a stupňujú sa tak jako prídavné mená. Na pr. dlho, dlh-šie, naj-dlh-šie; tvrdo, tvrd-šie, naj-tvrd-šie.

§. 15. Privlastňovacie prídavné mená.

Privlastňovacie prídavné mená odvodzujú sa od prídavných mien a odpovedajú na otázku: či? čia? čie? Na pr. muž-ov, -ova, -ovó; žen-in, -ina, -ino a skloňujú sa takto:

Jednotný počet.			Množný počet.		Ako ženské pohlavie.
Pohl. mužské.	P. ženské.	P. stredné.			
1. synov	synov-a	synov-o	synov-i, -e	synov-e	
2. synov-ho	synov-ej	synov-ho	synov-ých	synov-ých	
3. synov-mu	synov-ej	synov-mu	synov-ým	synov-ým	
4. synov-ho, ov	synov-u	synov-o	synov-ých, -e	synov-e	
5. synov	synov-a	synov-o	synov-i, -e	synov-e	
6. synov-om	synov-ej	synov-om	synov-ých	synov-ých	
7. synov-ým	synov-ou	synov-ým	synov-ými	synov-ými	

§. 16. Zámená.

Osobné zámená skloňujú sa takto:

Jednotný počet.		Množný počet.	
1. osoba.	2. osoba.	1. osoba.	2. osoba.
1. 5. ja	ty	my	vy
2. mňa	teba, ta	nás	vás
3. mne, mi	tebe, ti	nám	vám
4. mňa, ma	teba, ta	nás	vás
6. mne	tebe	nás	vás
7. mnou	tebou	nami	vami

Tretia osoba. Jednotný počet.

Pohl. mužské.	Pohl. ženské.	Pohl. stredné.
1. 5. on	ona	ono
2. jeho (neho)	jej (nej)	jeho (neho)
3. jemu, mu, němu	jej (nej)	jemu, mu, (němu)
4. jeho, ho (neho)	ju (ňu)	jeho, ho (-ň)
6. ňom	nej	ňom
7. ním	ňou	ním

Množný počet.

1. 5. on-i, -y	ony	Ako ženské pohlavie.
2. ich (ních)	ích (ních)	
3. im (nim)	im (nim)	
4. ich (nich, ne)	ích (ne)	
6. nich	nich	
7. nimi (dv : nima)	nimi (dv : nima)	

Zámena **môj, tvoj, jeho, tvoj, náš, váš, ich** ukazujú nám komu čo patri, preto menujú sa **zámená prisojovacie**. Na pr. **Môj** nôž, **tvoja** rola, **jeho** dom; **náš** otec, **váš** kôň, **ich** syn. Zámená **jeho** a **jich** sa nesklonujú; ostatné ale skloňujú sa dľa pohlavia podstatných mien takto :

Jednotný počet.

<i>Muž. pohl.</i>	<i>Žen. pohl.</i>	<i>Stred. pohl.</i>
1. môj brat	môja sestra	moje pero
2. mojho brata	mojej sestry	mojho pera
3. mojmu bratovi	mojej sestre	mojmu peru
4. mojho brata	moju sestru	moje pero
5. môj bratre!	moja sestra!	moje pero!
6. mojom bratovi	mojej sestre	mojom pere
7. mojím bratom	mojou sestrou	mojím perom

Množný počet.

1. naši bratia	naše sestry	moje perá
2. našich bratov	našich sestár	mojích pier
3. našim bratom	našim sestram	mojim perám
4. našich bratov	naše sestry	moje perá
5. naši bratia!	naše sestry!	moje perá!
6. našich bratoch	našich sestrách	mojích perách
7. našimi bratmi	našimi sestrami	mojimi perami

Zámená **kto, čo, či, čie, aký, ktorý, kolký?** sú zámená **opytovacie**, a skloňujú sa takto : 1. kto, čo? 2. koho, čoho? 3. komu, čomu? 4. koho, čo? 6. o kom, o čom? 7. kým, čím? Ostatné opytovacie skloňujú sa ako prídavné mená.

Mená **ten, tá, to, onen, ona, ono** a iné z týchto složené sú zámená **ukazovacie** a skloňujú sa nasledovne.

Pohl. mužské.	Jednotný počet.		Množný počet.		Ako ženské pohlavie
	P. ženské.	P. stredné.			
1. 5. ten	tá	to	t-i, (tie)	ty (tie)	
2. t-oho	t-ej	t-oho	t-ých	t-ých	
3. t-omu	t-ej	t-omu	t-ým	t-ým	
4. t-óho, ten	tú	t-ó	t-ých, (tie)	t-y (tie)	
6. t-om	t-ej	t-om	t-ých	t-ých	
7. t-ým	t-ou	t-ým	t-y-mi	t-y-mi	

§. 17. Číslovky.

Číslovky odpovedajúce na otázku **koľko?** sú číslovky **základné**. **Jeden, jedna, jedno** skloňujú sa ako **ten, tá, to**. Ostatné až po 99 skloňujú sa takto:

Množný počet.				
Pohl. mužské.	P. žen. a str.	P. muž. ž. a str.		
1. 5. dv-a	d-ve	tr-ia, tr-i	štyr-ia, -i	piat-i
2. dv-och	d-voch	tr-och	štyr-och	piat-ich
3. dv-om	dv-om	tr-om	štyr-om	piat-im
4. dv-och, -u	dv-e	tr-och, -i	štyr-och, -i	piat-ich
6. dv-och	dv-och	tr-och	štyr-och	piat-ich
7. dv-oma	dv-oma	tr-omi	štyr-mi	piat-imi

Sto skloňuje sa dľa vzoru **slovo, tisíc** dľa „meč“, **million** dľa „dub“.

Číslovky odpovedajúce na otázky: **koľký, koľko-raký, koľkonásobný?** skloňujú sa ako prídavné mená.

§. 18. Slovesá.

Slovesá ohybujú sa so zreteľom na čas, počet, osobu, pohlavie, stav a spôsob. Na pr. Ja krájam. Judka pekne písala. Dieťa bude písať. Služky už pópriadly. Dieťa je učesané. — Takéto ohýbanie slovesa volá sa **časovaním**.

Keď sloveso udáva čo kto robí? menujeme ho **činným** slovesom, na pr. vo vete: Krajčír **šije**, máme sloveso činné; keď ale sloveso udáva, čo sa s niekym alebo niečim stalo, t. j. v akom stave sa nachodí, — vtedy menuje sa slovesom **trpným**. Vo vete: Kabát je **ušíty**, máme sloveso trpné.

Pri časovaní berú sa na pomoc slovesá **som**, **bu-**
dem a **byť**. Tého menujú sa preto **pomocnými** slovesami.

§. 19. Priechodníky.

Sloveso ktorým sa dve vety v jednu sťahujú tak, že spojka vystane, menuje sa **priechodník**. Na pr. **Sedím** pri stole a **pišem** list.

Keď **napisal som** list, stal som od stola. Stažené: **Sediac** pri stole, **pišem** list. **Napisav** list, stal som od stola. Priechodníky sú tedy dva: priechodník prítomného a priechodník minulého času.

Prítomný čas: **pišuc**, minulý čas muž. p. **pisav**, žen. a str. **pisavši**, v mn. počte **pisavše**.

§. 20. Pravidelné časovanie sloviess.

Oznamovací spôsob.

Prítomný čas. Na otázku: čo sa deje?

Jednotný počet.

Množný počet.

I.	{ pi-jem	pi-ješ	pi-je	{ pi-jeme	pi-jete	pi-jú
	{ vez-iem	vez-ieš	vez-ie	{ vez-ieme	vez-iete	vez-ú
II.	drh-nem	drh-neš	drh-ne	drh-neme	drh-nete	drh-nú
III.	sed-ím	sed-iš	sed-i	sed-ime	sed-ite	sed-ia
IV.	súd-im	súd-iš	súd-i	súd-ime	súd-ite	súd-ia
V.	vol-ám	vol-áš	vol-á	vol-áme	vol-áte	vol-ajú
VI.	mil-ujem	mil-uješ	mil-uje	mil-ujeme	mil-ujete	mil-ujú

Minulý čas. Co sa dialo?

<i>Jednotný počet.</i>			<i>Množný počet.</i>		
<i>muž.</i>	<i>ž.</i>	<i>str.</i>	<i>muž.</i>	<i>ž. a str.</i>	
I. { pi-l viez-ol	-la -lá	-lo -lo	I. { pi-li viez-li	-ly -ly	} sme, — ste.
II. drh-ol	-la	-lo	II. drh-li	-ly	
III. sed-el	-ela	-elo	III. sed-eli	-ely	
IV. súd-il	-ila	-ilo	IV. súd-ili	-ily	
V. vol-al	-ala	-alo	V. vol-ali	-aly	
VI. mil-oval	-ovala	-ovalo	VI. mil-ovali	-ovaly	

Budúci čas. Čo sa bude diať?

<i>Jednoduchý sp.</i>		<i>Složený sp.</i>	
<i>Jednotný počet.</i>		<i>Jednotný počet.</i>	
I. { vypijem zaveziem	-ješ-e -ieš-e	budem budeš	pit vozit
II. zadrhnem	atd.	bude	drhnúť
III. presedím	} ako v prít. čase.	<i>Množný poč.</i>	sedieť
IV. odsúdim		budeme	súdiť
V. zavolám		budete	volať
VI. zamilujem		budú	milovať

Žiadaci spôsob.

<i>Jednotný počet.</i>		<i>Množný počet.</i>	
I. { pil-a, -o viezol-}	} by som, si, by.	pili -o	} by sme, ste, by.
II. drhol —		viezli —	
III. sedel —		drhli —	
IV. súdil —		sedeli —	
V. volal —		súdili —	
VI. miloval —		volali —	
		milovali —	

Rozkazovací spôsob.

<i>Jednotný počet.</i>		<i>Množný počet.</i>	
<i>2. osoba.</i>	<i>1. osoba.</i>	<i>2. osoba.</i>	
I. { pi! vez!	pime! vezme!	pite! vezte!	
II. drhni!	drh-nime!	drh-nite!	
III. sed!	sedme!	sedte!	
IV. súd!	súdme!	súďte!	
V. volaj!	volajme!	volajte!	
VI. miluj!	milujme!	milujte!	

Neurčitý spôsob.

I. pi-t, viez-t; II. drh-nút; III. sed-et; IV. súd-it; V. vol-at;
VI. mil-ovať!

Priechodník.

Trpné prídastie.

<i>Prítomného času.</i>		<i>muž.</i>	<i>žen.</i>	<i>str.</i>
I. { pijúc		I. { pi-tý,	-tá,	-té,
{ vezúc		{ veze-ný,	-ná,	-né,
II. drhnúc		II. drhnu-tý,	-tá,	-té,
III. sediac		III. sade-ný	-ná,	-né,
IV. súdiac		IV. súde-ný,	-ná,	-né,
V. volajúc		V. vola-ný,	-ná,	-né,
VI. milujúc	VI. milova-ný,	-ná,	-né,	

Slovesné podstatné meno.

I. pi-tie, veze-nie; II. drhnu-tie; III. sede-nie; IV. súde-nie;
V. vola-nie; VI. milova-nie.

§. 21. Nepravidelné časovanie slovies.

Nepravidelne časujú sa slovesá: **jesť, vedieť a ísť.**

A sice takto:

Ukazovací spôsob.

Prítomný čas.

<i>Jednotný počet.</i>			<i>Množný počet.</i>			
1. jiem	viem	idem		1. jieme	vieme	ideme
2. jieš	vieš	ideš		2. jiete	viete	idete
3. jie	vie	ide		3. jedia	vedia	idú

Minulý čas. (Činné prídastie.)

Jednotný počet.

jed-ol, -la, -lo,
vedel, -la, -lo,
(i)šiel, (i)šla, (i)šlo
som, si

Množný počet.

jedl-i, -y,
vedel-i, -y,
(i)šli, (i)šly,
sme, ste

Budúci čas.

budem-eš, -e jiesť, vediet atď., pôjdem atď.

Žiadaci spôsob.

jedol, vedel, (i)šiel bi som, by si atď.

Rozkazovací spôsob.

jedz! jedzme! jedzte!

vedz! vedzme! vedzte!

id! idme! idte!

Neurčitý spôsob.

jest, vedet, ist.

Priechodník prítomného času.

jediac m.	ž. a str.	mn. p. m. ž. a str.
vediac —	—	—
idúc —	—	—

§. 22. Niečo o vetách.

Rozoznávame hlavne nasledujúce vety: 1. Jednoduchú **holú** vetu, 2. **rozšírenú** vetu, 3. **sťaženú** vetu, 4. **složenú** vetu.

Keď o jednom predmete vynesieme len jeden výrok, to je **holá** veta, na pr. Dieťa sedí. Otec je dobrý.

Veta, ktorá okrem podmetu a prísudku obsahuje v sebe aj iné vedľajšie čiastky, je **rozšírená** veta. **Mať vari**, — je veta holá. **Mať vari mäso**, je už veta rozšírená, a ešte rozširenejšia je: **Naša mať vari mäso pre celad**.

Vety, majúce stejný podmet ale nestejné prísudky, dajú sa pomocou spojky **a** lebo **i** stiahnuť v jednu vetu. Taká veta je **sťažená veta**. Na pr. na miesto viet: Janko sedí. Janko píše, — povieme: **Janko sedí a píše**. Alebo na miesto: Hoblík je nástroj. Pilka je nástroj. Dláto je nástroj. Sekera je nástroj, povieme: **Hoblík pilka, dláto a sekera sú nástroje**.

Spojením dvoch alebo viac jednoduchých viet v jeden celok povstáva **veta složená**. Na pr. **Otec prišiel k synovi. Syn kreslí-sú vety jednoduché. Otec, prídúc k synovi videl, že tento pekne kreslí, je už veta složená.**

Chlapec sa smeje a dievča plače. Táto veta složená je zo dvoch jednoduchých viet, z ktorých každá i sama o sebe má úplný smysel. Takéto vety menujú sa **samostatnými**. — Také vety ale, z ktorých jedna doplňuje smysel druhej sú vety **nesamostatné čiže podriadené**. Na pr. **Kto inému jamu kope, sám do nej upadá.** Alebo: **Učiteľ napomenul žiakov, aby sa pilnejšie učili.** Z takýchto viet je vždy jedna hlavná a druhá **pobočná**. V predošlej složenej vete je tá prvá hlavnou vetou. Hlavná veta volá sa i **nápovedou pobočná dopovedou**.

Spojením dvoch lebo viacej samostatných viet povstalý celok menuje sa **súvetím**. Na pr.: **Sľuby sa sľubujú; blázni sa radujú.**

Poriadný žiak sa ráno najprv oblečie, umyje a učeše, potom sa pomodlí, zatým raňajkuje a naposledy sa vystroji do školy.

II. Oddiel druhý.

PRAVOPIS.

§. 23. Písanie a vyslovanie samohlások.

Samohláska **ä** znie asi tak, ako čoby hlásky **ae** naraz chytro vyslovil, a píše sa len po perných spoluhláskach, na pr. **päť, semä, sväzok, pamäť, väčší** atď.

Dvojhlasčky **ia, ie, lu** znejú sice ako **ja, je, ju**; pišu sa však vždy s **i**, keď stoja v prostred slabiky po spoluhláske. Na pr. **piadť, čier-ny, uče-nie**. S **j** pišu sa len na začiatku slabiky, na pr. **javor, pi-jú, jeden**.

Dvojhĺaska **ô** vyslovuje sa ako **uo**, a značí sa ($\wedge$) **vôkaňom**. Pri skloňovaní jednosillabičných podstatných mien odpadá vôkaň a zostane **o**, na pr. stôl, **stôla**; nôž, **nožom**; kôš, do **koša**. Dlhé **ô** užíva sa len v cudzích slovách: tón, chór a jako výkričník: **Ó Bože!**

Tvrde **y**, **ý** nesmie sa nikdy písať po mäkkých spoluhláskach. Písať má sa ale vždy:

a) Po hrdelných **h**, **ch** **k**, **g**; na pr. hýbať, chyba, veľký, strygy. Výnimku tvoria prídavné mená množného počtu na otázku: akí? tedy 1-vý pád, na pr. **nahí**, **krátci**, a prisvojovacie ženské: **matkin**, **slúžkin** atď.

b) V prvom páde jedn. počtu prídavných mien muž. pohlavia tvrdo zakončených, na pr. dobrý, malý, hrubý, pri skloňovaní aj v ostatných pádoch. Výnimku tvorí však i tu prvý pád množ. počtu, kde píše sa: **dobří** ľudia, **malí** chlapci.

c) Pri skloňovaní množného počtu životných neosobných končiacich sa tvrdou alebo obojetnou spoluhláskou, na pr. voly, holuby.

d) Predložka **vy** píše sa vždy s **y**; na pr. **vy**-chodiť, **vy**-linúť, **vý**-raz atď.

Po obojetných **b**, **m**, **p**, **v**, **s**, **z** a po **r** píše sa **y** v nasledujúcich slovách: by, aby, býk, byľina, bystrý, byť (lenni), bytnosť, bývať, byvol, kobyľa, dobytok, dýchať, dym, dyňa, hmyz, hrýzt, my, mydlo, mykať, mýliť, myseľ, myť, myš, mýto, koryto, kopyto, kryť, lyko, lysý, lýtko, mlyn, motýľ, motyka, nazývať, obyčaj, plyn, plytký, pelynok, pýcha, pýr, pysk, pýtať, pytel, ryba, rýchlosť, rýpať, ryje, ryšavý, strýko, stryga, syn, sýkorka, sýkačka, sypať, syr, syseľ, ty, týždeň, tylo, tovaryš, vy, vydra, vyhňa, výskat, vysoký, vyť (vonitani), vyžľa, vplyv, zbytok, zvyk atď. — Taktiež píše sa **y** vo všetkých od

týchto odvodených slovách, na pr. od myslieť: **mysleľ**, úmysleľ; od vysoký: výsosť, výška povýšenie atď.

Pozn. Kedy má sa písať *y* po *d*, *l*, *n*, *t* — to poznať dá sa i zo správneho vyslovovania. Na pr. hovoríme *dym*, a nie *dim*; *nikdy*, a nie *nikdij*; *dýchať*, a nie *díchať* atď.

§. 24. Písanie a vyslovovanie spoluhlások.

Keď spoláhlásky *d*, *l*, *n*, *t* stoja pred mäkkými samo- alebo dvojhláskami *e*, *i*, *ie*, *ia*, *iu*, majú sa vyslovovať mäkko a pri písaní nesmie sa nad ne klásť mäkčeň. Tedy: deti, čítaj: **deťi**; umenie = **umeňie**. Výnimku tvorí: a) Zámeno **ten** a všetky od neho odvodené slová, ako: teraz, vtedy, této, jeden, onen atď. b) V skloňovaní prídavných mien s koncovkami **dý**, **lý**, **ný**, **tý**, na pr. prázdneho, piateho; alebo ženských vychádzajúcich na **dá**, **lá**, **ná**, **tá**, na pr. **mladej**, **veselej**, **sestrinej**, **vydatej**.

Mäkké **l** píše sa: 1. V koreni mnohých slov, kde ho už i z výrečnosti poznať možno: ľud, ľad, ľavý, ľútosť, ľubosť; 2. Kde sa za ním stojace **i** vynecháva, na pr. veľiký = **veľký**, **tolký**; 3. V podstatných od sloviess odvodených menách, končiacich sa na **el** a **tel**, na pr. učiteľ, ľápeľ, **mysleľ**, riaditeľ; 4. V slovách odvodených od sloviess, ktoré končia sa na **lit**; na pr. dieľ, cieľ, soľ, vôľa atď. Podobne i kráľ, kraľovať.

Spoluhláska **j** píše sa jedine na začiatku a na konci slabiky, na pr. jama, pi-jú, jaj! Vynímajú sa slová, ktorých korene sa spoluhláskou začínajú, na pr. zjaviť, zjašiť, zjedat atď.

Predložka **k** vyslovuje sa a zneje niekedy ako **g**, a predložka **v** ako **f**; na pr. **g** Bohu, **g** uchu; **f** komore, **f** peci. Tu treba vedieť, že predložiek **g** a **f** vôbec niet, a preto sa ako také nemajú ani písať. Predložka **k** zod-

povedá otázke: ku komu? ku čomu? — píšme tedy: **k Bohu, k uchu.**

Predložka **s** a **so** píše sa a vyslovuje niekedy ako **z** a **zo**; na pr. z otcom, zo sestrou. Tu rozhoduje otázka: s kým, s čím? a tak píšme: **s otcom, so sestrou.**

Z číta sa často ako **s**; na pr. s prachu, s cesta, s kameňa! avšak otázka: **z čoho?** poučí nás, že treba písať **z prachu, z cesta, z kameňa.**

Pri písaní predložiek **s** a **z** pozorovať treba, či jedná sa o povrchu a či o vnútri predmetu. Na pr. Vytrhnúť šindel **z** dachu, shodil ho dolu **s** dachu. Svliekli obliečku **s** periny. Vysypalo sa piera **z** periny.

Na konci niektorých slov a slabík sa často chybné píše **š** miesto **ž**, **s** m. **z**, **p** m. **b**. Tu jednoduché skloňovanie patričného slova, na pr. nôž, noža atď. poučí nás, že správne píše sa **nôž, voz, holub**, namiesto: **nôš, vos, holúp** atď.

§. 25. Tvorenie slabík.

Jedna alebo viac hlások jedným hnutím úst vyslovených činia **slabiku**. Základ slabík sú samohlásky. Dľa počtu samohlások alebo i dvojhlások v jednom slove obsažených rozoznávame slová: **jedno-, dvoj-, troj- a viac-sillabičné**. Na pr. mak, sto-lec, ha-le-na, va-rov-či-vý, ne-u-če-sa-ný. Výnimku tvoria polohlásky **l** a **r**, ktoré keď stoja medzi dvoma spoluhláskami, platia toľko, čo samohlásky a tvoria tiež slabiky. Ako také sa dľa potreby i predlžujú. Na pr. **hr-ba, vl-ča.**

§. 26. Tvorenie slov.

Na spôsob rastliny, ktorá vyháňajúc z koreňa alebo kmenu rozširuje sa v ratolesti a vetve: tak zo základ-

ných slabík tvoria sa **slová**; a síce tým spôsobom, že základné slabiky priberajú k sebe nové čiastočky reči, a síce predložky čiže **predpony**, a koncovky, t. j. **prípony**.

Príklady: pi-f; pi-jem; ne-pi!; pi-tie; na-pi-tý; pi-ják; o-pi-lec; pi-júci; pi-vo. Alebo: kos-if; kos-ím; kos-enie; kos-ba; kos-a; po-kos-ím; na-kos-ený; kos-ák; od-kos-ím atď.

Po odstránení predpon a prípon zostanú v týchto príkladoch púhe slabiky: **pi** a **kos**, akožto základné slabiky slov, ktoré z nich akoby vyrástly. Takéto základné slabiky slov menujú sa **korene** lebo **kmeny**. Väčšina jednosyllabičných podstatných mien sú korene, na pr. **moc**, po-moc, ne-moc, moc-ný, moc-nár atď.

§. 27. Rozdeľovanie slabík.

Slová jednoslabične sa nikdy nerozdeľujú. Ostatné rozdeľujú sa nasledovne: a) Spoluhláska medzi dvoma samohláskami pripojuje sa k nasledujúcej slabike: **no-t a**, **ko-mo-ra**. b) Spoluhláska medzi polohláskou a samohláskou priberá sa tiež k nasledujúcej samohláske, na pr. **vl-na**, **zr-ňo**. c) Hlásokované predložky **o**, **u**, taktiež spojky **a**, **i** tvoria samy o sebe slabiky ba slová; na pr. **o** mne, **u** vás; **ja a ty**, **ba i on**. d) Nehlásokované predložky **z**, **s**, **k**, **v**, priberajú sa pri čítaní k prvej slabike nasledujúceho slova. Na pr. v peci, čítame: **vpeci** atď. e) Dve alebo viac spoluhlások medzi dvoma samohláskami rozdeľujú sa tak, že sa všetky prirazia ku nasledujúcej. Na pr.: **hli-sta**, **o-kno**, **lá-ska**, **o-pla-kať** atď. Ale jestli je pôvod slova **zrejmý**, delíme dľa toho, ako on vyžaduje, na pr. **pô-znať**, **roz-niešť**, **od-kla-dať**, **krad-núť**, **hor-ký**; atď. f) Polohláska **l** a **r** medzi spoluhláskou a samohláskou, priberá predhádzajúcu spoluhlásku. na pr. **po-trava**,

základ. g) Slová složené delia sa na čiastky z, ktorých povstaly, na pr. **kolo-vrat, noc-fah, roz-um.** h) Dve samohlásky, netvorila-li dvojhlásku, rozdeľujú sa, na pr. **No-e, Asi-a, na-učenie.**

Slovenská reč netrpi v jednom a tom istom slove dve dlhé slabiky jednu vedľa druhej. Nemá sa tedy písať ani vyslovovať: krásny, horúci, ale: **krásny, horúci.** Dvojhlásky platia tiež za dlhé; preto má sa písať: **čierny, piaty,** a nie čierny, piatý atď.

§. 28. Užívanie veľkých písmen.

Veľké písmeny užívajú sa čo začiatkové písmeny: 1. Na začiatku každej vety a po bodke; na pr. Ruža kvitne. Tráva je zelená. 2. Po dvojbodke, keď cudzie slová doslovne uvádzame, na pr. Kristus povedal: „Nechte dítok“ atď.“ 3. V tituláciách obyčajne pri každom slove, na pr. Vaša Kráľovská Milosť. 4. V listoch pri zámenách na oslovenú osobu sa vzťahujúcich na pr. Vy, Vám, Ty, Tebe. 5. Pri všetkých osobných vlastných menách, na pr. Boh, a naň sa vzťahujúcich: Hospodin, Pán, Stvoriteľ; Ondrej, Zuzka, Luther, Vrbovský; taktiež pri vlastných menách krajín, národov, osád, vrchov, riek, na pr. Csaba, Uhorsko, Slovák, Tatry, Kőrös, Tisa atď. Od týchto odvodené prídavné mená pišu sa však malými písmenami, teda uhorský, slovenský, kőröský atď.

§. 29. Rozdeľovacie značky.

Keď pravidelne hovoríme, robíme v reči kratšie alebo dlhšie prestávky; niekedy hlas povýšime, niekedy ho zas snížime. K označeniu času prestávok a zmeny hlasu užívame v písme isté značky. Také sú:

1. *Čiarka* (,) kladie sa: *a*) v složených vetách medzi hlavné a pobočné vety: Janko ztratil si nožik, ktorý od otca bol dostal; *b*) V stiahnutých vetách medzi jednaké čiastky reči, keď sú nie spojkami spojené; na pr. Prut je zelený, tenký, dlhý a hybký. Hora hučí, baran bláči a kôň ťahá. *b*) Keď čiastky z niečoho vypočítujeme, na pr. Kôň, krava, ovca, pes, hsrna patria medzi štvornožce.

2. *Bodka* (.) kladie sa na konci každej úplnej vety a po zkráteninách: Ryby plávajú. Uh. kr. = uhorsko-kráľovský; t. j. — to jest; na pr. = na príklad; atď. = a tak ďalej; 20. marca; Oddiel V. (piaty).

3. *Bodkočiarka* (;) kladie sa: *a*) medzi dlhšími náповedmi a dopovedmi, na pr. Keď vidím, ako sa ľudia vospolok nenávidia, ba sa vzájomne prenasledujú; mimovoľne zatúžim po lepších časoch *b*) Medzi podriadenými vetami, na pr. Čistotu miluj; lebo je ona pol života. Hriešnikov tresce Boh; ale spravodlivých požehnáva.

4. *Dvojbodka* (:) kladie sa: *a*) v složených vetách po náповedach, na pr. Kým sa vrátim, prichystaj mi této veci: pilku, sekeru a hoblik. *b*) Pred vetami, v ktorých cudzé slová doslovne uvádzame, na pr. Staré prislovie hovori: „Aký otec, taký syn.“ *c*) Po slovách: ako, totižto, a sice, té sú, keď niečo vypočítujeme, na pr. V zahrade rastú rozličné zeleniny, ako: cesnak, chren atď. Najužitočnejšie domáce ssavce sú: kravy kone, ovce, svine atď.

5. *Otáznik* (?) kladie sa na konci otázných viet: Kde si bol? Čo robíte?

6. *Výkričník* (!) kladie sa po žiadacích a rozkazovacích vetách, citoslovách a oslovovaniach, na pr. Živ ťa Boh! Uč sa! Ach! Jaj! Milá sestra! Blahorodý Pane!

7. *Závorka* (—) Do závoriek vkladáme slová, kto-

rými objasňujeme niektorý výraz vety: Belehrad (srbský) leži pri Dunaji.

8. *Prestávku* (—) užívame na znak toho

a) že je veta nedopovedaná: Bol by chcel uskočiť, ale —

b) že na jej mieste niečo z vety chybuje: Mladost-pochabosť. Tu chybuje: (je).

c) Na konci vety po bodke, na znak toho, že sme predmet ukončili a že prejdeme na druhý.

9. Keď spoji sa viac prídavných mien, oddeľujem ich **spojov-nikom** (—), na pr. červeno-bielo-zelený, uhorsko-kráľovský atď.

10. *Uvádzač* („“) kladie sa, keď vo svojej reči výroky iných uvádzame, na pr. Písmo sväte hovorí: „Více sluší poslouchati Boha, než lidí.“

Poznámka. Pri čiarke robíme v čítaní prestávku krátku; pri bodkociarke a dvojbodke prestávku dlšiu; pri bodke a prístavniku najdlšiu. Pri bodke hlas snížime; pri otázniku a výkrikniku ho povýšime. Máličko silnejším hlasom než iné vyslovujeme prvé slabiky niektorých slov. To volá sa **prízvuk** slabiky. Na pr. Kto **neveri**, je **neveriaci**. Pomali **ďalej** ujdeš.

§. 30. **Dodatok.**

„Kto počtuje, ten gazduje.“ — hovorí prislovie. Kto chce dobre gazdovať, musí vždy vedieť, koľko v istom čase prijal a vydal, čo ale môže len tak, keď si prijmy a výdavky riadne zaznačuje, t.j. keď si vedie účty. Preskúmaním účtov na konci mesiaca alebo roku ľahko sa presvedčí, či neurobil snáď i niektoré zbytočné výdavky; jestli áno, vtedy hľadá zaviesť lepší pomer medzi prijmami a výdavkami. Účty viesť je v hoc ako malej domácnosti nie bez užitku; väčšie ale hospodárstvo bez

vedenia riadnych účtov je gazdovanie na slepo, ktoré sa nejdennaz veľmi trpko pomsti.

1. Vzorka domácich účtov. (Házi számvitel).

Mesiac	Deň	1 9 0 9	Prijem		Výdavok	
			k	h	k	h
		Zvyšok z minulého roku	152	70	—	—
Január	1	Kolárovi Hrabínovi za rozličnú robotu dľa účtu	—	—	59	60
"	2	Kováčovi Meškovi za okúvanie menšieho voza	—	—	43	48
"	3	Za 15 metr, centov pšenice po 25 kor.	375	—	—	—
"	24	Za kravu v jarmoku kúpenú	—	—	162	—
"	"	Dva páry chlapeckých čižiem	—	—	30	40
"	27	Krajinská daň na prvý štvrtrok	—	—	42	35
		Záverok koncom januára	527	70	337	83
		Prijmov bolo	527	70		
		Výdavkov bolo	337	83		
		Zvyšok	189	87		

Remeselníci a kupci vydávajú účty na tovar alebo remeselnícku robotu objednávateľom a odberateľom roboty alebo tovaru.

Vyplatenie účtu potvrdí prijímateľ vlastnoručným podpisom na zpodku účtu

Na učeť, jestli obnos neprevyšuje 100 kor. treba dat 2 h. kolok (štampel); vyše 100 kor. ale 10 h. za každý hárok.

2. Účet. (Számbla).

bl. pánu Ondrejovi Styk v Nitre, na stolársky tovar a robotu.

Rok, mesiac, deň	Pomenovanie predmetu	k	h
1909			
februára 8.	Nový stôl vytahovací z lipového dreva	32	—
marca 2.	6 stoličiek z jaseňového dreva po 5 korún	30	—
„ „	2 postele z mäkkého dreva, na tmavo zafarbené	18	—
„ 19.	oprava a znovu leštenie dvoch kasní	8	90
	Spolu . . .	88	90

V Nitre, dňa 12. apríla 1909.

Ján Mareček,
stolár

Kolok.

3. Poistenka. (Nyugta.)

Na 56 kor. to jest päťdesiatšesť korún, ktoré som za v rozličnom čase vykonanú furmanku od pána Petra Lojku, kupca v Kubine dnes v hotovosti skutočne prijal.

V Kubine, dňa 28. augusta 1910.

Matej Ochotný,

t. j. 56 kor.

Mená svedkov.

Poistenka má tiež byť kolkom opatrená. Kolok prilepí sa tak, žeby prvé slovo alebo aspoň prvé písmeny prvého riadka čereň napísať sa daly. Každá riadna poistenka má byť i svedkami podpísaná.

4. Úpis. (Kötelezvény.)

Na 70 kor. jest sedemdesiat korún, ktoré som si od p. Michala Rokos dnešného dňa vypožičal, a ktoré zaväzujem sa dňa 29. septembra t. r. i s 8% úrokami neomyľne mu prinavrátiť.

V Č . . . dňa 4. júna 1894.

Mená svedkov.

Ondrej Klimek.

5. Objednávací list.

V Púchove, dňa 7. marca 1894.

Pánu Martinovi Drevárovi, drevokupcovi v Borove.

Žiadam Vás úctive, aby ste mi čím najskorej po železnici na dobierku poslali:

60,000 kusov šindľa najlepšej akovosti, a 300 kusov 4 metrových lát 4 cm. hrúbky.

Na závdavok posielam Vám poštovou poukážkou 300, to jest tristo korún.

S úctou

Pavel Mocný,
staviteľ.

6. Súkromný list.

Milý Bratček!

Dobrého nášho otca potkala predvčerom veľká nehoda. Schádzajúc s povale spadnul tak nešťastne, že si nohu zlomil. Lekár nas uisťuje, že sa zlomená kosť sraštíe, že ale hojenie trvať môže i pár mesiacov. Takto vidíš, že chudák otec za dlhý čas nebude môcť ani len na čelad dohliadať, tým menej pracovať. Podujatú rozličnú stolársku prácu treba bude do vymieneného času vyhotoviť. Žiada ťa tedy otec, aby vystúpil si hneď z dielne a prišiel domov zastúpiť ho v práci i v dozore čelade. Sober sa tedy, brat môj drahý a príď čím skorej! Očakávame ťa všetci túžobne.

Vo Vranove, dňa 12. júla 1894.

Tvoj

srdečne Ťa milujúci brat

J a n k o.

7. Nové peniaze.

Do nedáyna rátali sme v obchode na zlaté a krajciare. Tého sú už z obchodu vyňaté a teraz počítame už na **koruny** a **haliere** (fillér). Rozdiel medzi starými a novými peniazmi, — čo sa týka hodnoty je ten, že koruna platí len polovicu tolko, čo dosavadný zlatý. Na príklad: 2 koruny = 1 zlatý; 3 kor. = 1 zl. 50 kr; 4 koruny = 2 zl. atď. Ako bol zlatý na 100 krajciarov, tak koruna rozdelená je na 100 halierov. Ponevác koruna má hodnotu pol zlatého; tedy i halier hoden je práve tolko, čo doterajší polkrajciar. Tedy: 10 halierov = 5 kr; 20 halierov = 10 kr. Keď sme predtým za žemlu platili 2 krajciare, teraz budeme za ňu platiť 4 haliere. Za 2 páry kačíc, dosiaľ pár po 1 zl. treba bude dať 4 koruny. Slovom: čo bolo predtým za jeden zlatý alebo krajciar, to je teraz za dve koruny pofažne za dva haliere. Preto ale patričná vec nebude dražšia než predtým; ponevác na pr. 10 halierov nemajú väčšiu hodnotu než bývalých 5 krajciarov.

Nové peniaze shotovujú a razia z kovu, a sice zo zlata, striebra, niklu a bronzu.

Zo zlata sú: dvatsaťkorunniky
                  desaťkorunniky
                  ”
Zo striebra: korunniky
Z niklu: dvadsaťhalierniky
                  desaťhalierniky
                  ”
Z bronzu: dvojhalierniky
                  haliere.
                  ”

Kedysi naši otcovia počítali tiež na také drobné peniaze, ktoré babkami menovali. Odtiaľ to prislovie: „Pridaj k babce babku; tak nadobudneš statku.“ Jeden halier má pravda len veľmi malú hodnotu; za to ale i haliere treba si varovať a kus ku kúsku si odkladať. Kto si halier neváži, ten je ani koruny nie hoden.

O B S A H.

	Strana		Strana
<i>I. Časť náboženská.</i>		4. Podoba zeme	39
1. Modlitby	3	5. Pohyb zeme. Deň a noc	40
2. Výpovede z prisloví Šalamunových	5	6. Čas. Rok	41
3. Výpovede z knihy Sirach	8	7. Čiastky roka	42
4. Výpovede z knihy Žalmov	9	8. Zemepásma	43
5. Napomenutie Tobiašovo	10	9. Podnebie	44
6. Výpovede Nového Zákona	11	10. Povrch zeme	45
7. Kázanie Ježišovo na hore	13	11. Sopky	46
<i>Biblické historie.</i>		12. Slnce	47
8. O Jonášovi	16	13. Mesiac	48
9. Eli a Samuel	18	14. Mesačné štvrte	48
10. Prosba Šalamúnova	20	15. Zatmenia slnca a mesiaca	49
11. Podobenstvo o ovci a groši	21	16. Hviezdy	50
12. O delníkoch na vinici	22	17. Deň a noc	51
13. Pán uzdraví desiatich malomocných	23	18. *Bůh všudy prítomný	53
<i>II. Časť mravnopoučná.</i>		19. *Neboj sa!	53
1. Zlatá abeceda	24	<i>IV. Prirodopis.</i>	
2. Modliace sa dieťa	26	Pozemské tvory	54
3. Bůh je neviditeľný	28	A) <i>Živočichy</i>	54
4. Nezlareč!	29	1. Cicavce	55
5. Co Bůh čini, vše dobré jest	30	2. Vtáky	58
6. Nevďačné deti	31	3. Obojživelníky	60
7. Solon a Krózus	33	4. Ryby	61
8. Kto bol statočnejší?	34	5. Hmyzy	62
9. Prislovia a porekadlá	36	6. Červy	63
<i>III. Prirodoveda.</i>		B) <i>Rastliny</i>	63
1. Nesmier. Príroda	38	C) <i>Nerasty</i>	67
2. Zem. Obzor	38	D) <i>Hodvabník</i>	70
3. Strany sveta	39	E) <i>Včely. Včelárstvo</i>	72
		F) <i>Dochovávanie ovocných stromov</i>	76
		G) <i>Človek</i>	82

	Strana
1. Hlava	83
2. Driek	83
3. Údy	84
4. Vnútorne čiastky	84
5. Obeh krvi	85
6. Mäso. Kosti. Čuvy	85
7. Oddych. Spanie	86
8. Duša. Duch	87
9. *Materinská reč v cudzine	88

Básničky.

1. *Lenivý osol	89
2. *Vlk a baránok	90
3. *Smädná vrana	90
4. *Slávik a stehlík	91
5. *Svätajanské mušky	91
6. *Mladý stromček	92

V. Sdravoveda.

1. Chová. Pokrmy	93
2. Nápoje	95
3. Povetrie	96
4. Opatrovanie tela	97
5. Odev	99
6. Pohybovanie. Oddych	99
7. Nemôže	100
8. Náhle pády onemocnenia. Kriesenie zdanlivé mrtvých	102
9. Zalúdok a Andy	104
10. *Pasty	105
11. Zarávie je viac než bohat- stvo	107

VI. Zemepis.

Osada, obec, okres, stolica	108
I. Krajiny čiastky zeme	109
a) <i>Europa</i>	109
I. Rakúsko-Uhorsko	110
1. Uhorské kráľovstvo	110
2. Chorvátsko-Slavónsko	119

	Strana
3 Uhorské Primorie	120
II. Rakúske Cisárstvo	120
III. Ostatné krajiny <i>Europa</i>	122
B) <i>Asia</i>	123
C) <i>Afrika</i>	124
D) <i>Amerika</i>	125
E) <i>Australia</i>	127
*Vlast Uhorská	127
*K otčine	128

VII. Silozpyt.

1. Telesá. Úkazy	129
2. Rozoznávanie telies	129
3. Ťarcha. Váha telies	131
4. Pritažlivá sila zeme	131
5. Smer tiaže. Smer kolmý	131
6. Smer vodorovný, naklo- nený	132
7. Kývadlo	132
8. Rovnováha	132
9. Sochor. Dvihadlo	133
10. Jednoramenný sochor	134
11. Škripec. Hriadeľ	134
12. Voda a tekutiny vôbec	134
13. Tlak tekutín	135
14. Prilnavosť	136
15. Povetrie	136
16. Pružnosť a tlak povetria	137
17. O zvuku	137
18. Teplota	138
19. Teplo povstáva i trením	139
20. Teplo roztahuje, t. j. zväč- šuje telesá	139
21. Teplomer	140
22. Teplo i zima premeňujú telesá	141
23. Rozvádzanie tepla	141
24. Mhla a oblaky	142
25. Dážď, sneh, krúpy, ľadovec	143

	Strana
26. Rosa a mráz	144
27. Svetlo	144
28. Tóna čiže tieň	145
29. Odrážanie svetla	145
30. Lom papršlekov svetla	145
31. Drobná a ďalekohľad	146
32. Farby	146
33. Magnét	147
34. Hromovina čiže električnosť	148
35. Búrka, blesk, hrmenie	148
36. Hromosvod	149
37. Elektromagnet	149
38. Ďalekopis	150
39. Telefón	150

VIII. Dejepis kresťanskej cirkvi.

ČASŤ I.

Od založenia cirkvi až po jej obnovenie.

1. Úvod	151
2. Prvý kresťanský sbor	151
3. Sriadenie prvotných cirkvi	152
4. Šírenie sa kresťanstva	152
5. Hlavní rozširovatelia kresťanstva	153
6. Všeobecné prenasledovanie kresťanov	153
7. Význačnejší kresťanskí mučeníci	154
8. Blahonosné následky prenasledovania	155
9. Utichnutie prenasledovania kresťanstva	155
10. Pustovníci, mnísi, kláštory	156
11. Mahomed	156
12. Pokresťanenie našich praotcov	157

	Strana
13. Pokresťanenie Maďarov	158
14. Krížiacke vojny	158
15. Porušenie čistoty kresťanského učenia	159
16. Rozdvojenie cirkve	160
17. Odpor proti bludnému cirkevnému učeniu	161
18. Predchodcovia obnovenia cirkvi	162
19. Ján Hus	162
20. Husitská vojna	165
21. Jednota bratská v Čechách	165

ČASŤ II.

Od obnovenia cirkvi čiže reformácie až po najnovšie časy.

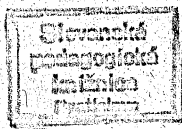
1. Dr. Martin Luther	166
2. Reformácia vo Švajciarsku	169
3. Rozdvojenie sa obnovenej cirkvi	170
4. Vierovyznanské ináč symbolické knihy	170
5. Prenasledovanie obnoveného učenia	172
6. Gustáv Adolf	172
7. Reformácia v Uhorsku	173
8. Cirkevná samospráva	179
9. Evanjelický cirkevný rok	180

IX. Dejepis Uhorska.

1. Úvod	183
2. Kráľovia z rodu Árpádovho	185
3. Kráľovia z rozličných rodov	189
4. Kráľovia z rodiny Habsburgov	193
5. Ústava	197
6. <i>Vlastenectvo</i>	200
a) Tatarské pustošenie v Uhorsku	200

	Strana		Strana
b) Šimon Kemény	201	§. 15. Privlastňovacie prídavné	
c) Tytus Dugović	202	mená	218
d) Matiaš kráľ vo Viedni	203	§. 16. Zamená	218
e) Dobývanie Jágru	204	§. 17. Číslovky	220
f) Juraj Szondi	205	§. 18. Slovesá	220
g) Mikuláš Zrinyi	206	§. 19. Priechodníky	221
h) *Z lásky k vlasti	207	§. 20. Pravidelné časovanie	
		slovies	221
X. Slovenská mluvnica.		§. 21. Nepravidelné časovanie	
I. Oddiel prvý.		slovies	223
§. 1. Reč, veta, slová, slabiky,		§. 22. Niečo o vetách	224
hlásky	208		
§. 2. Slovenské písmeny	209	II. Oddiel druhý. Pravopis.	
§. 3. Roztriedenie hlások	209	§. 23. Písanie a vyslovanie sa-	
§. 4. Čiastky reči	210	mohlások	225
§. 5. Skloňovanie slov	211	§. 24. Písanie a vyslovanie spo-	
§. 6. Podstatné mená	211	luhlások	227
§. 7. Skloňovanie podstatných		§. 25. Tvorenie slabík	228
mien mužského pohlavia	212	§. 26. Tvorenie slov	231
§. 8. Skloňovanie podstatných		§. 27. Rozdeľovanie slabík	229
mien ženského pohlavia	214	§. 28. Užívanie veľkých písmen	230
§. 9. Skloňovanie podstatných		§. 29. Rozdeľovacie značky	230
mien stredného pohlavia	215	§. 30. Dodatok	235
§. 10. Prídavné mená	216	1. Vzorka Domácich účtov	
§. 11. Skloňovanie prídavných		(Házi számvitel)	233
mien tvrdých	216	2. Účet (Számla)	234
§. 12. Skloňovanie prídavných		3. Poistenka (Nyugta)	234
mien mäkkých	217	4. Úpis (Kötelezvény)	235
§. 13. Stupňovanie prídavných		5. Objednávaci list	235
mien	217	6. Sukromný list	235
§. 14. Stupňovanie prísloviek	218	7. Nové peniaze	236

Handwritten scribble, possibly initials or a signature.

Large, complex handwritten scribble, possibly a signature or a set of initials.

Large, complex handwritten scribble, possibly a signature or a set of initials.

Handwritten scribble, possibly initials or a signature.

U 148206